

İktisat dergisi

Ocak 1994

Yıl: 30

Sayı: 345

25.000 TL (KDV Dahil)

Sanayileşme: Ergun Türkcan, Bilsay Kuruç ve Nurhan Yentürk'den alternatif yaklaşımlar. **Globalleşme:** Çağlar Keyder'le söyleşi. **ABD:** Emlak Krizi. **Doğu Avrupa:** Beyin Göçü. **Söyleşi:** Haluk Gerger'le Kürt sorunu üzerine. **Endüstriyel İlişkiler:** Rekabette ileri teknolojilerin rolü.

Tüm ekonomik göstergelere göre kriz kapıda

Türkiye nereye gidiyor?

Berksoy, Boratav, Kazgan ve Sönmez'in
'93 değerlendirmeleri, '94 öngörülleri

Gelecek nesillere verilebilecek
en değerli hediye:

Sağlıklı Bir Çevre

Türkiye'nin en son enerji kaynağı doğalgaz...
Isıtma sistemlerinin en önde ismi Demirdöküm,
doğalgaz teknolojisini insanlığa yararlı
bir hizmet biçimine dönüştürürken,

doğanın korunmasına öncelikle önem verir.
Demirdöküm, sağlıklı bir çevre ve gelecek nesiller
için uzmanlığını kullanmaya hazır ve hizmetinizdedir.

Demirdöküm® Doğalgaz

Doğal Isıtma Teknolojisi

Kartonsan

KARTON SANAYİ ve TİCARET A.Ş.

Sermaye: 108.000.000.000.-TL
(Capital)

Kapasite: 115.500 ton/yıl (year)
(Production Capacity)

KURULUŞ TARİHİ: 1967
(Date Established)

MAKİNA KAPASİTELERİ:

KM 1 33.000 Ton/Yıl (Year)

KM 2 82.500 Ton/Yıl (Year)

İMALAT ÇEŞİTLERİMİZ:
(Our Production Assortments)

- Ekokarton
- Normprint
- Exprint
- Süperprint

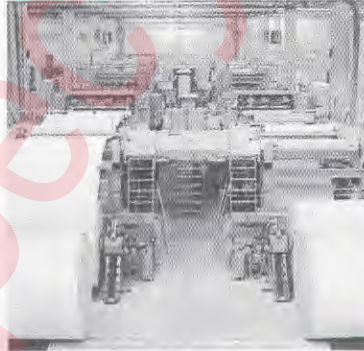
- Extriplex
- Luxtriplex
- Exbristol
- Luxbristol

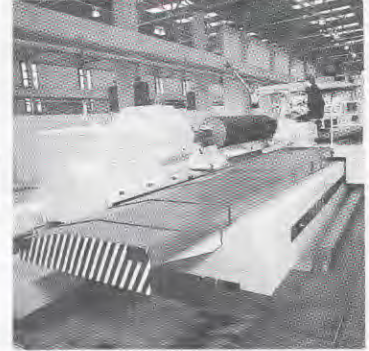
KM 1 ve KM 2 KUŞE KARTON TESİSLERİMİZ

KM 2 KARTON MAKİNESİ

KM 2 MAKAS SALONU

MERKEZİ ATÖLYEDEN BİR GÖRÜNÜŞ

CNC KONTROLLÜ VALS TAŞLAMA TEZGAHI

- Punta Aralığı: 6500 mm
- Maksimum Vals Çapı: 1100 mm
- Maksimum Vals Ağırlığı: 10 Ton

KARTONLARIMIZLA İMAL EDİLEN AMBALAJ KUTULARINDAN ÖRNEKLER

MERKEZ: Altan Erbulak Sok.
No:10 Maya Han
Kat: 1/3 80300
Gayrettepe-İstanbul

Tel: (0212) 275 48 10

Telex: 26513 kart tr

Faks: (0212) 211 30 44

FABRİKA: Kullar Köyü-İzmit

Tel: (0262) 321 21 00

Telex: 33131 kşan tr

Telefaks: (0262) 321 25 97

Bu sayıda

İktisat Dergisi 30 yaşına basarken...

İktisat Dergisi 29 yıllık yayın yaşamını geride bırakıp 30 yaşına, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kapatma istemiyle açtığı dava ile giriyor. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin 29 yıllık İktisat Dergisi'nin bile kapatılma istemiyle mahkemeye düşmesi Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu sorunların basit bir ifadesidir. Türkiye'de işler o hale gelmiş ki, Devlet Güvenlik Mahkemesi, 12 Eylül koşullarında bile kendi inandığı yayın çizgisini sürdürerek yayını kesintiye uğratmayan bir dergiye tahammül edemeyecek durumdadır.

Bu olay düşündürücü olduğu kadar utanç vericidir de. Ama bu utanç 29 yıldır yayını sürdüren İktisat Dergisi'nin değildir. Biz herşeye karşın Türkiye'nin bu günleri de aşarak gerçek anlamda demokrasiye ve barışa kavuşacağına inanıyoruz.

Biz herşeye karşın yeni yılın hepimize barış, mutluluk ve esenlikler getirmesini diliyoruz.

Bu arada 30. yayın yılımızda sizlere daha iyi bir İktisat Dergisi verme çabalarımızı sürdüreceğiz.

Yeni sayıda buluşmak üzere...

İktisat Dergisi

Düzeltilme:

Geçen sayımızda Doç. Dr. Günay Özdoğan'ın "Merkezin İntiharı" başlıklı yazısında oblast sözcüğü oblak olarak, okrug sözcüğü ise okrut olarak çıkmıştır. Düzeltir kendisinden ve okurlardan özür dileriz.

Türkiye Nereye Gidiyor?

Cumhurbaşkanı'ndan iktisatçılara, hükümetten muhalefete, TÜSİAD'dan sendikalara kadar her kesim ekonomideki gidişattan şikayetçi. Peki sorun nerede düğümleniyor? Ekonominin çıkmazları neler? Gülten Kazgan, Taner Berksoy, Korkut Boratav, Mustafa Sönmez ekonominin bugününü ve geleceğini tartıştı.

Devleti küçültme süreci

avanta mekanizmasına dönüştü

Prof. Dr. Korkut Boratav.....10

Mali kriz 90'lı

yıllarda da sürecek

Mustafa Sönmez.....15

1994 ve 95 durgunluk

yılları olacak

Prof. Dr. Gülten Kazgan.....19

Duvara doğru gidiyoruz

Prof. Dr. Taner Berksoy.....23

Dünya

Globalleşme trendi 94'de de sürecek

Doç. Dr. Çağlar Keyder.....28

ABD'de emlak krizi

Neal Sacon.....33

Doğu Avrupa'dan beyin göçü

Anne De Tingvy ve C. De Wenden.....50

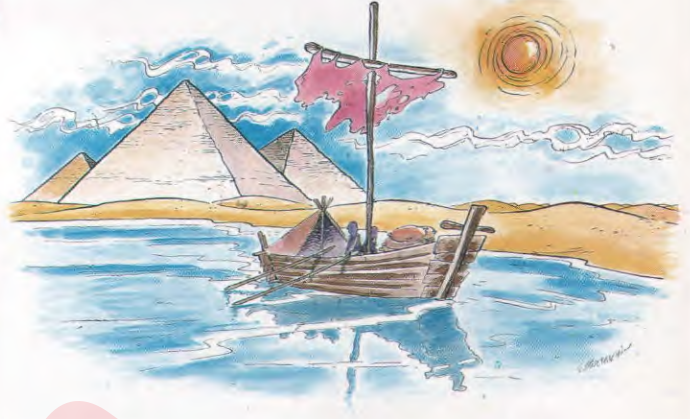
İFMC

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.
İktisat Dergisi, aylık olarak yılda 11 sayı yayımlanır. Temmuz ve Ağustos aylarında ortak bir sayı hazırlanır.
Dergideki yazılar Cemiyeti bağlamaz. Görüşler yazarlarına aittir.

Sanayileşmede strateji tartışması (2)

Sorunları kabus olmaktan çıkarıp avantaja dönüştürmeli
Prof. Dr. Ergun Türkcan..... **38**

Sanayileşme için son fırsat
Doç. Dr. Nurhan Yentürk..... **40**

Parahistorya

Mısır'da köleciliğin doğuşu
Osman Şenkul..... **60**

Akademik Bölüm

Doç. Dr. Sıtkı Gözlü
**Verimlilik, sınav rekabet ve
ileri imalat teknolojileri**..... **66**

Rıfat Okçabol
**Türkiye'de yetişkin eğitiminin
sosyolojisi**..... **71**

Dr. Işık Fato Batur
Köy kalkınması..... **77**

Sanayiye gerek var mı?
Prof. Dr. Bilsay Kuruç..... **48**

Söyleşi
İnsanlar sağduyu arıyor
Dr. Haluk Gerger..... **54**

Olaylar ve Yorumlar..... **4**

Göstergeler..... **8**

İktisat dergisi

Aylık Dergi Yıl: 29 Sayı: 344 Aralık 1993

Remziye Özcan • Sayfa Tasarım Hasan Karabay • Kapak Tasarım Gürcan Özkan • Montaj: Turgay Tekatan • Yönetim Yeri: Cumhuriyet C
No: 27/6 Taksim/İSTANBUL • Tel: 250 44 11 - 250 50 34 • Fax: 250 16 42 • Basıldığı Yer: Çınar Ofset • Dağıtım: YAY-SAT

Sahibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı Ufuk Uras

• Genel Yayın Yönetmeni: Fehmi Köfteoğlu • Sorumlu Yazışleri Müdürü: Hakan Gölbaş

• Redaksiyon: Saruhan Oluç • Yayın Koordinatörü: Yurdaer Erkoca • Yazışleri: Belgin Demirer, İrfan Akg

Siren İdemen, Yücel Göktürk • Akademik Bölüm Sorumlusu: Eser Karakaş • Reklam Sorumluları: Nur Balk

Asker memurlar ve hizaya gelmeyenler

İktisat Dergisi'nin daha önceki sayılarında da bu sütunlarda değindiğimiz bir konuya bir kez daha parmak basmak gerekti.

Çünkü Türkiye bir kez daha bir rejim krizinin eşliğinde. Askeri otorite yargı, yasama, yürütme ve basın üzerinde hegemonya kurma ve/veya genişletme çabalarını her geçen gün artan bir yoğunlukta sürdürüyor.

'Yargıya 117 dosya için başvuruda bulunduk, bunlar hâlen sonuçlandırılmadı' ifadesinin kullanıldığı Genelkurmay açıklaması, yargıyı etkilemek, manipüle etmek ve üzerinde baskı kurmaktan başka ne anlama gelebilir ki?

Genelkurmay'ın işaretini yargıdan önce ya da eşzamanlı olarak kavrayan bazı asker kafalı milletvekilleri hemen idam cezası tartışmasını gündeme getirdiler. Böylelikle askeri otorite, yasama üzerinde de kendi araçları ile etkilerinin olduğunu bir kez daha göstermiş oldu.

Kürtlerin yaşadığı Bölge'de tüm ipleri ve otoriteyi orduya teslim etmiş olan Başbakan Tansu Çiller'in "şimdi oraya gitmeniz münasip olmaz, sizi Kars'a götürelim" türünden hiç bir demokratik ülkede örneğine rastlamanın mümkün olmadığı bir tavırla Lice'ye gitmesini engellemek de yürütme üzerindeki bir hegemonya gösterisi idi.

Televizyonda yaptıkları bir program nedeniyle, Genelkurmay Başkanı'nın emri ile gözaltına alınıp askeri mahkemeye çıkarılan Ali Tevfik Berber ve Erhan Akyıldız'ın yaşadıkları ise basına bir kez daha verilen bir gözdağı oldu.

Örnekleri arttırmak mümkün. 657 Sayılı Devlet Memurları Yasası'na dahil olmasa da, devlet memuru statüsünde olan Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, son dönemde sıklaştırdığı açıklamalar ile gündeme ağırlığını koymak, gerektiğinde aba altından sopa göstermek faaliyetini sürdürüyor. Üstelik bunu yaparken de emri altındaki erlerle konuştuğu biçime yakın bir polemik üslubunu kullanmakta hiç bir sakınca görmüyor: Bücürler, saflar... Demek ki, bir gelenegın sürdürücüsü olmak böyle mümkün oluyor... Hatırlarsanız eski diktatör Kenan Evren de halkın önüne çıkıp 'Siz cahilsiniz, sizi kandırırlar' demekten pek hoşlanırdı.

Nedir bu tutumun arka planında olan? Kendi mantıkları içinde hareket ederek birkaç noktaya değinelim. Ordu bu devletin bir kurumu ise, ki öyle; sivil otoriteye bağlı ise, ki öyle olduğu bazı çevreler tarafından iddia ediliyor, ancak doğruluğu çok tartışmalıdır; gelirin önemli ölçüde halkın ödediği paralardan sağlıyorsa, ki öyle; o zaman diğer devlet kurumları gibi - onların ne kadar olduğu da tartışmalıdır, ama...- halkın hizmetinde olması gereken bir kuruluştur. Yani halkın hizmetkarıdır. Ancak geleneksel olarak hizmeti, darbeler yapmak olarak algılayan ve bu hizmetini de yerine getirirken toplumun ezici çoğunluğunun çıkarlarına aykırı hareket edenler, bu ilişkiyi tersinden kurgulayarak halkı kendi hizmetkarları gibi değerlendirmekte ve böyle davranmakta beis görmüyorlar.

Bu durumu eleştirmeye kalkanlar eskiden beri 'vatan ha-

ini' olarak değerlendirilirdi. Şimdi 'Halkı askerlikten soğutmak' adı altında yeni bir moda çıktı. Eleştirenler artık bir de soğutucu işlevini görüyor.

Kim '...ama...' dese "Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve onun komuta makamına aslı ve esası olmayan iftira ve hücumda bulunuyor" olarak değerlendiriliyor. Asker memurlara yönelik eleştirilerin karşılığında hakaret, küfür kıyamet... Yani bu memlekette herşey eleştirilebilir, asker memurların denetlenemez icraatları eleştirilemez.

Üstelik sözkonusu olan ordunun iç işleyişine dair bir tartışma değil, doğrudan doğruya rejimin geleceğini, Türk ve Kürt halklarının geleceğini belirleyen bir konu. Yani herkesin görüşlerini anlatması, görüşlerini oluşturmaya ve geleceği hakkında ister Türk isterse Kürt olsun kararlar alması ve bunların takipçisi olmasının gerektiği bir konu.

Ama hayır, bu kez de zarları 'koruyucu ve kollayıcı' ordu atmak istiyor. 'Korunmak ve kollanmak' istemeyenler ise ya bücürler, ya saflar ya da son derece tehlikeli vatan hainleri. Hedeflenen, sindirme politikasını sürdürmek, sivil hakları kullanma eğilimini engellemek... Üstelik bu politika bugüne kadar gerek Özal, gerekse Demirel ya da Çiller döneminde devletin bekaası için önemli hizmetlerde bulunmuş olanlara da yönelebiliyor. İkinci cumhuriyetçi olarak adlandırılan Mehmet Altan, Cengiz Çandar, Ertuğrul Özkök gibi köşe yazarları bile, 'komuta makamına' yan gözle bakmak iddiasıyla vatan hainliği ve bücürlük sınırlarında gezmeye başlıyorlar...

Bu ülkede yaşayan her insanın askeri otoriteyi ve orduyu eleştirme hakkı vardır ve olmalıdır. Pek alışılmamış bir talep ama, şu sivil kurumlarda olduğu gibi orduda da bir 'açıklık politikası' olsa da 'temiz toplum'un oralarda ne halde olduğunu bir görsek. 'Açıklık politikası' arasına gazete yöneticilerini ve sahiplerini Genelkurmay'da gezdirmek değildir. Defterler, ihaleler ve diğer harcamaların hepsinin ortaya dökülmesidir...

Ayrıca herkesin onlarca yıldır Kürt sorununda izlenen baskı ve sindirme, inkar ve asimilasyon politikalarının, yani askeri çözümün çıkmaz yol olduğunu, çözüm olmadığını söylemek ve Kürtlere yönelik savaşı sona erdirip 'hemen barış' politikasını savunmak ve bunu özgürce dile getirmek hakkı vardır. İsteyen kullanır, istemeyen kullanmaz.

Bu yazıyı yazmadan önce İstanbul Boğazı ve Marmara kıyılarında bir gezinti yaptım. Bir de ne göreyim, Boğaz'ın Karadeniz'e açılan Rumelikavağı'ndan Kalender'e, Anadolu-kavağı'ndan Üsküdar Şemsipaşa'ya, Florya'dan Avcılar'a kadar birçok askeri tesis, dinlenme ve huzur bulma mekanını yok mu... Biz sivil olduğumuz için içeri giremiyoruz. Ama girenlerden duyduğumuz kadar ile içerde sadece çay ve portakal suyu değil, viski hatta rakı da içiliyormuş, üstelik son derece ucuz fiyatlarla. Hem de denize bakarak. Boğazı seyrederek... Afiyet olsun... Umarız içerken memleket meseleleri hakkında ahkam kesilmiyordur...

Saruhan Oluç

Dünya ticaretinde ateşkes

7 yıllık göze göz dişe diş pazarlığın sonunda, 117 sanayileşmiş, az sanayileşmiş ve sanayileşememiş ülkenin bürokratları ve politikacıları Uruguay Raundu görüşmelerini tamamladılar.

Dünya ticaretinin liberalleşmesi ile birlikte yılda yaklaşık 270 milyar dolarlık bir ek ticaret hacminin ortaya çıkması ve sürmekte olan ekonomik resesyonun etkilerinin azaltılması umut ediliyor. Bunun yanı sıra teknolojik ve siyasi gelişmelerin uluslararası işbölümü ve hegemonya ilişkileri üzerinde yarattığı etkilerin de yeniden düzenlenmesi amaçlanıyor.

"Ticaret artacak, yatırımlar artacak, işyerleri çoğalacak, ücretler yükselecek" GATT şefi Sutherland tarihi olarak nitelediği anlaşmanın yararlarını böyle özetliyor. Ancak bu güzel hesaplar, çizilen pembe tablolar bu refahın esas olarak nereye akacağına değinmiyor.

Çok açık ki, dünya ticaretinin önemli bir bölümünün ellerinde tutan devletler bu refahtan faydalanacaklar. Kazananlar bunlar olamazsa, kaybedenlerin kimler olacağı da belli.

Herşeyden önce dünya piyasalarına yeterli kalitede ve çapta mal süremeyen ülkeler ilk kaybedenler olacak. Keza tarım ürünlerine bağlı ekonomilere sahip ülkeler de kaybedecekler. Avrupa Topluluğu ve ABD gibi bü-

yük tarım üreticileri sübvansiyonlarını geri çekecekleri için, dünya piyasalarındaki tarım ürünleri fiyatlarının yüzde 10 civarında artması bekleniyor. Bu durumda ağırlıklı olarak tarım malları ve besin ürünleri ithalatçısı olan üçüncü dünya ülkeleri önemli kayıplara uğrayacaklar.

Öte yandan sanayileşmiş ülkelere gelen ithal mallara yönelik gümrük indirimi oranları ile gelişmekte olan ülkelere gelecek mallara uygulanacak oranlar arasındaki (yüzde 38 ve yüzde 18) fark da önemli bir sorun.

Bir başka önemli konuyu da patent ve telif haklarına yönelik kurallar oluşturuyor. Entelektüel mülkiyeti koruma kuralı ile, özellikle gelişmiş teknolojik ürünler açısından handikaplara sahip ülkeler üzerinde önemli baskılar yaratılıyor.

Bunlar kaybedenlerin hanesine yazılanlar. Kazananların hanesinde ise çok önemli bir sorun kaydedilmiş olarak duruyor: üçüncü dünya ülkelerindeki ucuz işgücünün yaratacağı handikaplar.

Şu anda ticari savaşlar cephesinde ateşkes ilan edilmiş oldu. Ancak bu ateşkesin ne kadar süreceği belli değil ■

Levent YILDIRIM

Demokrasi Kurultayı'ndan beklenen

Toplantının adı iyi seçilmişti. Bu dönemde bir Demokrasi Kurultayı toplamak çok yerinde bir girişimdi. Ancak 25-26 Aralık tarihlerinde İstanbul Hilton Otelinde düzenlenen Demokrasi Kurultayı bekleneni vermedi. Öyle ki Demokrasi Kurultayı'ndan geriye kalan nedir sorusuna verilebilecek yanıt, herhalde "Bu dönemde, bu adla, böyle bir toplantının düzenlenmiş olması"dır.

"Demokrasi Kurultayı'nın bir sorunu, konuşmak üzere çağrılan kişilerden bir iki istisna dışında kimsenin ciddi bir hazırlık yaparak gelmemiş olmasıydı.

Burada Kurultay'a en dikkate değer ve içi dolu tebliği sunan Nail Satılğan oldu. Satılğan, "Gayri Mülki Ulusal Özerklik: Kürt Sorununun Çözümü İçin Bir Alternatif Mi?" başlıklı tebliği ile gündemdeki Kürt sorununa ilişkin yaklaşımlarda bulundu ve siyasi çözümü tartışmak isteyenlere birçok malzeme sağladı. Bunun ötesinde, iki günlük toplantı süresince söz alan konuşmacıların önemli bir kısmı bilinenlerin dışında farklı bir şey söylemedi.

Denebilir ki, bütün eksikliklerine karşın bu dönemde

Demokrasi Kurultayı'nın toplanması bile önemliydi. Ancak bunun dışında sonuç bildirgesinden öte bazı kalıcı adımlar atılabilmeliydi. Çünkü doğal olarak iki gün boyunca esas tartışılan konu Kürt sorunu oldu.

Bu sorunun kısa vadede bir çözüme ulaşabilmesi için paneller yapmanın ötesinde, bazı taleplerin takipçisi olunabilecek yapıların ve araçların yaratılması da gerekli.

Hemen barış isteyen, savaşın durdurulması talebini yükselten inisiyatiflerin ülkenin her tarafında kurulmasının imkanlarını oluşturmak, Kurultay'da bu yöndeki bir gelişmeyi yönlendirebilecek bir heyetin oluşmasını sağlamak ve bu faaliyeti Türkiye'nin en ucra köşelerine bile taşıyabilecek dinamiği yaratmak ve uluslararası planda bu yönde bir inisiyatif olduğunu duyuracak adımlar atmak önemli idi. Şimdi Demokrasi Kurultayı başlığının altını dolduracak adımların atılması gerekiyor. Hem de hemen şimdi, daha sonra geç olabilir ■

Fehmi KÖFTEOĞLU

Rusya Seçimlerinde Çizme Sesleri

Rusya'da perestroyka ve glasnostla başlayan yeniden yapılanma ve açıklık (demokratikleşme) hızla tersine dönmeye başladı. Perestroyka yıkım getirirken ilk bala- yı devresinin ardından demokratikleşme yerini artan bir başkanlık sisteminin evrimleşmesine bıraktı. Son parlamento seçimleri bu gelişmeye bir boyut daha ekledi ve bir faşist diktatörlük olasılığını gündeme getirdi.

1990'dan beri reformların hızlanması için IMF ve Dünya Bankası'nın baskısı arttıkça, yeniden yapılanma ve reform yanlısı ve başlangıçta demokratikleşmeden yana olanların, giderek yetkileri artan bir başkanlık sistemini, reformların hayata geçmesinin ve sosyal muhalefetin kontrol edilmesinin bir aracı olarak tercih etmeye başladıkları görüldü.

Reformların hızlanmasından dolayı ekonomik ve politik statüleri sarsılan ve gelişmelere uyamama tehlikesi ile karşı karşıya kalan askeri-sınai kompleksin ve yerel idari kurumların bürokratik teknokratik kadrolarının oluşturduğu tabakalar (eski rejimin yönetici sınıfının devamı) ise sürecin daha yavaş, kontrollü ve sosyal çalkantılara yol açmadan ilerlemesini sağlamak için direnişlerini artırdılar. İlk iki çabaları, ekim darbesi ve parlamento işgali başarısız kaldı, çünkü bu tabaka reformlar tarafından alabildiğince zarar görmüş olmasına rağmen bu yöneticilere kuşku ile bakan geniş halk kesimlerinin desteğini alamadı. Ne var ki seçimler, özellikle Ruslar arasında bu muhafazakar kesimin halktan aldığı desteğin giderek artmakta olduğunu gösterdi.

Bir tarihsel analogi bir de reformların ulaştığı noktada bundan sonra olması beklenen olası gelişmeler bize bu tutum değişikliğini açıklar.

Analogi Weimer Cumhuriyeti ile glasnost süreci arasında. Bu iki dönemi birbirine bağlayan ilk benzerlik ekonomik. 1929 krizi Alman ekonomisini yıkıma uğrattı. 1929-1932 arasında sanayi üretimi yüzde 42 geriledi işsizlik 5.5 milyon kişiyle yüzde 30'a ulaştı. Rusya'da sanayi üretim endeksi 1990 yüz olarak alınırsa 1993'te 64'e düştü. GSMH ise aynı dönemde yüzde 38 geriledi. İşsizlik ise (gizli işsizlik ile birlikte) 4 milyona ulaşmış durumda. İkinci benzerlik ise ulusal gurura ilişkin. Birinci Dünya Savaşı'na büyük genişlemeci umutlarla giren Almanya yenik düştü ve savaş tazminatı ödemeye mahkum oldu. Bu da yetmezmiş gibi savaş sonunda galip ülkeler Almanya'yı, Alsas Loren ve Silezya gibi bölgeleri elinden alarak önemli hammadde ve sanayi bölgelerinden mahrum ettiler. Bu durum Almanya'da ordu, aristokrasi ama en önemlisi orta sınıf ve köylüler arasında onur kırıklığı yarattı. Bu yabancı düşmanlığı kısa zamanda "uluslararası Yahudi konspirasyonu" teorileri ile şiddetli bir Yahudi düşmanlığına dönüştü. SSCB'ye gelince tüm İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, SSCB dünyanın ikinci büyük devletiydi ve kendisinin etkisi olmadan uluslararası politikada hemen hiçbirşey gerçekleşmiyordu. Perestroyka ve glasnost ile başlayan süreç SSCB'nin yıkılmasına, Doğu Av-

rupa'daki uyduların kopmasına ve nihayet büyük hammadde ve sanayi bölgelerinin (cumhuriyetlerin) tek tek bağımsızlıklarını ilan ederek Rusya'dan kopmasına yol açtı. Şimdi Rusya Batı'ya el açmış, yöneticilerinin kendini Batı'ya beğendirmek için uğraş verdiği ve Batı'lı "uzmanların" Rusya'nın geleceğine doğrudan müdahale eder bir hale geldikleri bir duruma düştü. Bu ise hem ordu hem de Rus halkının geniş kesimlerinde büyük onur kırıklığına dayalı bir tepki yarattı. Weimar Almanya'sında olduğu gibi Yahudilere, Çingenelere ve genel olarak azınlıklara karşı bir düşmanlık bazen Çarlık bazen de Stalin dönemine bir özlem geliştirmeye başladı.

Reformların geldiği aşamaya bakarsak, bundan sonra ciddi bir ilerleme yapabilmek için büyük ölçüde özelleştirmenin hızla gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülüyor. Bu yönde ilerlendiği takdirde işsizlik skandal boyutlarda artacak. İkincisi bu yönde bir gelişme tüm fabrika müdürlerini tasfiye etmek zorunda. Hemen hepsi Komünist Parti üyesi olan bu fabrika müdürleri ise çoğu zaman işçileri reformların yıkıcı etkilerine karşı koruyan, onlarla kader birliği etmiş insanlar olarak ortaya çıkıyorlar. Bu koşullarda Yeltsin başkanlık sistemini güçlendirirken, muhafazakarlarla geniş halk kitleleri arasında bir ittifak doğmaya başladığı gözüküyor. Bunun temeli de yukarıda değindiğim ekonomik yıkım ve milliyetçilik hatta ırkçılık.

Yukarıdakilere şu üç etkeni ekleyelim. Bir, Rusya hala dünyanın en güçlü ordularından ve en etkin polis güçlerinden (KGB) birine sahip. Liberal Demokrat Parti'nin, "faşistlerin" in parlamentoyu basan askeri birlikler, balistik füze üsleri personeli ve harp akademisi öğrencileri arasında çok yüksek oy topladığı anlaşılıyor. İki, Reform süreci toplumda bir yıkım yarattı ve kamu düzenini altüst etti. aile yapısını görülmemiş ölçüde dağıttı ve örgütlü suç (Rus mafyası) günlük hayatın bir parçası haline getirdi. Rusya halkı artık bunlara çare bulacak güçlü bir hükümet istiyor. Üç, Devlet başkanına olağanüstü yetkiler veren bir anayasa var artık Rusya'da. Jirinovski'de gelecek başkanlık seçimlerinin en güçlü adaylarından. Bu üç etken artık, 1933 Weimar Almanya'sı ile 1993 Rusya'sı arasındaki benzerlikler, artı reformların geldiği aşama birleştirilince ortaya seçim sonuçlarını hazırlayan durum çıkıyor. Bu sürecin tersine çevirilmesi için hiç bir neden yok. Rusya'nın geleceği, ceteris paribus hızla ya, Yeltsin'in, ordunun ve KGB'nin desteğiyle çatışan fraksiyonların üzerine çıkarak bonapartist bir konuma yükselmesi, ya da gelecek başkanlık seçimlerinde faşistlerin liderinin devlet başkanı seçilmesinden sonra faşist diktatörlüğe doğru hızla bir ilerlemenin başlaması yönünde şekilleneceği benziyor.

Ergin YILDIZOĞLU

*En İyisi Bizsek...
Neden Söylemeyelim?..*

Panasonic

TEKOFAKS

GAZETE TİRAJLARI

Gazetelerin son 5 aylık günlük ortalama net satışları
(Bin Olarak)

	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Sabah	820	797	804	658	797
Hürriyet	698	670	793	631	536
Milliyet	889	879	872	578	483
Türkiye	276	274	361	400	400
Zaman	112	129	295	290	281
Gün	91	86	53	224	
Meydan	157	184	174	152	168
Spor					177
Fotomaç	186	131	176	137	113
Bugün	112	109	109	100	92
Fotospor	63	71	70	68	38
Cumhuriyet	70	67	67	62	61
Milli Gazete	32	32	33	30	29
Süper Tan	33	32	33	29	28
Özgür Gündem	28	30	23	20	27
Yeni Günaydın	15	43	38	24	16
Tercüman	13	13	11	10	8
Vakit		13	9	10	12
Aydınlık	12	9	9	7	6
TOPLAM	3.607	3.569	3.893	3.430	3282

■ **Serbest bölgeler Türkiye'ye çalışıyor** Türkiye'yi dışa açmak ve dünya ticaretinden aldığımız payı yükseltmek amacıyla kurulan serbest ticaret bölgelerinde gerçekleşen iş hacminin yarısı Türkiye'den bölgelere ve bölgelerden Türkiye'ye yapılan alış verişlerden oluşuyor

İlk kez 1988 yılında faaliyete geçen Antalya ve Mersin Serbest Bölgeleri'nden sonra 1990 yılında kurulan İstanbul Atatürk Havalimanı ve Ege Serbest Bölgesi'ni daha sonra 1992 yılında faaliyete giren Trabzon Serbest Bölgesi izlemiştir. İlk yıl Antalya ve Mersin Serbest Ticaret Bölgeleri'nde toplam 83 milyon dolarlık iş hacmi gerçekleşirken, bu rakam 1993 yılının ilk 10 ayında toplam 5 serbest bölgede 458 milyon dolara yükseldi. Serbest bölgelerin faaliyete başladıklarından bu yana gerçekleş-tirdikleri iş hacmi ise 2.2 milyar doları buldu.

Serbest bölgelerde gerçekleşen iş hacminin yarısının Türkiye ile yapılan alış verişten oluştuğu dikkat çekiyor. 1988-1993 arasında serbest bölgelerde gerçekleşen toplam 2.2 milyar dolarlık iş hacminin 245 milyon doları Türkiye'den bölgeye yapılan ih-racattan, 829 milyon doları da bölgeden Türkiye'ye yapılan ih-halattan oluşuyor. Buna göre serbest bölgelerde altı yılda ger-çekleşen toplam 2.2 milyar dolarlık ticaret hacminin 1 milyar 75 bin dolarlık bölümü Türkiye ile yapılan alışverişten elde edilmiş.

Türkiye'de Antalya, Mersin, İstanbul Atatürk Havalimanı, Ege ve Trabzon Serbest Ticaret Bölgelerinde 463'ü yerli, 83'ü de yabancı olmak üzere toplam 546 firma faaliyet gösteriyor. Serbest bölgelerdeki şirketlerin yüzde 59'u alım-satım, yüzde 13'ü üretim, yüzde 9'u kiralama, yüzde 7'si depolama, yüzde 6'sı bankacılık, yüzde 6'sı da diğer konularda faaliyet gösteriyor.

■ Gazete sayısı artarken, toplam tiraj düşüyor

Geride kalan 1993 yılının en önemli olaylarından biri de hiç kuşkusuz çığrından çıkan gazete promosyonları oldu. 1993 yılı başında 1. ansiklopedi savaşı ile başlayıp 2. ansiklopedi savaşı ile daha da tırmanan tiraj kavgasında çok satan gazeteler birbirlerine demediklerini bırakmadıkları halde bütün bu kavgalara neden olan tirajlar dönüp dolaşıp aynı yere geldi. Hatta bu dönemde dört yeni günlük gazete daha yayın yaşamına girmesine karşın toplam gazete satışları yıl başına göre daha da düştü.

Geçen yılın başında Türkiye genelinde yayın yapan, aralarında Sabah, Hürriyet ve Milliyet'in de bulunduğu 16 gazete günde toplam 4 milyon 494 bin ortalama net satış yaparken, yıl içinde bu gazetelere Aydınlık, Vakit, Gün ve Spor gazeteleri de eklendiği halde toplam tiraj 3 milyon 200 bin civarında kaldı. Üstelik bu rakam Sabah, Hürriyet ve Milliyet'in "Hangi ansiklopedi gerçek hangisi sahte" ekseninde yürüttükleri yoğun reklam kampanyasına rağmen elde edilen satışları ifade ediyor.

Bu sayılardan da görülüyor ki, iddia edilenin tersine, promosyon genel gazete satışlarını artırmadığı gibi, artık bizzat promosyon yapan gazetelerin tirajını da artırmıyor. Nitekim, Milliyet 1. ansiklopedi savaşı sonrasında uzun süre günlük 1 milyon satışa otururken 2. ansiklopedi savaşında 3 ansiklopedi birden vermesine karşın satışları neredeyse yarıya düşerek 500 bin civarına indi.

Aynı şey Sabah ve Hürriyet için de geçerli. Sabah 1. ansiklopedi savaşı sırasında bir ara milyon satış yaptıktan sonra 800 binli rakamlara oturduysa da, 2. ansiklopedi savaşına birkaç kapıdan birden girdiği halde satışları 700 binin biraz üzerinde kaldı. Hürriyet'in durumu da bundan farklı değil. 1. ansiklopedi savaşında 700 bin civarında olan tiraj şimdi 500 bin civarında seyrediyor.

Serbest ticaret bölgelerinde gerçekleşen ticaret hacminin dağılımı

(1988-1993'ün ilk 10 ayı itibarıyla/ dolar)

Türkiye'den bölgelere	245.993.895
Bölgelerden Türkiye'ye	829.560.256
Yurtdışından bölgelere	799.481.694
Bölgelerden yurtdışına	330.763.930
Toplam	2.205.799.776

Kaynak: HDTM Serbest Bölgeler Gen.Md'lüğü aylık raporu/Ekim 1993

Mercedes'siz il yok

Türkiye'de trafiğe kayıtlı toplam 2 milyon 997 bin motorlu kara taşıt aracının illere ve markalara dağılımına baktığımızda ortaya ilginç bir tablo çıkıyor.

Türkiye'de mevcut 2 milyon 997 bin motorlu kara taşıtının 699 bini İstanbul'da bulunuyor. Trafiğe kayıtlı motorlu kara taşıtlarının marka ve illere dağılımı incelendiğinde ise daha da ilginç bir başka tablo ile karşılaşılıyor.

Türkiye'de motorlu kara taşıtları arasında 87 bin 203 adet Mercedes marka otomobil bulunuyor. Mercedes marka otomobillerin yüzde 35 İstanbul'da. Aynı marka otomobillerin Türkiye genelindeki dağılımında ise en son il olan iller dahil, bütün illerde birer adet de olsa mutlaka Mercedes marka otomobil bulunduğu dikkat çekiyor.

Otomotiv Sanayicileri Derneği (OSD) verilerine göre en çok Mercedes'e sahip iller arasında 30.500 adet ile İstanbul birinci sırada yer alırken, Iğdır bir Mercedes ile son sırada yer alıyor. Iğdır'dan sonra gelen Ardahan'da ise iki adet Mercedes bulunuyor.

En az Mercedes'i olan iller

Iğdır.....	1
Ardahan	2
Şırnak	5
Hakkari	13
Tunceli	15

Kaynak:OSD Genel İstatistik Bilgiler Bülteni/1993

Sendika sayısı ve sendikalaşma oranı artıyor

Son dört yıldır kurulan sendika sayısı 82'den 110'a çıkarken, aynı dönemde sendikalaşma oranı da yüzde 51'den yüzde 66'ya yükseldi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre 1989 yılında toplam işçi sayısı 3 milyon 564 bin 214 iken, bu sayı 1993 yılının temmuz ayında 3 milyon 742 bin 380'e yükseldi.

Bakanlık verilerine göre 1989 yılında sendikalı işçi sayısı 1 milyon 834 bin 969 iken, 1993'te 2 milyon 458 bin 681'e yükseldi. Bu arada sendikalaşmada en yüksek oranın gıda işkolunda olduğu dikkat çekiyor. Gıda işkolunda sendikalaşma yüzde 99.82 ile ilk sırada yer alırken, karayolu taşımacılığı işkolu ise sendikalaşmada en alt sırada yer alıyor. Karayolu taşımacılığı işkolunda sendikalaşma oranı yüzde 10.19.

İşçi ,sendika sayısı ve sendikalaşma oranları

Yıl	Sendika	İşçi Sayısı	Sendikalı işçi sayısı	Sendikalaşma oranı%
1989	82	3,564,214	1,834,969	51.48
1990	81	3,563,527	1,997,564	56.06
1991	98	3,513,064	2,130,811	60.65
1992	106	3,596,469	2,254,271	62.68
1993	110	3,742,380	2,458,681	65.70

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Çalışma Hayatı İstatistikleri/1993

Trafikte hangi marka motorlu araçtan kaç adet var?

Murat	788,187
Renault	685,625
Ford	338,501
Diğer	114,867
Anadol	101,083
Fiat	96,932
Mercedes	87,203
Opel	61,794
Skoda	58,672
Volkswagen	53,204
Lada	48,213
Dodge	43,755
Peugeot	43,221
BMC	42,709
Chevrolet	41,967
Desoto	30,474
Bedford	28,916
Fargo	26,897
Toyota	24,380
Isuzu	22,894
Inter	21,838
Mazda	21,462
Man	18,571
Morris	16,331
Willys	14,907
Leyland	13,119
Mitsubishi	12,470
Magirus	11,063
BMW	10,567
Levend	9,337
Playmouth	8,478
Suzuki	8,225
Thames/Trader	7,022
Land Rover	6,551
Nisan/Datsun	6,525
Honda	5,335
Iveco	4,899
Volvo	4,771
Moskvitch	4,285
Hyundai	3,593
Dacia	3,185
Austin	3,061
Daihatsu	2,973
Pontiac	2,876
Audi	2,797
Citroen	2,107
Kia	1,774
Subaru	1,416
Tavria	936
Seat	715
Hino	675
Alfa Romeo	549
Saab	45
Toplam	2,971,952

Devleti Küçültme Süreci Avanta Mekanizmasına Dönüştü*

"Faiz, kur ve dış açık dengelerinde bir krize dönüşme olasılığı yüksek olduğunu ve Türkiye ekonomisinin kısa dönemde en önemli probleminin bu olduğunu sanıyorum. Yani adeta fünyesi ateşlenmiş, ama çok yavaş ilerleyen bir dinamit gibi"

Prof. Dr.
KORKUT BORATAV*

Esas olarak devletin değişen rolü; özellikle devlet-sermaye, devlet-burjuvazi ilişkilerinde ortaya çıkan yenilikler; bölüşüm, gelir dağılımı dinamikleri üzerinde bazı gözlemler yapacağım; birikim ve büyüme süreci üzerinde duracağım; ondan sonra dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisinin eklemelenme sorunları hakkında birkaç saptama yapacağım.

Devletin en yoz dönemi

Devletin değişen rolünü ele aldığımızda şöyle bir paradoksla karşılaşırız. Liberal doktrini savunmaların, kuvvetli bir dayanakları vardır. Denir ki; devlet nereye burnunu sokmuşsa rant yaratır ve rantlar bir ekonomide, bir toplumda gelir dağılımını en çok bozan bölüşüm kategorileridir. Bu teorik iddia Türkiye ekonomisinin son 10-15 yıllık bilançosuna baktığımızda külliyen reddediliyor. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde yolsuzluk, avanta dağıtma ve paylaşma konusunda bu derece yoğun bir dönemden geçilmedi.

Türkiye'de 1980'den bu yana sözde liberal politikaları ısrarla savunmayan hiçbir iktidar olmadı. Hatta bu dönemin büyük bölümü, aşağı yukarı tek bir şahsın, Özal'ın iktisat politikalarının hakimiyeti ile geçti. Dogmatik liberalizmin bu derece ısrarla savunulduğu başka bir üçüncü dünya ülkesi yoktur. Eski, geleneksel rantlar, yani korumacılıktan, ithal ikamesinden, gümrük kontrollerinden, devletin piyasalarda fiyat tespitinden oluşan rantlar yok olurken, hayali ihracat, kentsel ve turistik rantlar gibi yenileri ortaya çıktı.

Güya devleti küçültmenin en temel mekanizmasını oluşturan özelleştirme, kendi bünyesinde en fazla rant ve avanta yaratan bir faaliyet oldu. Devleti küçültme sürecinin kendisi son derece büyük bir avanta dağıtma mekanizmasını oluşturdu. Borsa, güya en serbest rekabetçi piyasa biçimlerinden birisidir. Kamu Ortaklığı İdaresi'nin müdahaleleriyle burada fevkalade karışık ve karanlık işler oldu. İhale sistemi, hiçbir dönemde bu kadar bozulmadı. Nihayet teşvikler ve şirket kurtarma

mekanizmaları...

'Niye böyle oldu?' sorusuna, çoğunluğa ters gelecek bir yanıt veriyorum: Bürokrasi zayıfladığı için. Çünkü, TC bürokrasisinin pek az üçüncü dünya ülkesinde olan bir özelliği vardır. Geleneksel bürokrasi, kendini devletin sahibi sanır, 'ben devleti yedirmem' felsefesine sahiptir. Bu bürokrasi görelili olarak imtiyazlı idi, iyi maaş alırdı. Yine görelili olarak, hiç olmazsa bazı kesimleri fazla rüşvet yemezdi, yahut hiç rüşvet yemeyen kesimleri vardı.

80'li yıllar, liberalizm söylemi içinde bu bürokrasiyi tahrip etmeyi hedefleyen bir dönüşümden geçti. Bu bürokrasi esas olarak paralize edildi, felce uğratıldı ve onun yerini prensler aldı. Prenslere özelliği ise siyasi iktidarın doğal uzantısı olmalarıydı.

Devlet aygıtının bir bürokratik, bir de politik ögesi vardır. Bürokratik öge rant oluşumunu ve dağıtımını yok edemez. Çünkü bu ekonomik bir süreçtir. Fakat bunu nötralize eder, dağılımını, bölüşümünü kurallara bağlar. Dolayısıyla objektif ölçütler altında rantlar paylaşılır. Sermaye, 'kontroller fazla, işler gecikiyor' gibi şikayetlerde bulunur. Fakat ihale sistemi, iyi kötü kapalı zarf sistemiyle çalışır, en düşük fiyatı veren işi alır.

Yeni dönemde ise bu usul değişti. Örneğin ihale kanunları değişti ve herşey tamamen siyasi iktidarın, yani siyasi kadronun inisiyatifine geçti. Siyasi kadro da kişiselleşmiş ilişkilerle rant dağıttı. Yani bu dönem Özal ailesine, veya kim Çankaya'da ya da Başbakanlık konutunda oturuyorsa, ona şahsi yakınlıkların, avanta dağıtımında belirleyici olduğu bir dönem oldu ve büyük bir istikrarsızlık ortaya çıktı.

Nitekim yükselme konjonktürü bittiği, yani ekonominin gelişme çizgisi durgunlaştığı andan itibaren sermaye içinde bu tip politikalar tepki toplamıştır. Çünkü herkes birden yakın olamaz. Kimisi yakındır, kimisi uzaktır. Yakınlık derecesinin avanta dağıtımında belirleyici olduğu bir mekanizma istikrarsız bir mekanizmadır.

*SBF
Öğretim
Üyesi

Yani özetle; devletin küçültülmesi operasyonu ile rant dağıtımının yok edilmesi bir hayaldir ve gerçekleşmemiştir. Türkiye toplumunda devletin bu derecede yozlaştığı bir başka dönem yoktur.

Devletin küçültülmesinin ana operasyonlarından biri olan KİT'lerin özelleştirilmesi ise hiçbir nesnel gerekçesi ve dayanağı olmayan bir operasyondur. Hiçbir nesnel gerekçesi ve dayanağı yoktur ama, çok acil bazı ihtiyaçlara cevap vermektedir. Bu ihtiyaçlardan birisi devletin mali krizidir. Ve onunla çok bağlantılı olan ikinci boyutu, sermayenin bu mali krizde yüklenmesi kaçınılmaz olan yükü sırtından atmak istemesidir.

Devletin mali krizini çözmenin kalıcı yöntemi, toplumun vergilendirilmeyen sınıf ve tabakalarına bu mali krizin yükünü sırtlanma yükümlülüğünü getirmektir. Ve bunun da burjuvaziye yükleneyeceği kaçınılmazdır. Bunun bilincinde olan sermaye çevreleri ve bunu cesaretle sürdüremeyecek olan siyasi iktidar, problemi kısa vadeli bir çözümle KİT özelleştirmesine yıkıyor. Satarak bütçe açığını kapatma yöntemini ortaya çıkarıyor.

Bölüşümde işçi-memur ve köylülerin kader birliği

Bu noktada bölüşüm, gelir dağılımı dinamiklerine değinmek gerek. Sadece yakın geçmişte değil, Türkiye Cumhuriyet tarihinin tümünde aşağı yukarı şöyle bir bölüşüm dinamiği gözliyoruz. Tüm emekçi sınıf ve tabakaların kaderi birlikte seyreliyor. Yani Türkiye'de esas olarak köylü-işçi karşıtlığını ya da işçi-memur karşıtlığını değil, kader birliğini görüyoruz.

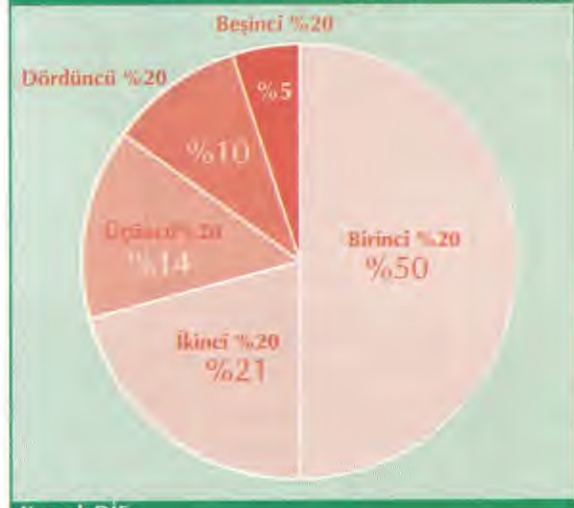
Yakın geçmişimizde işçi ve köylü gelir dağılım-bölüşüm göstergeleri bu saptamayı doğrular. Aşağı yukarı 77-78 gibi bir dönemden başlayarak, her iki sınıfın da görelisi durumu bozulmaya başlar. 88'de görelisi olarak dip noktasına vurur, 88'den sonra ise müştereken düzelir. '89-90, ortak ve hızlı bir düzeltme dönemidir.

Reel ücretler bakımından dip noktaya vurulması 86'dır. Ama paylar olarak dibe vurulması 88'e kadar gider. '90 yılına gelindiğinde de reel ücretler, '80 öncesi zirve noktasını yakalamıştır, ama pay olarak çok daha altındadır. Yani katma değerde ücret payı hala 70'li yılların maksimum noktasının bir hayli altında. yüzde 38'e yaklaşır. İmalat sanayiinde ücret payı 77'dir. Buna mukabil 90'da yüzde 22'dir. Aynı dönüşümü tarım kesiminin bölüşüm göstergelerinin en iyi işareti olan iç ticaret hadlerinde de görüyoruz.

Cumhuriyet tarihinin en uzun görelisi bozulma, hatta mutlak bozulma döneminin iki yılda telafi edilme çabası büyük bir şok yaratmıştır. Bu şokun karşısında sermaye kesiminin tepkisi ile '90 yılından sonra emek işgücü piyasasında, sendikal örgütlenmede büyük bir sarsıntı ve çalkantı gözlenmektedir.

Sermayenin bir karşı saldırısı gerçekleşmiştir. Buna kimi kamu kuruluşları da katılmıştır. Belediyenin bazı öğeleri ve KİT'lerin birçok alt öğelerinde taşeronlaştırma, sendikasılaştırma, işsizlik tehdidinin kullanılması gibi mekanizmalar yaygınlaşmıştır.

Nüfusun %20'lik dilimlerinde GSMH'dan aldığı pay

Kaynak DİE

Ayrıca KİT'ler hükümetin de bilinçli katkılarıyla büyük bir krize sürüklenmiştir. Bunun sorumlusu bir boyutuyla siyasi iktidarsa, öbür boyutuyla da doğru dürüst bir Batı Avrupa tipi çalışma ilişkileri düzenini kurmayı sinelerine yediremeyen sermaye sınıfıdır.

Sermaye sınıfı 10-12, hatta 15 yıllık büyük ücret aşınmasının nemasıyla yetinmemektedir. İki yıllık düzeltmeyi, sınıf kavgasının adeta üstüne giderek çözmeye çalışmaktadır.

Birikim ve büyümede gerileme

Gelelim birikim ve büyüme süreçlerine. Eğer sermaye birikimini sabit fiyatlarla ifade edecek olursak, Türkiye'de yatırımların GSYİH içindeki payı yüzde 20.2'den 16.8'e düşmüştür. Kamu yatırımlarındaki düşüş çok daha dramatiktir. Tasarruflar da yaklaşık yüzde 19'dan yüzde 17'ye düşmektedir. Yani Türkiye ekonomisi bu 10-11 yıl içinde daha az birikim, daha az tasarruf yapan, ayrıca yatırımlarının etkinliği ve verimliliği artmamış olan bir konumdadır. Dolayısıyla ekonominin potansiyel büyüme hızı düşmektedir. 1960'lı, 70'li yıllarda ekonominin uzun dönemli büyüme potansiyeli, yani üretken kapasitesinin imkan verdiği büyüme hızı yaklaşık olarak yüzde 6.5'tan yüzde 4 civarına düşüyor. Efektif, fiili büyüme daha yüksek. Çünkü bu, kapasite kullanım oranındaki artışlarla sağlanıyor.

Daha ciddi olan görüntü ise en başta imalat sanayinin oluşturduğu yatırımların aşınmasıdır. Türkiye, 1992 yılında imalat sanayi yatırımları bakımından reel olarak hala 1977'nin altında yatırım yapıyor.

Milli Gelir hacmi bakımından, sabit fiyatlarla yatırım hacmi imalat sanayiinde düşmüş durumdadır. Özel yatırımlardaki bir miktar artış, kamu yatırımlarındaki büyük aşınmayı telafi etmiyor. Yani toplam yatırımlarda tespit ettiğimiz gözlem, bir kez de üretken sektör yatırımlarında

rımlarında ortaya çıkıyor.

Yatırım dinamikliği konut yatırımlarında, özellikle 80'li yılların ikinci yarısında büyük oranda görülüyor. 89'dan sonra da özel imalat sanayiinde bir yükselme var. Hizmet sektörü, turizm ve benzeri faaliyetlere yönelik yatırımlardaki artış çok çarpıcı. Alt yapıda ise ılımlı bir artış var. Üretken sektörlerin yatırımlarında kesin azalma var.

Türkiye ekonomisi 80'li yıllarda, aşağı yukarı Kore ekonomisinin 60'lı 70'li yıllardaki koşullarının hepsini taşıyor. Bölüşüm ilişkileri emekçi sınıfların aleyhine dönüyor, otoriter bir yönetim, hatta despotik, askeri faşizm var. Dış dünyadan olağanüstü bir kaynak aktarımı yapılıyor. Bu dönem 13 milyar civarında bir borçla başlar, şu anda 60 milyar borç sınırlarında dolaşıyor.

Bazılarının mucize dediği Kore sıçraması gibi, üretim güçlerinde bir sıçrama gerçekleşmemiştir. Bunun olamamasının ana sebeplerinden biri, Türkiye'de sermayenin ve burjuvazinin üretken, yaratıcı, dinamik özellikler taşınamaması, daha çok tüketici, parazit, rantiyer, spekülasyon özellikler taşımasıdır.

Türkiye'nin bu dönemde gerçekleştirdiği belki de en çarpıcı başarı büyük ihracat patlamasıdır. Esas olarak sanayide gerçekleşen ihracat patlamasını belirleyen değişkenleri üçe ayırmak mümkündür. Bunlardan birisi, belki de en önemlisi reel ücretler üzerindeki baskı; ikincisi, kur politikası, yani reel devalüasyon; üçüncüsü, sanayi sektöründe emek verimindeki hareketler ve bu değişkenlerin bileşkesi olan rekabet gücüdür.

'88 yılına kadar reel kuru, yani TL'nin dış değerini veya doların reel fiyatını, yani Türkiye'deki enflasyonla dış enflasyon arasındaki farkın ötesinde ne kadar pahalalandığını ölçecek olursanız, 76'yı 100 kabul ederseniz, doların reel fiyatı '88 yılında 170'e çıkar. Yani iç ve dış enflasyonun ötesinde bir pahalalanma vardır. Dolayısıyla dolar cinsinden ücretler daha da ucuzlar.

Buna mukabil, yine '88 yılına kadar sanayi sektöründe verim çok ılımlı bir artış gösterir. Türkiye'nin, diyelim ki dinamik kapitalist gelişme gösteren Kore veya Japonya gibi ülkelerle karşılaştırıldığında, sanayi sektöründe verim artışı çok daha geridedir. Aşağı yukarı onların yarı yarıya gerisindedir. Dolayısıyla Türkiye'de sanayi sektöründe ihracat artışını belirleyen ana değişken, devalüasyonlar ve reel ücret aşınmalarıdır. '88'den sonra bu iki değişken de tersine dönüyor. Türk parasının dış değerinde değerlenme görüyoruz. Yani doların fiyatı iç ve dış enflasyon farklarından daha az artıyor. Bildiğiniz gibi '89 yılında bölüşüm dinamikleri yeniden geleneksel rayına oturuyor. Yani sendikalar canlanıyor ve biraz evvel söylediğim süreçler meydana geliyor.

Ve bu iki yılda, bu iki değişkenin tersine dönmesi yüzden ve esas olarak yatırım zayıflığından kaynaklanan, emek verimliliğinin zayıf artışı nedeniyle, ücretlerin de hızla artması sonucunda Türkiye'nin rekabet gü-

cü birdenbire zayıflıyor ve bu andan itibaren Türkiye'nin 80'li yıllardaki dış dünya ile başarılı bütünleşmesi büyük bir tıkanmaya giriyor.

Finansal kriz ihtimali

Şimdi burada şu soruyu sormak lazım. Niçin döviz kurunda böyle bir politika izlendi? Turgut Özal'ın bir iddiası vardı. İktisat politikasının iki ana ögesi olan gerçekçi kur ve pozitif faizden vazgeçmeyeceğini söylerdi. Niye gerçekçi kurdan vazgeçildi?

İşte bu noktada Türkiye'nin dış dünya ile bütünleşmesinin yeni bir boyutundan bahsetmek gerekiyor, finansal liberasyon. Dış dünya ile 1989 yılında, daha önceki bütünleşme boyutlarını tamamen aşan sermaye hareketlerinin kontrollerini ortadan kaldıran bir yeni liberalleşme adımı atıldı ve bu Türkiye'de iktisatçıların reel iktisat dedikleri, iktisadi sistemin o boyutunun tamamen aleyhine gelişmeler yarattı.

Sermaye hareketleri serbest bırakıldığı andan itibaren, Türkiye, iç ve dış spekülasyonların serbestçe at oynatabileceği bir alan haline geldi. Türk parasından kaçışın veya Türkiye'den sermaye kaçışının önlenmesi için Türkiye'de faizlerin yüksek, kur artışlarının, yani doların fi-

yat artışlarının ve beklentilerinin düşük tutulması gerekiyor. Eğer bu yapılmazsa, yani yüksek devalüasyon beklentisi varsa, TL dolara kayarsa, resmi rezervler azalırsa, Türkiye'deki rantiyer ve spekülasyonlar yurt dışına kaçır.

Bu, Latin Amerika'daki ülkelerin başına büyük felaket getiren bir süreç olmuştur. Bunu önlemek için faiz hadlerinin kurlara göre çok yüksek tutulması lazımdır. 1989 ile '93 yılları arasında

bu politika Türkiye'ye çok ağır maliyetler getirmiştir.

Bunun bir boyutu, rekabet gücündeki aşınma ve ihracat dinamiğinin ortadan kalkmasıdır. Ama daha ciddi bir boyutu daha vardır. Bir yabancı veya yerli spekülasyon, herhangi bir dönemin başında, yabancı parasının için yabancı spekülasyon diyelim- Türk lirasına çevirip, en yüksek getiri getiren risksiz araçlara yatırım yapsa, dönemin sonunda kazancını ve ana parasını yeniden dolara çevirse, 1989 ile '93 yılı arasında yüzde 44'e yakın dolar üzerinden faiz elde edebilirdi ve etti. Bu durum, doğru karar veren spekülasyonların Türkiye'ye ne büyük bir avanta toplama alanı haline getirebileceklerini gösteriyor. Türkiye'nin şu andaki durumu, Türkiye'ye sıcak para çekerek, reel değişkenlerin ihmal edilmesidir.

Ancak cari işlemler olağanüstü açık veriyor, buna mukabil sermaye hareketleri rezervleri biriktiriyor. Ekonominin üretken kapasitesi aşmıyor. Yatırımlar aşmıyor, ihracat aşmıyor, buna mukabil Türkiye'ye spekülasyon sermaye geliyor.

Bu sermayenin çıkışı başlaması halinde, bu ekonomi bu kadar dış açığı kaldıramaz kanaati doğduğu anda, Türkiye'yi bir finansal kriz beklemektedir.

Mevcut sistemin temel parametreleri içinde faizlere

Sermayenin çıkışı başlaması halinde, bu ekonomi bu kadar dış açığı kaldıramaz kanaati doğduğu anda, Türkiye'yi bir finansal kriz beklemektedir.

yüklenerek bir çözüm üretmek mümkün. Mesela faizler yüzde 50 oranında vergilenirse, yani sadece banka mevduatı değil, reposundan fonlarına, hazine bonosundan devlet tahvillerine kadar tüm faizler vergilenirse, rantıye takımı gayri menkule, sermaye piyasasına ve döviz kayar. Gayri menkule ve sermaye piyasasına kaymak sistemin genel, ulusal çerçevedeki parametreleri bakımından fena değildir. Türkiye'de kanıtlanmıştır ki, son tahlilde gayri menkule yatırım, konut yatırımlarını artırır. Hiç olmazsa saf spekülative bir şey değildir. Yani üretkenliği tartışılabilir, ama bir yatırım alanıdır.

Sermaye piyasasına yönelmesi ise son tahlilde pek çoğu sanayici olan üretken sermayeye fon oluşmasına katkı yapar. Döviz kaymayı önlemenin yolu ise Türkiye'de sermaye hareketleri üzerine yeniden kontrol koymaktır. İşte bunu yapamazlar. Çünkü bu Türkiye'nin dünya kapitalizmi ile şu noktadaki bütünleşmesine uymaz.

Konvertibilitateye geçme adımını attıktan sonra geriye dönüş çok zor. Bu adımı attıktan sonra yeniden döviz kontrollerini koyduğunuz anda tepki çok sert olur. Bugünkü siyasi iktidarın, yahut iktisat politikası yürütenlerin açmazı da budur.

Siyasi iktidarın elinde iki politika aracı kalmış: kur ve faiz. Orada da kısıtları var. Kur ve faiz ile yatırım, tasarrufları, ticaret açığını, ithalatı ve ihracatı, bir de sıcak para giriş ve çıkışını belirleyeceğini sanıyor. Mümkün değil bu kadar şey..

Demek ki bazı yerlere piyasacıların hiç sevmedikleri kontrolleri koymak zorunda. Neye koyacak? Ya ihracata subvansiyon verecek, ya ithalatı kısıtlayacak, ya sermaye çıkışında muslukları kısacak farklı biçimlerde.

Bunların bazılarını yaptığı anda da beynelmînel finans çevreleri, "Ne yapıyorsun, yeniden devletçiliğe mi, dönüyorsun?" diyecekler. Ama bütün bunlar sadece Türkiye'ye özgü değil. Sermayenin, dünya kapitalizminin yeni döngüsünün belirlediği bir harekettir.

Finansal alandaki entegrasyonun bedelleri

Dış açık veren bir ekonomi üzerinden bir hayli hızlı bir sanayileşme temposu tıkandı. Dış açılımda belli bir nokta, bir eşik aşıldıktan sonra karşımıza çözülmez problemler çıkıyor. Biz 1960'lı 70'li yıllarda sanayileşmede iddiası olan bir ekonomi için reel devalüasyonların tahripkar olduğunu iddia ediyorduk ve kuvvetli dayanaklarımız vardı. Öyle bir ekonomik yapı, sanayi girdileri ve yatırım malları bakımından dışa bağımlı olduğu için, reel devalüasyon sanayi aleyhine sonuçlar doğururdu. Dolayısıyla TL'nin yapay olarak değerli tutulması sanayi kesimi için lehte olurdu. Dış açılma, yani ihracata dönüşme belli bir eşiği aştıktan sonra bu ilişki tam tersine dönüşür.

Şu anda Türkiye ekonomisindeki yapılar kur politikası bakımından reel değerlenme mahkumiyeti içinde kalıyor. Çünkü dış açılma öyle bir noktada ki, devalüasyon gündeme gelir ve sürekli kılınırsa, para kaçıışı olur. Yani 1980'li yıllarda Latin Amerika ülkelerini olağanüstü borç patlamasına ve borç krizine sürükleyen sermaye kaçıışı meydana gelir. Dolayısıyla ekonomiler yapay olarak değerli tutulan yerli paraya mahkum ediliyorlar. Böylelikle dış dünya ile entegrasyon üretken tabandan değil, finansal akımlarla bütünleşme yolu ile gerçekleşiyor.

Yani spekülative sermaye giriyor Türkiye'ye. Spekülative sermaye yatırımcı sermaye değildir. Yani dolaysız yatırım değildir. Türkiye'ye gelen dolaysız yatırımlar, yani yatırımcı uluslararası sermaye, yıllık 600-700 milyon dolar civarındadır.

Bu spekülative sermaye yüksek tüketim, yahut yüksek ithalat hacmini sağlayan bir imkan getiriyor. Yani adeta dünya çapında spekülative sermaye ile üretken tabana dayanmayan bir ithalat fazlası üretiyor ekonomi. Bu ise ulusal ekonominin üretken tabanının tahribi demektir. Öte yandan spekülative sermaye girişine imkan veren olgu yüksek faizdir. Yüksek faiz ulusal yatırımları da köstekliyor. Dolayısıyla öyle bir döngüdür ki bu, bunun tersine dönmesi halinde ne olacağını kestiremiyorum.

Bu hükümet yüksek faizin bütçe üzerinde çok ağır bir yük oluşturduğunun farkında. Bunu zaten farketmemek için geri zekalı olmak lazım. Yani bu bir meziyet değil. Bu yüksek faiz bütçenin imkanlarını kısıtlıyor. Faraza, Güney Doğu'ya para harcamak isterse orayı kısıyor. Oraya harcarsa eğitimi, sağlığı tazyik altında tutuyor. Onu harcamaya kalksa yatırımlar sıfırlanacak noktaya geliyor. Bir hükümetin bu kadar elinin ayağının bağlanması iyi değildir.

Biraz dış borçla finanse etme eğilimi şu anda çıkar yol olarak değerlendiriliyor. Yani iç açığı dış borçla kapatma eğilimi kuvvetlendi.

Dış borçlar son birkaç yılda 60 milyara yaklaştı. Bu tempo ile arttığı takdirde, uzun projeksiyon yaparsanız, 100 milyara da gelebilir yüzyılın sonuna doğru.

Bunun Milli Gelir ile bağlantısının kopması da gündemdedir. Onun için şu faiz, kur ve dış açık dengelerinde bir krize dönüşme olasılığının var olduğunu ve Türkiye ekonomisinin kısa dönemde en önemli probleminin bu olduğunu sanıyorum. Yani adeta fûnyesi ateşlenmiş, ama çok yavaş ilerleyen bir dinamit gibi

"Bu yazısı Bilal'da düzenlenen "Dünya Ekonomisi, Kriz ve Değişim" konulu seminerde sunulan "Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye" başlıklı tebliğden alınmıştır.

**TÜRKİYE'NİN
GOLD MUSIC
İSTASYONU**

FREKANSINIZ TARZINIZDIR

"Devletin Mali Krizi 90'lı Yıllarda da Sürececk"*

Devletin Türkiye ekonomisi içerisinde aktüel olarak önemli bir fonksiyonu olmasının yanı sıra, çok çeşitli dolaylı müdahale mekanizmaları da var. Bu biraz Türkiye kapitalizminin gelişimiyle de ilgili. Devlet aşağı yukarı ekonominin her hücrelerinde bir biçimde var ve müdahale ediyor.

MUSTAFA SÖNMEZ

80'li yıllara gidip karşılaştırmalar yaparak bugünkü şartları, konjonktörü değerlendirmek istiyorum. Bugün bir yüksek faiz ve düşük kur makası tutularak, sıcak paranın akışıyla idare edilmeye çalışılan bir sermaye hareketi problemi ile karşı karşıyayız. Fakat bugünkü görünen yüzeyde enflasyon söz konusu edildiğinde, laf dönüp dolaşıp kamu açıklarına geliyor. Yani devletin açıklarından söz ediliyor.

Sıcak para sirkülasyonuna yolaçan mekanizmada, yine devletin açıklarını kapatmak için borçlanma ihtiyacı ve borçlanma ihtiyacının yüksek faizle karşılanması ihtiyacından söz ediliyor.

Aslında 80'lerin ortasından başlayan ve 90'lara doğru devam eden devletin mali krizi ile karşı karşıyayız. Ve 90'lı yıllarda da devletin mali krizi ile uğraşmaya devam edeceğiz. Buraya nasıl geldik?

Herşeyden önce devletin mali krizinden bahsederken, devleti sınıflar üstü nitelendirmiyorum. Devlet yine en genel anlamda sınıfların egemenlik aracıdır ve onların hakim oldukları sistemin yeniden üretim koşullarını sağlayan bir kurumdur. Bu yeniden üretim koşullarını sağlarken, bir taraftan egemen blokun kendi aralarındaki çelişkilerini bir düzene sokar, bunları uzun vadeli bir hat etrafında toplamaya çalışır, bir taraftan da onlarla çalışan sınıflar arasındaki dengeleri gözetmeye çalışır ve ekonomik, siyasal ve ideolojik anlamda sistemin yeniden üretimini sağlar.

Devlet bunu yaparken, yaratılan değerden vergi veya benzeri şekilde bir pay alır. Bu Milli Gelir'den aldığı payı çeşitli şekillerde yeniden üretken sermaye olarak büyütür veya dağıtır. Bu dağıtım süreci de bölüşüm ilişkilerine girer ve yine sınıflar arasında bir faktör olarak rol oynar. Bu genel olarak topluma hakim olan sınıflar lehine cereyan eder.

Şimdi 80'li yıllara doğru gittiğimizde, daha doğrusu 70'li yılların sonundaki kriz söz konusu olduğunda, orada devlet sürece daha çok sermayenin kar oranlarının düşme probleminde çözüm bulmak üzere müdahale etti.

Devletin Türkiye ekonomisi içerisinde aktüel olarak önemli bir fonksiyonu olmasının yanı sıra, çok çeşitli dolaylı müdahale mekanizmaları da var. Bu biraz Türkiye kapitalizminin gelişimiyle de ilgili. Devlet aşağı yukarı ekonominin her hücrelerinde bir biçimde var ve müdahale ediyor.

80'lerdeki devlet müdahalesi ağırlıklı anti sendikal politikalar oluşturmak şeklinde gelişti. Grevlere, toplu sözleşme hakkına ve sendikal düzene yapılan müdahaleler ile krizdeki sermayeye bir nefes aldırıldı. Bunun yanı sıra o zamana kadar tıkanmış olan iç pazara dayalı ithal ikameci modeli dışarıya açmak üzere, bu ucuz emek teşvikinin yanı sıra döviz kuruna da bir müdahale yapıldı ve sürekli devalüasyon politikası geliştirildi.

Bu müdahale ile beraber sermaye kendisine dışarıda bir rekabet gücü buldu. Yani bu devlet müdahaleleri, sermayeye kendini toparlama, atıl kapasitelerini kullanma ve dışa açılabilme imkanlarını sağladı.

Bunun yanı sıra devlet elindeki mali kaynaklardan çeşitli şekillerde fonlar aktardı ve ihracatı teşvik etmek için başka imkanları da kullandı. Değişik isimler altında primler verdi, düşük faizler ve subvansiyonlar sağladı. Alabileceği vergilerden

Artık öyle bir noktaya gelindi ki, bu mali krizi aşma konusunda yapılabilecek ikişey vardı. Birisi vergiler, birisi de özelleştirme. Bugün becerebilseler, özelleştirme ile bu krizi aşma yolunu deneyecekler. Ama bunun çok kolay işleyen bir mekanizma olmadığı görülüyor. Bugünden yarına herşeyi satmak o kadar kolay olmuyor. Ayrıca bu satılanlarla, bu açığın ne kadarının kapatılabileceği de ayrı bir tartışma konusu.

vazgeçerek, veya vergi yükünü ücretliler aleyhine, sermaye lehine yeniden düzenleyerek sermayeye taze kan aşıladı.

Ayrıca devlet, kendi harcamalarının bileşiminde çeşitli değişikliklere gitti. Genellikle çalışan sınıfların veya yoksul kesimlerin yararlandığı eğitim, sağlık, konut gibi sosyal harcamaları kısıtı, buna karşılık sermayenin yararlanabileceği harcamaları artırdı.

Böylelikle 70'lerde özel sermayenin yaşamış olduğu kar oranlarının düşme krizine bir çözüm getirildi, karlar yeniden yükseldi, sermaye birikimi hızlandı.

Fakat devlet bunları yaparken, 80'lerin ortalarına doğru kendisi zayıf düştü. Yani elindeki imkanları bu şekilde enjekte ederken, kendi varlığını sürdürübilmenin imkanlarından yoksun kalmaya başladı. Bir taraftan sistemin mahrum kaldığı bazı yatırımları yapmakla yüz yüze geldi. Tükenmiş bir ulaşım ağı, bir enerji imkansızlığı, bir haberleşme olayı, bunun yanısıra bugün GAP dediğimiz türden projeler gündeme geldi.

Bunların yanısıra bir Güney Doğu hadisesi ortaya çıktı. Orada askeri harcamalara belli fonlar ayırmak ihtiyacını hissetti. Böylece bir harcama kapısı daha açıldı.

80'li yılların ilk yarısındaki baskıcı devletle, askeri diktatörlükle bastırılmış olan toplumun ihtiyaçlarına cevap verme durumuyla karşı karşıya gelindi ve parlamenter düzene geçmekle, popülizm kendi kurallarını işletmeye başladı.

Ancak bütün bu taleplere karşılık verebilecek bir devlet geliri sözkonusu değildi. Burada çok radikal adımlar atma, belki yeniden vergilemeye gitmek gerekirdi. Ancak bunlar yapılmadı.

Özal politikasıyla beraber değişik bir kamu harcama sistemi icad edildi. Devletin hazinesinin yanında, fonlar diye bir paralel bütçe oluşturuldu. Bu denetimi sözkonusu olmayan, çeşitli rantlara ve yolsuzluklara, usulsüzlüklere çanak tutan bir sistem oldu.

Bunun yanısıra ademi merkeziyetçilik adına yerel yönetimlere harcama yetkileri verildi. KİT'lere kendi kendilerine borçlanma imkanları tanındı. Böylesine dağıtılmış bir devlet sistemi içerisinde harcamalar da büyüdü ve savurganlık daha ileri boyutlara ulaştı.

Devlet böylesi bir sistem içerisinde karşılaştığı sorunlara kaynak bulabilmek için borçlanma mekanizmasını çalıştırmaya başladı. Bir taraftan iç, bir taraftan da dış borçlanma mekanizması işlemeye başladı.

İç borçlanmayı faizlerin yükselmesi pahasına yapmak durumunda kaldı. Buna başlangıçta özel sektör itiraz etti, sızlandı. Fakat giderek bundan nasiplenmenin kendileri için de mümkün olabileceğini hissettiler ve ellerindeki sanayi sermayesini bile finans sermayesine dönüştürüp, oradan rant elde etmenin çok daha akıllıca ve karlı olduğu şeklindeki bir kısa görüşlülüğe teslim oldular.

İşte bu iç borçlanmanın giderek aşıldığını ve bir eşige geldiğini görüyoruz. Aynı şekilde kısa vadeli dış borçlanma oranının arttığını ve bir tehlike ile yüzyüze kalındığını görüyoruz.

Artık öyle bir noktaya gelindi ki, bu mali krizi aşma konusunda yapılabilecek ikişey vardı. Birisi vergiler, bi-

DIŞ BORÇ STOKU VE DIŞ BORÇ ORANLARI

Yıllar	1989	1990	1991	1992	1993*
Dış borç stoku (Milyon dolar)	41751	39535	41372	429032	64896
Cari denge/GSMH oranı	0,9	-1,7	0,2	0,6	
Dış borç servisi/GSMH oranı	6,5	4,8	5,1	5,3	
Toplam dış borç/GSMH oranı	37,9	32,7	34,3	36,2	
Orta-uzun vadeli dış borç/GSMH oranı	32,7	26,3	38,1	279,3	
Kısa vadeli dış borç/GSMH oranı	5,2	6,3	6,2	8,2	
Toplam dış borç/Toplam döviz gelirleri o.	189,6	185,2	179,6	189,1	
Dış borç servisi/Toplam döviz gelirleri o.	32,6	27,4	26,8	27,5	
Uluslararası rezervler/toplam dış borç o.	22,2	23,2	24,3	27,4	

* Ekim 93 itibarıyla, tahmini. Kaynak HDTM

HALKBANK'IN EKONOMİYE BÜYÜK KATKISI

İlk Girişim Sizden, Teşvik Halkbank'tan...

Halkbank, hükümet programında aile ve gençlerle ilgili alınan karar uyarınca, yeni bir iş kurmak isteyen, 35 yaşını aşmamış gençlerin ihtiyaç duydukları makina-teçhizat, ekipman alabilmeleri için **200.000.000 TL 'ye kadar kredi** veriyor.

Aynı şekilde, evinin bir bölümünde mal ve hizmet üretmek isteyen ev kadınlarını **100.000.000 TL 'ye kadar kredi** vererek teşvik ediyor.

Kredilerin faizleri, **yıllık %40...**

Üstelik ödeme koşulları da çok uygun...

Gerek ev kadınları, gerekse genç girişimcilere verilecek kredilerin vadesi, azami 2 yıl ve kredilerde **1 yıl ödemesiz dönem** uygulanıyor.

Halkbank'ın size sunduğu bu fırsattan yararlanın, çalışan, üreten ve kazananlar arasına katılın.

Çalışana, üretene kaynak

YETKİLİ HALKBANK ŞUBELERİ

•Dörtöl •Karşıyaka •Osmaniye / ADANA - •Sanayi Sitesi / CEYHAN - •Adıyaman - •Afyon •Dazkırı - •Ağrı - •Amasya - •Bahçelievler •Aşağıyaranlı
•Posta Caddesi •Sitelere / ANKARA - •Sanayi Sitesi / ANTALYA •Alanya - •Artvin - •Aydın •Nazilli •Söke - •Balıkesir •Gönen •Bandırma •Ayvalık
•Bilecik •Bozüyük - •Bolu - •Burdur •Bucak - •Çekirge •Fevziçakmak / BURSA •İnegöl - •Çanakkale •Biga - •Çankırı - •Çorum - •Denizli •Buldan
•Diyarbakır - •Edirne - •Elazığ - •Erzincan - •Erzurum - •Eskişehir - •Karagöz / GAZİANTEP - •Bulancak •Giresun - •Gümüşhane - •İskenderun
•Antakya (Hatay) - •Isparta - •İçel •Tarsus - •İstanbul Merkez •Avcılar •Nişantaşı •Kartal •Gebze - •Girne Bulvarı •Hatay •Konak / İZMİR •Bergama
•Kars - •Kastamonu - •Kayseri •Develi •Bünyan - •Kırkdareli •Lüleburgaz - •Kırşehir - •Kocaeli Merkez •Hereke - •İhsaniye / KONYA - •Kütahya
•Dörtöl / MALATYA - •Manisa •Turgutlu •Salihli - •Kahramanmaraş - •Muğla •Milas - •Muş - •Nevşehir •Ürgüp - •Nigde - •Ordu •Perşembe
•Rize - •Adapazarı (Sakarya) - •Buğdaypazarı / SAMSUN •Bafra •Çarşamba - •Siirt - •Sinop - •Sivas - •Tekirdağ •Çorlu - •Tokat •Turhal
•Trabzon - •Şanlıurfa - •Uşak - •Van - •Yozgat - •Zonguldak - •Aksaray - •Bayburt - •Karaman - •Batman - •Bartın - •Kırıkkale

risi de özelleştirme. Bugün becerebilseler, özelleştirme ile bu krizi aşma yolunu deneyecekler. Ama bunun çok kolay işleyen bir mekanizma olmadığı görülüyor. Bugünden yarına herşeyi satmak o kadar kolay olmuyor. Ayrıca bu satılanlarla, bu açığın ne kadarının kapatılabileceği de ayrı bir tartışma konusu. Üstelik ortada da sanıldığı kadar hemen özelleştirilebilecek, satılabilecek bir KİT varlığı yok. Çünkü 80'ler boyunca devlet bir taraftan sermayenin problemine çözümler ararken, o yıllarda varolan KİT problemini dondurmak yoluna gitti ve KİT'lerin o andaki sorunlarını çözme, iyileştirme yolunda herhangi bir adım atmadı. Yapılanlar sadece istihdamı dondurmak, emekliliği gelenleri emekli edip istihdam artışını önlemek oldu. Bütün Türkiye genelinde geçerli olduğu gibi, ücretleri baskı altına almak ve KİT'lere yatırım yaptırmamakla sınırlı kalındı. KİT'lerin 80'lerin başındaki problemleri katlanarak, büyüyerek 90'lı yıllara da gelmiş oldu.

Bugün, karşı karşıya kalınan kamu açıklarını kapatmak konusunda esas düğüm vergi olayında. Nasıl vergilendirilecek, yani vergiler nasıl artırılacak?

Bir kere devlet şöyle bir açmazla karşı karşıya. Bir taraftan sermayeye dış dünyada rekabet gücü sağlayabilmek, krizini aştırmak için vergiden kaçma, kayıt dışına çıkma imkanları tanıyor.

Özellikle sendikal alanda çok ciddi bir taşeronlaşma olayı var. Yani işçiler sigortasız çalıştırılıyor. Sigortasız çalıştırılınca hem vergi ödenmiyor, hem de sosyal güvenlik kuruluşuna prim ödenmiyor. Ve bu giderek yaygınlaşıyor, devlet buna göz yumuyor, çünkü bazı firmalar ancak bu sayede ayakta kalabiliyor.

Fakat öte yandan bu tür bir üretim biçimine göz yumduğundan dolayı devletin kendisi de vergi gelirinden oluyor. Yani kayıt dışı ekonomiyi bir taraftan kayıt altına almak ihtiyacı içersinde, oradan vergi almak istiyor; fakat bir taraftan da bu duruma göz yumarak o kesimlerin yeniden üretimlerine ancak bu yolla imkan sağlayabileceğinin farkında. Son günlerde gündeme gelen bir vergi paketi var. Ne olduğu çok iyi anlaşılmış değil. Ama vergi olayı, zaten ekonomik olmaktan çok politik bir olay. Sonuçta bir bölüşüm ilişkisi. Toplumdaki sınıflar arasında bir dalgalanmaya yol açacak. Bir taraftan bu yük kime geliyor diye hem egemen sınıf içersinde tartışma konusu yapılacak, hem de çalışan sınıflarla diğer sınıflar arasında bir tartışma konusu olacak. Dolayısıyla devletin mali krizini çözmek üzere gündeme getirmiş olduğu vergi olayı, toplum içersinde sınıfsal arenada bir mücadeleyi, bir yeniden hesaplaşmayı gündeme getirmiş olacak.

Son günlerde gündeme gelen bir vergi paketi var. Ne olduğu çok iyi anlaşılmış değil. Ama vergi olayı, zaten ekonomik olmaktan çok politik bir olay. Sonuçta bir bölüşüm ilişkisi. Toplumdaki sınıflar arasında bir dalgalanmaya yol açacak. Bir taraftan bu yük kime geliyor diye hem egemen sınıf içersinde tartışma konusu yapılacak, hem de çalışan sınıflarla diğer sınıflar arasında bir tartışma konusu olacak.

Bunun öbür ayağı olan özelleştirme de aynı şekilde, bir başka sınıfsal hesaplaşma. Çünkü ortada olan bir krizin çözümü nasıl olacak, yükler kimin üzerinde kalacak sorusunun cevabı aranıyor. Bir anlamda topluma ait fonlarla oluşturulmuş bir varlığın satılmasından elde edilecek gelirlerle devlet düzlüğe çıkmaya çalışıyor, ama sonuçta da yitirilecek olan toplumsal bir varlık.

Bunların yanısıra yüksek faiz olayı da büyük ölçüde borçlanma ihtiyacından kaynaklanıyor. Esas soru, devlet bu borçlanma ihtiyacından nasıl vazgeçecek? Vergi olayını becerebilirse o ihtiyacını onunla karşılama yoluna gidecek ve faizlerde belli bir düşme gerçekleşecek. Veya dış borç bulduğu takdirde yine o borçlanma ihtiyacı düşecek ve faizler geri dönecek.

Tasarrufçu gözüyle bakıldığında, faizin düşmesi halinde borsa kendisine göre bir öncelik kazanacak ve borsaya yönelecek fonlarla beraber, kağıtları borsada olan firmalara fon akımı olacak ve bu fonlarla belki kapasite artışları, yeni yatırımlar söz konusu olabilecek gibi bir beklenti var.

Ama önemli olan o faizi düşürücü etkenin ortaya çıkıp çıkmayacağı. Yani devlet bu borçlanma ihtiyacını, harcamalarını kısarak mı, gelirlerini arttırarak mı düşürür? Bütün mesele burada. Bunun için de önünde iki projesi var: Vergi olayı ve özelleştirme. Veya bunun bir başka versiyonu olarak dış borçla yeni bir kaynak akışı sağlamak, yani sorunları bir anlamda ertelemek. İşte düğüm burada. 1990'lı yıllarda da sürececek olan devletin mali krizi süreciyle karşı karşıyayız n

"Bu yazı Mustafa Sönmez'in İstanbul Bilir'da "Dünya Ekonomisi, Kriz ve Değişim" konulu seminer dizisinde sunduğu "Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye" başlıklı tebliğinden derlenmiştir.

İÇ BORÇLAR

(Milyar TL)

1987	17.219
1988	28.458
1989	41.934
1990	57.180
1991	93.642
1992	181.952
1993 (ilk on ay).....	336.995

Kaynak HDTM

1994 ve '95 Durgunluk Yılları Olacak*

Ekonomi fevkalade istikrarsız, iki sene durgunluk bir sene patlama olmak üzere iniyor, çıkıyor. İnişi izleyen yıl bu açıklar sürdürülelemeyeceği için, bunu tersine döndürecek, sıkılaştırıcı politikalar getiriliyor ve onlarla beraber bir yavaşlama, dengelere yönelme sürecine giriliyor, ama eşanlı olarak da ekonomide atıl kapasitelerin artması, işsizliğin büyümesi gibi bir süreç yaşıyor.

Prof. Dr.
GÜLTEN KAZGAN*

'93 yılını değerlendirmek için, 1988'den itibaren Türkiye'nin uyguladığı ekonomik politikaları ele almak gerekiyor. Çünkü 1980'de başlayan liberalleşme süreci, 1992'ye kadar belirli bir politik denetimle geldi. Bu politik denetimin en önemli özelliği şuydu: İhracatın artırılmasına öncelik veriliyordu; ihracatı artırabilmek için bir yandan reel devalüasyonla iç talebin kısılması hedefleniyordu. Öte yandan iç talebin kısılmasında da ücretlerin, maaşların hem mutlak anlamda, hem de Milli Gelir'deki payları itibarıyla geriletilmesi ve tarım ürünleri fiyatlarının düşük tutulması öncelik alıyordu. Ekonomi henüz tam serbest ekonomi niteliğini de kazanmamıştı. Merkez Bankası döviz kurunu belirliyordu. İç finansal piyasada liberalleşme için çeşitli girişimler yapılmıştı ama, bu 83'te büyük bir krizle sonuçlanmıştı. Ondan sonra denetim epeyce yoğunlaşmıştı.

Ekonomi görece bir başarıyı çizgisini sürdürdü. İhracat gerçekten katlanarak arttı. Ekonomideki atıl kapasiteler seferber oldu. Özellikle, özel imalat sanayiindeki büyük boyutlu atıl kapasiteler seferber oldu ve bu yoldan hem içeriye mal sunumu arttı, hem de ihracat için kaynak yaratılmış oldu.

Aynı zamanda ekonominin canlanması, özellikle 1983-84 aralığında devlet yatırımlarının da artması yoluyla desteklendi ve 1988'e kadar ekonomi kötü sayılamayacak, hatta o dönemde gelişmekte olan çeşitli ülkelerin gösterdiği performansa baktığımızda görece olarak iyi sayılabilecek bir başarıyı çizgisiyle geldi.

1988-89'da, iki yıl üst üste Türkiye 1973'ten sonra ilk defa cari işlemler bilançoları fazlası verdi ve bunun yarattığı iyimserlikle, biraz da dışardan gelen baskılarla, Türk ekonomisi ciddi bir finansal serbestleşme sürecini gündeme koydu. Finansal piyasalar serbestleştirildi, aynı zamanda 1990'da büyük çaplı gümrük indirimleri yapıldı. TL'nin konvertibilitesi IMF nezdinde onaylatıldı ve böylece Türkiye başlatmış olduğu liberalleşme sürecini tamamlamış olduğu noktaya geldi. Ama

Gültén Kazgan

özelleştirme bunun dışında bulunuyordu.

1988'den sonraki dönemde, bu politikalarda farklılıklar ortaya çıktı. Örneğin 88'den sonra sendikal faaliyetler daha büyük bir canlılık kazandı ve reel ücretlerin önceki dönemde gerilemesi, bu kez çok kısa sürede geri dönmek üzere artışa geçti ve ücretler, maaşlar büyük bir sıçrama geçirdi. Türk ekonomisi 1988'den sonraki dönemde birtakım dış olayların ve siyasal öğelerin de etkisi altına girdi. Körfez krizi, onu izleyen Irak ambargosu ve buna bağlı olarak da Ortadoğu piyasasının kaybı gibi...

1993'ü değerlendirirken, ekonominin 88'den sonra girdiği dönemi gözönünde tutmak gerekiyor. Eğer süreci 87'de başlatırsanız, şu gelişmeleri izleyebilirsiniz. Türk ekonomisi 87'de bir doruk, 88-89'da durgunluk, 90'da bir doruk, 91-92'de durgunluk, 93'de bir doruk yaşıyor. Yani iki yılda bir doruğa çıkıyor, onu izleyen iki yıl dibe iniyor.

Doruğa çıktığı yıllar cari işlemler açıkları patlıyor. 90'da 2.5 milyar dolar civarında, 93'de 5 milyar doları aşması bekleniyor. 90'da büyüme hızı 9.7, 93'e geldiğimizde bunun yüzde 7 ile 8 arası bir noktada bulunması gerekiyor.

*İ.Ü. İktisat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Yıllara göre ihracat ve ithalat

	İhracat		İthalat		İhracatın ithalatı karşılama oranı%
	değer	değişim%	değer	değişim%	
1980	2910	28.7	7909	56.0	36.8
1981	4703	61.6	8933	12.9	52.6
1982	5746	22.2	8843	-1.0	65.0
1983	5728	-0.3	9235	4.4	62.0
1984	7134	24.5	10757	16.5	66.3
1985	7958	11.6	11343	5.4	70.2
1986	7457	-6.3	11105	-2.1	67.1
1987	10190	36.7	14158	27.5	72.0
1988	11662	14.4	14335	1.3	81.4
1989	11625	-0.3	15792	10.2	73.6
1990	12959	11.5	22302	41.2	58.1
1991	13593	4.9	21047	-5.6	64.6
1992	14715	8.3	22871	8.7	65.8
1993*	12132	1.4	23469	29.0	51.7

* ilk 10 ay, Kaynak DİE

Aynı zamanda içerde kamu açıkları patlıyor. Bu yıl kamu açıklarının yüzde 16'yı aşması bekleniyor. Ekonomi fevkalade istikrarsız, iki sene durgunluk bir sene patlama olmak üzere iniyor, çıkıyor. İnisi izleyen yıl bu açıklar sürdürülemediği için, bunu tersine döndürecek, sıkılaştırıcı politikalar getiriliyor ve onlarla beraber bir yavaşlama, dengelere yönelme sürecine giriliyor, ama eşanlı olarak da ekonomide atıl kapasitelerin artması, işsizliğin büyümesi gibi bir süreç yaşanıyor.

'93, bu istikrarsızlık sürecinin doruklarından biri. Demek ki '94 ve '95'i bir durgunluk yılı olarak beklemeliyiz. Çünkü, GSMH artışı düşecek. Neden? Çünkü hükümet 5 milyar dolar açığın sürdürülemediğini biliyor. Dışarda Türkiye'nin kredi güvenilirliği giderek gerilemekte ve ayrıca kısa vadeli borçlarda çok büyük birikim var. Kısa vadeli borçların birikmesi de, Türk ekonomisini yakından bilenler bu sözlerimi destekleyeceklerdir, ciddi ekonomik sorunlarla karşılaşılması demektir. Türk ekonomisinde yaşanan bütün büyük krizler, '58, '69, '78, kısa vadeli borç birikimini izleyen dönemlerde olmuştur. Çünkü kısa vadeli borçların getirdiği ödeme yükümleri o noktaya gelir ki, onu ekonomi taşıyamayınca, faizi ödeyemez duruma girer ve o noktada siz borç ödeyemeyen bir ekonomi konumunda olup, krize girmiş sayılırsınız, fiilen de girersiniz.. Kredileri keserler.

'93'deki bu patlama yılını '94 ve hatta '95'de bir durgunluk döneminin izlemesini beklemeliyiz. Bu durgunluk döneminde, hem iç hem dış açıklarda patlama noktasına gelen büyümenin mutlaka geri döndürülmesi için önlemler gündeme gelecektir.

Bu önlemler neler olacak?

Birincisi, '89-'92 döneminde paradaki aşırı değerlenmenin sürdürülmemesi gerektiği yönünde önlemler, paranın reel değerinin düşmesi gibi bir değişimi günde-

me getirecektir. Çünkü para reel değer kazanırken, Türkiye aynı zamanda Batı Avrupa bölgesine, yani EFTA ve AT'a taahhütleri dolayısıyla sürekli gümrük indirimine de giriyor. Gümrük indirimi kendi içinde ithalatı artırma eğilimini ortaya getiriyor, artı içerdeki talep patlaması ithalata yöneliyor, bunun dışında kısa vadeli sermaye girişleri yoluyla bankalar kar etmek üzere bir süreci devreye sokuyor ve Türkiye'de döviz talebi muazzam noktalara geliyor. İşte, bu gelişmeyi geri döndürmek için alınacak önlemlerden biri, paradaki reel değer kazanma sürecini geri döndürüp, reel değer kaybına dönüştürmek yolunda olacak.

İkincisi, vergiler yoluyla içerde talebin kısıtlanması gündeme getirilecektir. Vergi paketinin nasıl sonuçlanacağı şu anda belli değil, ama mutlaka kamu gelirini artırıcı nitelikte olacaktır. Kaldı ki, gümrük vergileri indirildiği zaman, başka hiçbir nedenle olmasa da, gümrük gelirleri kaybının telafisi içinde Türkiye'nin kamu gelirlerini artırıcı bir vergi pakedini gündeme getirmesi gerekiyor.

Üçüncüsü, kamu açıklarındaki beş kara deliğin mümkün olduğunca indirilmesi gerekiyor.

'94-'95 aslında son derece önemli yıllar. Bu yıllarda ekonominin duraklama yaşaması, önemli bir sorunu gündeme getiriyor. Avrupa Birliği'ne göre '95'in başında Türkiye ekonomisini tümüyle oniki Avrupa devletine açmış olacak. Onu izleyen yıl sonunda da EFTA ülkelerine açacak.

Bu tabii büyük rizikoları birlikte getiriyor. Bunun bir boyutu, gümrük vergilerinin kaybı dolayısıyla ortaya çıkan kamu açıklarının büyüme eğilimi. Ayrıca Türk ekonomisi kendini rekabete hazırlamadan, hazırlamak için yeterli güce kavuşmadan pazarını açıyor. Üstelik Batı Avrupa durgunluk içinde olduğu için kendisine yeni pazarlar arıyor ve büyük bir atılımla önüne çıkan her boşluğu doldurmaya hazır durumda.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren sanayileşmiş ülkelerde kar haddinin düştüğü biliniyor. Kar haddinin düştüğü ülkeler, buna tepki olarak birtakım değişimleri gündeme getiriyorlar. Sermaye yoğunluğu yüksek teknolojik değişim sürecini devreye sokuyorlar, ki bu da verimlilik artışını gündeme getiriyor.

İki temel olgu ile karşılaşılıyor. Birincisi, sanayileşmiş ülkelerde atıl kalan sermaye için yeni yatırım alanları yaratmak ve dünya düzeninde buna ilişkin değişim ortaya çıkarmak. Sermaye hareketlerinin her türlü kuraldan arındırılması yoluyla böyle bir olanak ele geçirilmiş oluyor.

Herkes, bütün sermaye pazarlarını karşılıklı olarak açtığında, kimde sermaye bol, fiyatı düşük ve fazla nitelikte ise o diğer pazarlara sermayesini akıtacak, oradaki daha yüksek kar haddinden yararlanma olanağı olacak. Nitekim dünyada, sıcak para dedikleri serseri fonlar mevcut. Döviz piyasalarında günde 1 trilyon dolarlık muamele yapılıyor.

Öte yandan rekabet eşitliğinin sağlanabilmesi için

1992 YILINDA MİLLİ PİYANGO'DAN

TALİHLİLERE

**1.8 TRİLYON
KAMU'YA**

1.3 TRİLYON

833.7 MİLYAR

**SAVUNMA SANAYİ
DESTEKLEME FONU'NA**

9.8 MİLYAR

**S.H.VE ÇOCUK
ESİRGEME KURUMU'NA**

43.8 MİLYAR

**OLİMPİYAT
OYUNLARI'NA**

97.4 MİLYAR

**TANITMA
FONU'NA**

359.3 MİLYAR

HAZİNE'YE

 MİLLİ PİYANGO

adımlar atılıyor. Bunun bir yanı özelleştirmeler. Çünkü, kamu kurumları çeşitli biçimlerde, subvansiyonlarla yaşıyor, gizli destekler alıyor, dolayısıyla herkesin eşit kurallarla serbest piyasa içinde yerini alabilmesi için özelleştirmeler gündeme geliyor.

Ama, Batı Avrupa kendi kuralları içinde, istediği kadar özelleştiriyor, istediğini özelleştirmiyor. Örneğin sermaye piyasasını ne Almanya ne İngiltere yüzde 25'ten fazla yabancı sermayeye açmadı. Ama Meksika gibi, Türkiye gibi, Şili gibi ülkelerin kendi kurallarını kendilerinin koymaları mümkün olmadığı için, kendileri dışından gelen kurallara boyun eğiyorlar ve dışardaki sermayenin buradaki kar haddinin yüksekliğinden yararlanmasını sağlayacak biçimde yeni bir kurumsal yapıya giriyorlar.

GATT'ta rekabet eşitliğini kendi aralarında sağlamak üzere birtakım baskılar getirildi. Gümrük korumaları giderek azalacak, ihracatta verilen sübvansiyonlar, özellikle tarım ürünlerinde, belirli bir zaman süresi içinde ortadan kaldırılacak.

Kar haddini artırmak için sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, pazarların açılması ve rekabet kurallarının eşitlenmesi bu yeni dünya düzeninin kuralı olarak devreye girdi. Şimdi buna tabi olarak hepimiz bu uygulamanın içindeyiz.

Dünyada 80'in başından beri önce sermaye piyasaları tam serbestleşme yoluna girdi, arkasından mal piyasalarının serbestleşmesi geliyor. Bunun ortaya çıkardığı bir takım sorunlar var. Mal piyasasını korumacılık yapmak için serbestleştirmiyorsunuz, halbuki sermaye girişi serbest olunca, sermaye piyasasında rekabet yoluyla firma ele geçirilebiliyor. Dolayısıyla mal piyasasındaki korumanın önemi de kalmıyor.

Bir ülke eğer kamu kesiminde, özel kesimde, döviz piyasasında, finans piyasasında iç finansal dengelerini kurmadan finansal liberalleşmeye giderse, bunun yarattığı dinamik öyle güçleri harekete geçirir ki, dengeleri kurmak güçleşir.

Bizim gibi ülkeler kendi dengelerini kurmadan finansal liberalleşmeye girdikleri için, öyle bir iç-dış finansal dinamiğin birbirini izleyen sürecine girdiler ki, daha kısa sürede kurabilecekleri dengeyi şimdi daha güç ve daha uzun sürede kurabilir noktaya geldiler.

Türkiye'nin 5 milyar doları aşan cari işlemler bilançosu açığı verdiği dönemde döviz fiyatının buna göre artması, döviz fiyatı artışının ihracatı artırıp, ithalatı kısıması beklenir. Ancak böyle bir şey yok. Faiz haddi dışarıyı açısından cazip olduğu sürece, dışardan otomatik sermaye girişi olurken, bir yandan da ticari bankalar kısa vadeli borçlanma yoluyla kaynak transferi yapıyor ve burada kendi karını, dışardaki ucuz fonları buraya getirip TL'ye çevirip hazine bonosuna yatırılması yoluyla, artırıyor. Dışardan kaynak girişi sürdüğü için, döviz piyasasında dengeyi kurmak için gereken sürece girilemiyor.

Bu, kamu açısından da sorun yaratıyor. Dışardan

Bir ülke eğer kamu kesiminde, özel kesimde, döviz piyasasında, finans piyasasında iç finansal dengelerini kurmadan finansal liberalleşmeye giderse, bunun yarattığı dinamikler öyle güçleri harekete geçirir ki, dengeleri kurmak güçleşir.

kaynak girsin diye faizler yüksek sürerken, öyle bir noktaya geliyor ki, örneğin bu yıl, iç-dış borç faizleri devlet bütçesinde yüzde 26'ya çıkarak bir numaralı kalemler durumuna yükseldi. Bu yüksek faizle kamunun kendisinin bütçe dengesini kurmasını engelleyen bir süreç yaratılıyor.

Enflasyon olduğu zaman, devletin önce kendi giderleri artıyor, ama ertesi yıl vergiyi toplarken, vergi gecikmeleri olarak o enflasyonun gelir olarak bütçeye yansması sağlanıyor. Dolayısıyla kamunun bütçesi bu enflasyon sürdüğü kadar otomatik olarak açık olma yoluna gidiyor.

1993'de bu kara deliklerin GSMH'ya oranı yüzde 16 gibi çok büyük bir boyuta ulaştı. Demirel, hükümeti 1991'de devraldığı zaman bu oran yüzde 14 civarındaydı. Bunun geri çekilmesi için devreye girecek önlemler neler olabilir?

Bir tanesi kamu harcamalarını kıstmak. Halen kamunun bir takım harcamaları var ki, bunların kısılması çok kolay değil. Bunların başında Güney Doğu'daki olaylar dolayısıyla kamunun askeri harcamaları geliyor. Bu tabii harcamaları sıçratan bir olay.

Bundan ötürü harcama kısılması temelde kamu yatırımlarının kısılması biçiminde olacak. Bu da beraberinde işsizlik artışını getirir.

Ayrıca bu kara delikler sadece devletin bütçe açıklarından oluşmuyor. Bunun içinde fon açıkları, mahalli idarelerin açıkları, KİT'lerin açıkları var.

KİT'lere karşı bugüne kadar uygulanan politika, maalesef bunların bütün yatırım ve harcama kapasitelerini kısıtlayıp, hayatîyetlerini sürdürmelerine dahi olanak vermemek biçiminde oldu. Bu politika da artarak sürecek.

Özel sektörün patlama yıllarında dahi yatırımlarının bileşimine bakıldığında, görülen konutun öncelik aldığı. Sermaye yatırımlarında 93'de yüzde 44 gibi bir oran konuta gidiyor. Konut yatırımlarında düşme olmayabilir, ama diğer sabit sermaye yatırımlarında ekonominin durgunlaşmasını izleyerek bir durgunlaşma beklenebilir. Bu da işsizliğin artışı için bir öğeyi devreye sokmuş olacak.

Bu görünüm bize '94, hatta 95'in atıl kapasitelerinin ve işsizliğin arttığı, büyümenin duraklamaya dönüştüğü yıllar olacağını gösteriyor ■

"Bu yazı Toplumsal Araştırmalar, Kültür ve Sanat İçin Vakfı'nın düzenlediği '94'e girerken Türkiye Ekonomisi" paneline sunulan tebliğin kısaltılmış halidir.

"Duvara doğru gidiyoruz"*

Başında bulunduğumuz yılın, büyük ihtimalle 95'in de büyümeyi sağlamayacağını, bir duraklama aşaması olacağını söylemek mümkün. Yani son 6 senede izlediğimiz çok daralmış konjonktürel dalga boyu bir kez daha tekrarlanacak.

Prof. Dr.
TANER BERKSOY

Türkiye ekonomisinde, genellikle bir seneden sonra nefesi kesilen hızlı büyüme sürecini takibeden iki yılda da durgunluk oluyor.

Daha öncesini değerlendirecek, sürekli hale getirecek, dalgalanmadan, dolayısıyla istikrarsızlıktan kaçınacak ölçüde kaynak yaratmıyor. Genellikle yatırıma dönük bir kaynak kullanımının yaratılmadığını, belirli dönemlerde hızlanan tüketim harcamaları artışının bu büyümeyi uyardığını görüyoruz.

1993 yılındaki hızlı büyümede bu tablo çok net. Aslında konjonktürü doğru okumak istersek, bunun geçen yılın ikinci çeyreğinde de başladığı görülebilir. 1992'nin ikinci çeyreğinde, gene bu yılın üçüncü çeyreğinde görülen çok hızlı büyüme var. Bu büyüme de tüketim harcamalarının uyardığı bir büyüme. Tüketim harcamalarının uyardığı büyümeyi ilave bir kaynak desteği ile besleyemezseniz bunu sürekliliğe dönüştüremezsiniz.

Peki neler yapılabilir? Bu büyüme sürecinde tasarrufları arttırabilirseniz, büyümeyi bir sonraki yıla taşıyacak iç kaynakları yaratmış olursunuz. Dolayısıyla iç kaynak dengesizliği yaratmadan büyümek imkanı olur. İç kaynaklara dayalı olarak ekonomiyi büyütecekseniz, ihracat kanalı da açık ise çok fazla dış kaynağa ihtiyaç duymadan bu büyümeyi sürdürebilirsiniz, dolayısıyla dış açıkları da kontrol altında tutabilirsiniz.

Şimdi bu son iki yılın büyümesine baktığımızda hem iç kaynak açığı konusunda, hem de dış açıklar konusunda ipin ucunun kaçtığını görüyoruz. 1993 yılında, sanırım yıl sonu itibarıyla 6.8 civarında olacağı tahmin edilen büyüme hızının, yılın ortası itibarıyla yüzde 11 civarında olduğu söyleniyor. Yani 1993'ün yüksek büyüme yılı olduğu gözleniyor. Ancak bunu sürdürme imkanı yok. Çünkü tüketim artışının uyardığı büyümeyi besleyecek kaynak yetiştirilmesi olmadığı gibi, dış kaynak kullanımında da çok önemli gelişmeler var ve bu da ekonomideki baskıları artırıyor.

Bu açıdan bakıldığında, bundan sonraki yılın yani 94'ün, büyük ihtimalle 95'in de büyümeyi sağlamayacağını, bir duraklama aşaması olacağını söylemek mümkün. Yani son 6 senede izlediği-

miz çok daralmış konjonktürel dalga boyu bir kez daha tekrarlanacak.

'93 rakamlarına baktığımızda, kaynak harcama dengesinde en hızlı büyüyen taraf reel olarak yüzde 13.4 oranı ile destek harcamaları. Yatırımlarda da çok ilginç bir gelişme var. Yılın ilk yarısında imalat sanayinde kapasite kullanımının en üst sınırına gelindiğini görüyoruz. Üçüncü çeyrekte, yani eylül sonu itibarıyla imalatla yüzde 80 civarında kapasite kullanımı var. Bu çeyrekte çok ilginç birşey daha oldu ve yatırımlarda yüzde 20'yi aşan bir artış yaşandı.

'93 yılının tamamına baktığımızda, özel sektör yatırımlarının artış hızı yüzde 10 iken, kamu yatırımlarında yüzde 2.5'lik bir gerileme görülüyor. Yani kamu kesimi yatırım frenine sonuna kadar basmış. Özel tüketim harcamaları yüzde 14'lük bir boyutta. Büyüme hızını veri olarak kabul edersek, özel tüketim harcamaları büyüme hızının iki katı çıkmış. Kamunun tüketim harcamalarında da yine reel olarak yüzde 7.8'lik bir artış var. Yani her iki kesimin de tüketim harcamaları reel olarak artmış ve doğal olarak bunun sonucunda ekonomide tüketim oranı yükselmiş. Şimdi bu tabloya baktığımızda iç tasarrufların gerilediği gayet açık. Nitekim planlamanın '94 yılı programında, 1993 yılı tasarruflarının reel olarak yüzde 18 oranında gerilediği görülüyor.

Bu şaşılacak bir tablo değil. Eğer yaptığımız analiz doğruysa, tüketimden hız alan bir büyüme yaşanıyor ise sonucu budur. Demek ki tasarruflar geriliyor, iç kaynaklar beslemiyor büyümeyi. İlginç bir gelişme ise yılın ikinci yarısında, özellikle üçüncü çeyrekte özel yatırımlarda artış olması. Özel yatırımlardaki artışların çok büyük bir kısmı inşaat sektöründe. Yani tüketim inşaata doğru kaymaya başlamış görünüyor. Kapasite de sonuna kadar kullanılmış ve kullanılacak kapasite kalmamış.

Kaynak yaratamıyorsunuz, hızlı büyüyörsünüz. Hızlı büyüdüğünüzü farketmediğiniz zaman çok fazla frene basmak da istemiyörsünüz. Kamu frene basmadı ve kamu kesimi borçlanma gereği bu sene yüzde 16'ya çıktı. Kamunun kaynak kullanımında yatırımları temin etmek için borçlanma artmış.

93'ün büyükçe bir kısmında, belki ikinci yarısında, belki dördüncü çeyreğinde, yavaşlama ile kriz eğilimlerini 94'e ertelemiş durumdayız. Krizi biriktirdiğiniz sürece, sorunu daha büyük bir krizle çözeceksiniz demektir. Bir de seçim ekonomisi uygulamaları başlarsa, önümüzdeki senenin sonuna doğru veya 95'de duvara çarparız kanısındayım.

Ekonomi bugün değil, geçtiğimiz 10 sene içinde de değil, '80 öncesinde de kendi içinden kaynak üretmiyor. Popülist iktidarlar 'ekonomi kaynak üretmiyor, bizim yıllık büyüme hızımız yüzde 3-3.5'u geçemez' diyorlar. Büyüme pedalına basıldığı zaman, bir anda kaynak sınırına geliniyor. O takdirde iki tane seçeneğiniz var; ya ekonomiyi yavaşlatacaksınız, ki bu politik olarak kabul edilmiyor, hemen dış kaynak kullanmaya başlanıyor ve bir sene daha kazanılıyor. Veya içerdeki kaynakları zorlayacaksınız, ki o da politik olarak kabul edilmiyor. O nedenle ekonomi kendi kaynağını yaratamayan bir yapı içerisinde tutuluyor.

Ekonomide zaman içinde tüketim malı ağırlıklı bir yapı oluşmuş. Kaynakları zorlamaya başladığınız zaman ekonomiyi durduruyorsunuz. Bundan kaçmanın iki yolu var. Bir tanesi, ekonomide tüketim malı dışında mal üretecek yeni sanayilerin kurulması. Örneğin yatırım malları sanayii büyüttüğü ölçüde tasarruflarınız da büyür. İkincisi, mutlaka ihracat yapmanız ve yine tasarrufları arttırmanız lazım. Bu ikisi de yapılmadığı için yapısal bir tasarruf tıkanması içindeyiz ve mevcut tasarruflar da hızlı büyümeyi finanse etmiyor.

Kaynak üretmiyoruz ama, bizim üretim yapımız da öyle çok kaynak üretmeye müsait değil, daha çok tüketim ağırlıklı bir yapı olarak yürüyor.

Kamu kesimi kaynakları verimsiz kullanıyor. Özel kesimin üstünde kaynaklarını daha verimli kullanmasını gerektirecek hiçbir baskı yok. Böyle bir rekabet ortamının olmamasına titizlik göstermişiz, veya öyle olmuş. Ayrıca dışardan öyle bir rekabet gelmesinden de kaçınıyoruz. Pekî şimdi, sizin üzerinizde rekabet baskısı yok, pazarda rahatsınız, maliyetlerinizde kaybınız yok, mali ne olursa olsun satıyorsunuz, niye kaynakları etkin kullanacaksınız ki.

Normalde iktisadi işleyiş içinde özel birimleri bu tür kaynak kullanımına, verim artışına, verim artışı getirecek teknolojilere yatırım yapmaya zorlayacak hiçbir şey yok ekonomide. Ne siz deregüle ediyorsunuz, ne de dışarıdan öyle bir rekabet geliyor.

Şimdi bu süreci böyle sürdürmek mümkün değil. Profesyonel iktisatçı olarak bu tabloya baktığımızda, bunu sürdürmenin durgunluk getireceği görülüyor.

Piyasa mantığı içinde bakıyorsanız, faizler yükseldiği

zaman iki şey meydana gelir. Birincisi, yatırımları caydırır; ikincisi, tasarrufu uyarak tüketimi sınırlar, dolayısıyla tüketim harcamaları yoluyla bir frenleme ve talep daralması olur.

Bu sene uygulanmış olan politikalara bakıldığında, bunun tam tersinin yapıldığı görülüyor. Kamu kesiminin daha kolay borçlanabilmesi, faiz yükünden kaçınabilmesi için 3 aylık kamu borçlanmasından başlayan ve güya kamu borçlanmasının faiz yükünü düzelterek diye yapay müdahalelerle faizleri düşük düzeyde tutmaya uğraşan bir politika izleniyor.

Yine gelecek sene tekrarlanması pek mümkün olmayan önemli bir gelişme daha var. Parantez operasyonu. Kamu kuruluşlarının geçen yıldan bu yıla sarkan, birbirlerine olan borçlarını konsolide etme yasası vardı. O yasaya göre kamu kuruluşları karşılıklı olarak birbirlerine olan borçlarını erteleyeceklerdi. Parantez içinde 'Hazine'nin Merkez Bankası'na olan borçları hariçtir' diye bir ibare vardı. Hazine sırf o parantezin içindeki ifadedden dolayı Merkez Bankası'na 13.5 trilyonluk ek bir kaynak sağladı.

Öte yandan yıl ortasında bütçenin ödenekleri harcamalarına yetmedi. Ve yanılmıyorsa 80 trilyon kadar ek bir bütçe ödenegi parlamentodan alındı. Hazine ve Merkez Bankası arasındaki protokol anlaşmaya göre, Hazine bütçe ödentisinin yüzde 15'i kadar Merkez Bankası'ndan kısa vadeli nakit kullanabiliyor. Ve bu 80 trilyonun yüzde 15'i kadar da yine Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans kullanma olanağı doğuyor. Bu ikisini topladığınızda, Hazine herhangi bir faiz operasyonuna girişmeksizin 30 trilyona yakın kaynak kullanma imkanına sahip oldu.

Yıl sonuna gelindi, ancak faizi düşürme inadı hala devam ediyor. Fakat bunun böyle sürmesi mümkün değil. Önümüzdeki sene faizlerin yükseleceği ve yüzde 90'lar civarına çıkabileceği, enflasyonun ise beklenen ölçüde inmeyeceği düşünülüyor. Dolayısıyla Hazine'nin uzun vadede yüksek faizle rahatlıkla borçlanabileceği anlaşıyor. Yani içerde kaynak açığı yaratarak hızlı büyümeyi devam ettiriyorsunuz. Kamunun açığı da bunu pompalıyor. Hazine'nin borç yükünün artması ile faizin üstüne basıyorsunuz, orada bir müdahale var ve müdahaleyi de hep kalıcı araçlarla yapmıyorsunuz.

Şimdi, bir iç kaynak açığı ortaya çıktığı zaman, bu otomatikman dış kaynak kullanımına da yansır. Dış açığın GSMH'ya oranı 1992'de binde 8, yani yüzde 0.8. 1993'de bu oran yüzde 4.2'ye çıkmış.

Bu dış açık nasıl oluşuyor? Hızlı büyüme iki gelişmeye yol açıyor. Eğer hızlı büyüme süreci tüketime dayalıysa, iç piyasa çok canlı oluyor. İç piyasanın çok canlı olması ihracatı da çok anlamlı bir faaliyet olmaktan çıkarıyor. Bir kere bu dış ticaretin döviz getirici yanını frenliyor. Öte yandan ithalat çok hızlı büyüyor. Çünkü hızlanan büyüme sürecinde artan ölçüde hammadde kullanımı, ara birim kullanımı ve eğer yatırımlar da yapılıyorsa, yatırım malı kullanımı var.

..... **Şimdi Tütünbank Zamanı!**

Mevduatınızı Enflasyondan Koruyan “Pozitif Faiz” Tütünbank’ta!

Tütünbank her
dönemde olduğu
gibi bugün de
tasarruf
sahiplerine yüksek
faiz sunmayı ve
çok yönlü
kazandırmayı
sürdürüyor.

Mutlaka

enflasyonun
üzerine çıkan ve
artık bir Tütünbank
geleneği haline
gelen “pozitif faiz”
kavramı değerli

birikimlerinizi enflasyondan
koruyor. İşte bu nedenledir ki,
yüzbinlerce tasarruf sahibi
güvenli ve kârlı faiz söz konusu
olduğunda tereddütsüz
Tütünbank’ı tercih ediyor.

Kısaca söylemek gerekirse;

şimdi Tütünbank zamanı!

Hızlı büyüme bunların hepsini birden yukarıya çekiyor. Bu sene ihracat yerinde sayıyor, ithalatta ise yüzde 40'lık bir artış var. Dolayısıyla ithalat patlaması ticaret açığına yansıyor. Eğer görünmeyen işlemler bunu kapamıyorsa ciddi bir cari işlem açığı ortaya çıkıyor. Nitekim 1992'de 13 milyar dolarlık bir dış ticaret açığı, 6 milyar dolar civarında da bir cari açık var.

Bu sorunlar karşısında ne yapılıyor? Bir kere içerdeki göstergenin, özellikle faizin değişmesiyle ekonominin yavaşlayacağını, talep baskısının kısmen giderilebileceğini düşünüyor olmanız lazım, bu yapılmıyor. Ayrıca bu kadar hızla büyüyen dış ticaret açığı, yani bu kadar hızla büyüyen ithalat, dolar talebinin çok yüksek olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla döviz kurunun da hızla yükselmesi, Türk Lirasının aynı hızla değer kaybetmesi lazım. Bu da yapılmıyor.

Hatta 1993'de tam tersine, Türk Lirasını reel olarak değerli tutma tutumu var. Üstelik bu sadece 93'ün problemi değil, 89'dan bu yana süregelen bir eğilim. Dolayısıyla bu dengeleyici göstergenin de piyasalarda kendi halinde oluşmasına müsaade edilmemiş ve bugünkü konjonktürün gerektirdiğinin tersine müdahale yapılmış.

Şimdi bir dönemin abartılı söylemi var ya, devlet küçülsün, devlet tamamen devre dışında kalsın, müdahaleleri olmasın, hatta gerekirse ekonomide hiç yer almasın gibi, bunun sonucunda ekonominin bütün hesaplarında, en önemlisi de sermaye hareketlerinde liberalleşme var. Sade bizde değil, hemen hemen bütün dünyada kambyo denetimleri kaldırılmış durumda. Bugün dünyada günde 1 milyar dolarlık bir para alışverişi yapılıyor ve bu para alışverişi merkezleri de günde 24 saat açık. Şöyle Doğu'dan, Tokyo borsasından başlayıp Kuzey Amerika'ya kadar giderseniz, dünyada 24 saat para operasyonu yapmak mümkün.

Ancak bugün dünyada reregülasyondan bahsediliyor. Bir dönem deregülasyondur, devletin bütün müdahale araçlarını bırakmaktı, şimdi reregülasyon, yeniden özellikle sermaye hareketlerini nasıl regüle ederiz sorusu tartışılıyor. Normalde sermaye hareketlerini bir şekilde denetleyebildiğiniz zaman, sermaye hareketleri büyük ölçüde mal hareketlerine bağlı olur, döviz kuru da mal hareketine göre belirlenir. Yani kurla mal hareketi arasında net bir arz talep bağlantısı vardır. İthalatla beraber döviz talebi arttığında kur değişir. İhracatla beraber döviz arzı arttığında kur değişir.

Şimdi sermaye hareketleri serbestleştirildiğinde, mali piyasalar deregüle edildiğinde bu bağlantılar kopuyor. Aynen bizde de öyle. Şimdi Türkiye'nin reel ticaret hareketleri TL'nin düşmesini, doların ekonomide değerli olmasını gerektiriyor. Ama para hareketleri bunun tam tersini söylüyor.

Bugün Türkiye'de faizle döviz kuru arasındaki makas, sürekli olarak mal hareketlerinden bağımsız sermaye hareketi yaratıyor. İçeriye bir dolar girişi var. Yani doları getirip TL'ye çevirip, faizi alıp tekrar dolara çevirip

GSMH'DAKİ SEKTÖREL GELİŞMELER

Sabit Fiyatlarla %

Sektörler	I. Dönem	II. Dönem	III. Dönem
Tarım	-4.2	-4.8	0.0
Sanayi	2.7	12.6	8.3
İnşaat	2.0	6.3	6.4
Ticaret	5.3	16.7	11.3
Ulaştırma ve Haberleşme	6.3	9.8	7.5
Mali Müesseseler	-1.3	-0.8	-1.0
Konut Sahipliği	2.8	2.6	2.6
Serbest Mes. ve Hizm.	3.2	9.1	5.7
Devlet Hizmetleri	2.3	1.0	2.3
Kar Amacı Olmayan Kur.	7.1	0.3	1.5
İthalat Vergisi	4.6	50.9	50.6
Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	3.4	10.8	7.4
Gayri Safi Milli Hasıla	4.2	11.0	7.9

Kaynak DİE

götürmek karlı. Üstelik yılın belli dönemlerinde çok ciddi reel karlar bırakıyor bu iş.

Şimdi faizi bıraksanız yükselse, kuru bıraksanız yükselse, Türkiye'den dışarıya çok ciddi bir sermaye kaçıışı olacağından korkuluyor. Şu anda ekonomideki dolar mevcudu, adına sıcak para deyin veya çok kısa vadeli sermaye hareketi deyin, 18 milyar dolar civarında. Bu makası kapattığınızda, bu paranın büyük bir kısmının gideceği düşünülüyor. Bunun da büyük panikler ve çok büyük dengesizlikler yaratacağı düşünülüyor.

Bir ekonomi kaynak yaratamıyorsa, kendini besleyen yüksek eforlu bir büyümeyi sürdürmek mümkün değildir. Bunda ısrarlı olduğunuz anda ekonomiyi kriz noktasına getiriyorsunuz.

İşte 94-95'te de bu politikalarda ısrar edilirse, o zaman çok ciddi bir sıkıntı içinde olacağız. 94'ün sonunda çok ciddi bir ekonomik kriz var demektir.

Görebildiğim kadarıyla 93'ün büyükçe bir kısmında, bu yılın belki ikinci yarısında, belki dördüncü çeyreğinde, gelebilecek olan yavaşlama ile kriz eğilimlerini 94'e ertelemiş durumdayız. Krizi biriktirdiğiniz sürece, sorunu daha büyük bir krizle çözeceksiniz demektir. Bir de seçim ekonomisi uygulamaları başlarsa, önümüzdeki senenin sonuna doğru veya 95'de duvara çarparız kanısındayım. Türkiye ekonomisini çok iyi bilen bir Japon heyetin başındaki adam şunu söylüyordu: "Siz duvara doğru gidiyorsunuz, çarpacaksınız, bizim burada bulunma nedenimiz duvara ne zaman çarpacağınızı tespit etmek." ■

"Bu yazı Toplumsal Araştırmalar, Kültür ve Sanat İçin Vakfı'nı düzenlediği '94'e girerken Türkiye Ekonomisi' paneline sunulan tebliğin kısaltılmış halidir.

.YIL
ONURLU BİR GEÇMİŞTEN
BAŞARILI BİR GELECEĞE ...
TARİŞ

Tariş İncir, Üzüm, Pamuk, Zeytin ve Zeytinyağı Birlikleri; İzmir, Aydın, Balıkesir, Çanakkale, Denizli, Manisa, Muğla il ve ilçelerine yayılmış 66 yerleşim birimindeki 125 tarım satış kooperatifi, 100.000'i aşan tarım üreticisi ortağı ve dev tesisleri ile Türkiye'nin ilk ve en büyük kooperatif kuruluşudur.

Tarım üreticisi ortağı yanında ortağı olmayan üreticilerin de piyasa koşullarında ezilmemesi için ürünlerini değer fiyatlarla alarak en iyi şartlarda değerlendiren ve üreticilere ekonomik güç kazandıran **Tariş**; kaliteli olarak ürettiği ürünlerini ucuz fiyatlarla piyasaya sunarak, tüketiciyi de korumaktadır.

Ana ürünleri olan pamuk, üzüm, incir, zeytin ve zeytinyağının yanı sıra bu ürünlerden elde ettiği tali ürünleri de en iyi şekilde işleyerek ülke ekonomisine önemli katkıları bulunan **Tariş**'in, iç piyasada tüketilen ürünlerinin yanı sıra dış pazarlarda da önemli bir yeri bulunmaktadır.

1993 yılında 80.kuruluş yıldönümünü bütün bir yıla yayılan etkinliklerle kutlayacak olan **Tariş**; 1993'ü atılım ve yenilenme yılı ilan ederek yeni yatırımlara yönelmiş, işletme ve fabrikalarında da; üretim ve verimin artırılması, kalitenin yükseltilmesi için her türlü teknolojik yenilik konusunda hizmetler verilmeye başlanmıştır.

Ürünleri TSE garantili olan **Tariş**; bugün olduğu gibi gelecekte de üreticinin ve tüketicinin güvencesi olmaya devam edecektir.

Adres: P.K.220 İZMİR Telefon: (232) 463 55 00 (12 hat), 422 21 95 (4 hat)
Telex: 53599 - 53427 - 53146 Telefax: (232) 421 00 66-421 70 60-463 61 07-463 65 55

KOOPERATİFÇİLİĞİMİZİN ÖNCÜ KURULUŞU TARİŞ

Çağlar Keyder

"94'de globalleşme trendi sürecektir"

Dünya ekonomisinde, global ekonomide bir takım kontrol sektörlerinin araştırma, geliştirme olaylarının ve telekomünikasyon teknolojisiyle ilgili yeni oluşumların hala çok açık bir şekilde Amerika'da yoğunlaştığını görmek mümkün.

Dünya ekonomisindeki son gelişmeleri değerlendiren ve 1994 perspektiflerini içeren bu sohbeti arkadaşımız Hakan Güldağ gerçekleştirdi.

İktisat - Dünyada 1993'te yaşanmış olan gelişmeleri değerlendirerek, 1994 için bazı öngörülerde bulunacak olsanız ilk akla gelen olaylar hangileri olur?

Çağlar Keyder: 1993'ün en önemli olayları yılın sonuna doğru oldu. Dünya ekonomisinin bütünleşmesi sürecini çok hızlandıracak bir takım kurumsal oluşumlar ortaya çıktı. Bunlar bildiğiniz gibi GATT'ın ve NAF-TA'nın imzalanması ve APEC zirvesi idi. Bunların sonucunda, gerek imzalanmış dokümanlar açısından gerekse APEC durumunda ileriye yönelik yapılması istenilen uygulamalar açısından, ticaretin daha bir serbestleşmesi söz konusu oldu.

Dolayısıyla 70'lerin ortasından beri gördüğümüz trend hızlanarak devam ediyor diyebiliriz. Bunu tersine çevirebilecek, bazılarının korktuğu ticaret bloklarının oluşumu veya karşılıklı korumacılık türü eğilimler henüz sahnede yok. Bu yüzden, globalleşme diye kısaca herkesin etiketlediği olayın hızlanarak devam ettiğini söylemek pek yanlış olmaz.

Bu üç olayda da Amerika'nın öncülük ettiğini görüyoruz. Bu da bana son yıllarda Amerikan hegemonyasının eridiği ya da rekabetin ortaya çıktığı, dolayısıyla Amerika'nın Avrupa ve Japonya'ya karşı görece bir güç kaybı olayından söz etmenin biraz premature olduğunu söylüyor. Yani Amerika hala hakimiyetini devam ettiriyor gibi gözüküyor. Hiç olmazsa, bu dünya ekonomisinin kurumsal çerçevesinin oluşumunu yönetiyor.

- Yani güç kaybına rağmen hakimiyetini sürdürüyor mu?

Güç kaybının olup olmadığı biraz tartışmalı. Çünkü Amerika'nın güç kaybının olduğu hipotezi, gerek Japonya'da gerek Avrupa'da bir takım malların üretiminin daha üretken bir şekilde yapıldığı gözleminden çıkıyordu. Dolayısıyla Amerika'nın politik ve Hollywood'da televizyon vasıtasıyla ideolojik veya kültürel diyebileceğimiz hakimiyeti devam ederken, ekonomik olarak bu

Çağlar Keyder

hakimiyetinin zayıfladığı intibai vardı.

Bunu eskisi kadar kolay kabul edemiyorum artık. Çünkü ortaya öyle bir durum çıktı ki, dünya ekonomisinde, global ekonomide bir takım kontrol sektörlerinin araştırma, geliştirme olaylarının ve telekomünikasyon teknolojisiyle ilgili yeni oluşumların hala çok açık bir şekilde Amerika'da yoğunlaştığını görmek mümkün.

Mesela birbirleriyle bağlı network oluşturan bilgisayarların, yüz kişiye düşen oranına baktığınız zaman, Amerika'yla Japonya arasındaki fark bire on gibi.

Clinton'un seçilirken bahsettiği bir elektronik highway olayı vardı. Bu olay gerçekten de Amerika'da rakiplerine nazaran on yıl kadar daha erken ortaya çıkacak gibi gözüküyor. Aynı zamanda yeni teknolojiler arasında ortaya çıkan alışmalar, yeni nesil computer olayı, telekomünikasyon meselesinde gerek teknoloji gerekse tek-

İşte

iki

anahtar

fırsatı.

Şimdi

tercih

sizin!

Otomobil veya ev almak istiyorsunuz... Ailenizin diğer bireyleri de bunlara biran önce kavuşmayı istiyor...

Onların ve kendinizin mutluluğunu daha fazla ertelemeyin. Çünkü "anahtar" sahibi olmak isteyenlere Toprakbank çok avantajlı imkanlar sunuyor.

Otomobil kredisinde 24, ev kredisinde 60 aya kadar vade. Üstelik çok ama çok uygun faizlerle. En önemlisi Toprakbank'ta bekleme yok! 24 saat içinde evinize veya otomobiline kavuşabilirsiniz.

Anahtar sahibi olmak istiyorsanız Toprakbank'ı arayın, benzersiz avantajlarımızı öğrenin.

Bunca zaman boşuna beklediğinizi göreceksiniz...

 TOPRAKBANK
"...yüzünüzü güldürür"

•Merkez: Büyükdere Cd. Nilüfer Han No: 103, Gayrettepe/İstanbul, Tel: 212-288 5742
•Beşiktaş: 212-259 6910 •Bahçekapı: 212-512 8828 •Bayrampaşa: 212-565 9238
•Göztepe: 216-386 1970 •Nişantaşı: 212-231 4900 •Bakırköy: 212-543 7256
•Fatih: 212-532 6710 •Merter: 212-557 7958 •Ankara: 312-419 4631 •Ülüz: 312-309 2731
•Cinnah: 312-428 2778 •İzmir: 232-441 9494 •Bursa: 224-224 1350 •Adana: 322-458 2467
•Eskişehir: 222-221 2100 •Gaziantep: 342-220 1870 •Denizli: 258-261 3055

En büyük 500 şirketin dünya ticaretinin ne kadarını denetledikleri, bu 500 şirketin yönetim mekanizmalarının nerede olduğu, bunların iletişimlerini, dizaynlarını, yönetimlerini, çok çeşitli finansal ve muhasebe alışverişlerini yöneten insanların nerelerde oturduları önemli benim için. Buna baktığınız zaman, Japonya ve AT'nin Amerika'ya nazaran hala üretici konumunda olduğunu görüyoruz.

nolojinin oluşmasını sağlayan şirketlerin kurumsal yapılaşması meselelerinde Amerika rakip tanımayacak kadar önde.

O yüzden sizin sorduğunuz soruya cevap vermek, eskisine nazaran daha zor. Bana öyle geliyor ki, Amerika ekonomi alanında hakimiyetini bir süre daha devam ettirebilir.

- Ama bu iddiayı ileri sürenler, örneğin dünya GSMH'sı içinde Amerika'nın, Avrupa'nın ve Japonya'nın ağırlıkları bakımından, 50'lere göre 80'leri, 90'ları ele alınca ortaya çıkan farklılığı gözönünde bulunduruyorlar. Yani telekomünikasyon ve elektronik sektöründeki hızlı ilerlemeler tabii ki çok önemli, ama bir yandan da reel ölçeklere bakmakta fayda yok mu?

Burada bir yanlış var bence. Olayı hala ulusal ekonomiler çerçevesinde değerlendirsek, muhakkak ki Amerikan ekonomisi eskisi kadar mutlak bir hakimiyete sahip değil, olamaz zaten. 1950'de Amerika hariç bütün dünya yıkılmış, tahrip edilmiş şekildeydi. Dolayısıyla Amerika'nın mutlak bir hakimiyeti tabii ki söz konusuysa. Ancak ulusal ekonomik çerçevenin dışına çıktığınız zaman dünyada hakimiyet lafını biraz daha farklı şekilde kullanmak lazım. Bir ulusal ekonomi karşısında bir ulusal ekonomiden bahsetmiyoruz. Bahsettiğiniz olay, bütünleşmiş bir dünya ekonomisi içinde kontrol sektörlerinin nerede olduğu olayı.

Şimdi, Amerikan ekonomisi hala önde dediğimiz zaman, Amerikan ekonomisinin mütevaciz bir ekonomi olmadığını hepimiz biliyoruz. Amerikan ekonomisinde bilinen getolar da var, muazzam işsizlik olan şehirlerin iç bölgeleri de var, ırksal bir takım sorunlar da var vs. vs. Bunlardan söz etmiyorum, ama eğer Amerikan ekonomisi içinde oluşturulan, geliştirilen birtakım teknolojilerin, birtakım kontrol mekanizmalarının giderek bütün dünyadaki üretimi kontrol etmesi söz konusu ise, o zaman hala bir hakimiyetten söz etmek mümkün.

Belki de hakimiyet lafını kullanmak o kadar doğru değil artık. En büyük 500 şirketin dünya ticaretinin ne kadarını denetledikleri, bu 500 şirketin yönetim mekanizmalarının nerede olduğu, bunların iletişimlerini, dizaynlarını, yönetimlerini, çok çeşitli finansal ve

muhasebe alışverişlerini yöneten insanların nerelerde oturduları önemli benim için.

Buna baktığınız zaman, Japonya ve AT'nin Amerika'ya nazaran hala üretici konumunda olduğunu görüyoruz. Bu tabir belki salt iktisadi büyüme potansiyeli açısından yanlış bir intiba verebilir. Çünkü şu kesinlikle doğru ki, Güneydoğu Asya'da ya da Doğu Asya'da şöyle böyle 400-500 milyonluk bir nüfus var ve bu nüfus şimdiye kadar kapitalizm tarihinde görmediğimiz derecede yüksek bir oranda bir iktisadi büyüme tutturmuş. Dolayısıyla salt bir gravitasyon olarak baktığınız zaman, dünya ekonomisinin sıklet merkezinin o tarafa doğru kaydığını teslim etmek mecburiyetindeyiz.

Ama bu demek değildir ki, yönetim mekanizmaları, kontrol aşamaları, iletişimlerini yöneten ve merkezileştiren güçler de o tarafa doğru gidecekler. Bunlar hala Silicon Valley'de, Manhattan'da veya Los Angeles'te kalabilirler, ama üretim iletişim vasıtasıyla öbür taraflara kayabilir.

93'te, özellikle Japonya vasıtasıyla ortaya çıkan ikinci önemli konu da iktisadi büyüme ile istihdam yaratma arasındaki ilişkinin kırılmış olması. Yani iktisadi büyüme mutlaka yeni istihdam yaratmıyor veya istihdamın genişlemesini ortaya çıkarmıyor. Bunun bir nedeni, üretkenliğin artması olarak ele alınabilir, fakat bu sathi bir analiz olur. Çünkü esas neden iktisadi bütünleşme süreci. Yani eğer iletişim ve nakliyat o kadar kolaylaştıysa ve bu bahsettiğimiz büyük şirketler artık istedikleri yerde, istedikleri türde üretim yapıyorlarsa ve bunu yapmaya muktadirlerse, çeşitli teknolojiler vasıtasıyla kontrol mekanizmalarını yerleştirebiliyorlarsa, bu demektir ki, belirli bir ücret seviyesi, belirli tür üretimleri yapmak için çok yüksek kalacaktır. Dolayısıyla bunu üretkenliğin artması olarak görmemek gerekir sadece, aynı zamanda globalizasyonun ortaya çıkardığı rekabetçi ivmeye yönelik bir uyuma süreci olarak görmek lazım.

Bunun sonucunda iktisadi büyüme olabiliyor, fakat istihdam yaratılmıyor. Çünkü rekabet dolayısıyla üretkenliği arttırmak gerekiyor. Çünkü üretimin emek entansif aşamaları ucuz emeğin olduğu ülkelerde yapılabilir. Bu durum gelişmiş ülkeler için önemli bir sorun yaratıyor. Çünkü gelişmiş ülkeler sürekli bir işsizlikle yüz yüze kalmaya mahkumlar. Tabii azgelişmiş ülkelerde öyle, bazı istisnalar hariç.

Japonya işte bu aşamaya yeni geliyor. Çünkü Japonya şimdiye kadar, kazanmış olduğu üretkenlik avantajını kullanarak, işsizlikle karşı karşıya kalma aşamasını biraz erteledi. Artık erteleyemeyeceği ortaya çıkınca, karşısındaki seçenekleri değerlendirmek durumunda kaldı. Ya Avrupa'nın ve Amerika'nın yaptığı şekilde işsizliği kabul edip, eski sosyal denge ideallerinden taviz verecek, veya bu globalizasyon sürecine iştirak etmeyecek.

Bu ikincisi imkansız, çünkü Japon şirketleri, yani Keiretsu'lar zaten Doğu ve Güneydoğu Asya ile çok sıkı

	İŞSİZLİK ORANLARI (Kaynak OECD)																			
İşsizlik (Bini)	1991	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Yıllar	1991	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
ABD	8,446	7.0	6.1	5.8	7.2	7.6	9.7	9.6	7.5	7.2	7.0	6.2	5.5	5.3	5.5	6.7	7.4	6.9	6.5	6.2
Japonya	1,366	2.0	2.2	2.1	2.0	2.2	2.3	2.7	2.7	2.6	2.8	2.9	2.5	2.5	2.3	2.1	2.2	2.5	2.9	2.8
Almanya	2,602	3.8	3.7	3.2	3.2	4.5	6.4	7.9	7.9	8.0	7.7	7.6	7.6	6.9	6.0	6.7	7.7	8.9	10.1	10.3
Fransa	2,362	4.9	5.2	5.9	6.3	7.4	8.1	8.3	9.7	10.3	10.4	10.5	10.0	9.4	8.9	9.5	10.4	11.7	12.4	12.3
İtalya	2,654	7.2	7.3	7.8	7.7	8.5	9.2	10.0	10.1	10.2	11.2	12.1	12.1	12.1	11.5	11.0	11.6	10.2	11.1	11.6
İngiltere	2,346	5.2	4.9	4.5	6.1	9.1	10.4	11.2	11.4	11.6	11.7	10.3	8.2	6.2	5.9	8.3	10.0	10.3	10.0	9.5
Kanada	1,417	8.1	8.3	7.4	7.5	7.6	11.0	11.8	11.2	10.5	9.5	8.8	7.8	7.5	8.1	10.3	11.3	11.2	11.0	10.5
Yuk. Toplamı	21,192	5.3	5.0	4.9	5.6	6.4	7.8	8.2	7.5	7.4	7.4	7.0	6.3	5.8	5.7	6.6	7.3	7.3	7.5	7.3
OECD Toplamı	28,674	5.4	5.3	5.2	5.8	6.6	7.9	8.5	8.0	7.9	7.8	7.5	6.9	6.4	6.3	7.1	7.8	8.2	8.5	8.4
Avrupa Topluluğu	14,316	5.2	5.4	5.6	6.3	8.0	9.4	10.4	10.9	11.1	11.2	10.9	10.3	9.3	8.7	9.2	10.3	11.3	12.0	12.0
Türkiye	1,547	9.8	9.8	8.6	8.1	7.1	7.0	7.7	7.6	7.1	7.9	8.3	8.4	8.5	8.0	7.7	7.9	8.6	9.5	10.7

bir ilişki içindeler. Dolayısıyla yukardan olayı kontrol etme süreci Japonya ve Güneydoğu Asya Bölgesi için daha spesifik olarak işliyor. Yani Keiretsu'ların kontrol mekanizmaları Tokyo'da olabiliyor da çeşitli şekillerde üretimlerini bir sürü yerde, esas olarak bölge içinde yapıyorlar. Amerika'daki şirketler, sadece kendi bölgelerinde çalışmıyorlar. Aynı zamanda Asya'ya, Avrupa'ya gidiyorlar. Fakat Japonya çok daha bölgesel.

İşte Japonya'nın da krize girmiş olması, belki Amerika'nın konumunu görel olarak gözümüzde biraz yükseltti. Çünkü herşeye rağmen Amerika ekonomik büyümeyi sürdürebiliyor.

Öte yandan işsizlik meselesinin artık karşı konulamayacak, üstesinden gelinemeyecek bir olgu olarak algılanmasının sonucunda, '93 yılında ortaya çıkan iki önemli girişim var. Bir tanesi özellikle Fransa'da, Almanya'da ortaya çıkan, İngiltere'nin direndiği, Amerika'da ise hiç sözü dahi edilmeyen, fakat muhtemelen yakın bir zamanda herkesin tartışacağı iş saatlerinin düşürülmesi, yani işlerin bölünmesi meselesi.

Çalışma saatlerini Almanya'da sanıyorum 38 saate, Fransa'da 32.5'a indirme girişimi var. Amerika'da da bazı şirketler haftada 4 güne indiriyorlar. Fakat bu Amerikan ideolojisine çok karşı bir şey olduğu için pek tartışılmıyor, ama uygulamalarda görülüyor. Sanıyorum ki orta vadede bu tür girişimler çok hızlanacak ve bu tartışılan çok önemli bir konu olacak.

Dolayısıyla işsizliğe toplumsal bir çözüm bulmak gerekecek. Ve insanlar çeşitli nedenlerden dolayı henüz tamamen aylak gezmeye alışık olmadıkları için, ya da aylak gezenlere gelir verilmesini ideolojik olarak pek kabul etmedikleri için, bu işlerin bölünmesi meselesi önemli bir girişim olacak.

Keynescilik, Delors'un son raporuyla tekrardan gündeme gelmeye başladı. Delors raporunda, Avrupa'da çok işsizlik var, kamu harcamalarıyla bir takım köprüler, yollar vs. yaptırılıyor diyor. Nasıl 1930'larda Amerika'da postane duvarlarını boyatırlar, veya millî parklar yaptırırlardı, o tür bir girişim.

Ne olursa olsun, işsizlik bundan sonra beraber yaşayacağımız bir olay. Sanıyorum ki bizim görebileceğimiz bir dönemde işsizliğin çözümünü ortaya çıksın. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerdeki insanlar işsizliğe karşı birta-

kım tedbirler geliştirmeye mecburlar. Bunlar işlerin bölünmesi şeklinde olabilir, Keynesci bir takım istihdam yaratma uygulamalarıyla olabilir.

Fakat bu ülkelerin önemli bir avantajları var, o da zengin olmaları. Zengin olduklarından dolayı, mesela herkesi üniversiteye sokup, onların iş bulmasını 25 yaşına kadar geciktirebiliyorlar. Örneğin Japonya'da son 1-2 yılda 100 milyar dolardan fazla kamu harcaması yapıldı.

Az gelişmiş ülkelerdeki işsizlik sorunu hakkında ben de kötümserim. Az gelişmiş ülkelerin çoğunda sanıyorum geçerli olacak model, daha çok kendi yağıyla kavrulan bir takım ufak ekonomiler yaratmaları olabilir. Eskiden, marjinal sektör aslında düalete anlamına gelmez, çünkü çeşitli şekillerde sermaye ile ilişkisi vardır, az da olsa bir kontrol mekanizması olarak sermaye hala geçerlidir denirdi. Artık bunu demek de zor. Yani az gelişmiş ülkelerde o kadar çok insan, sermayeyle ilişkisi minimize olmuş bir şekilde yaşamaya devam edecek ki, asıl sorun sermaye tarafından sömürülmemek olacak. Sermaye ile hiçbir şekilde temasa girmemiş bir sürü insan olacak dünyada bundan sonra. Hayatları boyunca sermayeyle ilişkiye giremeyecek insanların ortaya çıkaran nedenlerden bir tanesi de dünyada giderek artan muazzam bir nüfus hareketliliğinin olması. Diğer bir sorun da ücretlerin eşitlenmesi ile ilgili. Klasik teoride ticaretin serbestleşmesi, faktör fiyatlarını eşitletler gibi bir yaklaşım vardır. Dolayısıyla ticaretin bu denli serbestleşmesi - ki şimdiye kadar dünya 19. yy'ın bazı dönemleri hariç bu kadar serbest ticareti ya da GATT'ın öngördüğü kadar serbest ticareti görmedi - sonucunda ücretlerin eşitlenmesi söz konusu olabilir.

Fakat burada yeni bir boyut var. Klasik teoride ulus devletler, ulus devlet olarak ele alınırdı ve ekonomiler birbirlerine kapalı, sadece ticaretle ilişki içinde olan ekonomiler olarak değerlendirilirdi. Şimdi daha farklı bir durum söz konusu. Şöyle ki, 500 ya da 1000 adet şirket istedikleri yerde üretim yapabiliyor ve dolayısıyla dünyanın her tarafında işçi kullanabiliyor. Ayrıca dünyanın her tarafında yatırım yapıyorlar gibi, artık herhangi bir malın nerede yapıldığı da pek belli değil. Bu şu anlama geliyor; mademki bu şirketler aynı zamanda büyük bir rekabet içindeler, o zaman belirli tür teknoloji-

Ücretlerle ilgili olarak iki türlü gelişme olabilir. Birincisi, dünyada ücretlerin aynı işleri yapan işçiler için eşitlenmesi; ikincisi, ulusal ekonomiler içinde ücretlerin çok farklılaşması. Yani 1970'lerin ortasından önce, diyelim Amerika'da en düşük ücret alanla en yüksek ücret alan insan arasındaki oran 10'a 1 ise, şimdi 50'ye 1 olması şaşırtıcı olmaz.

leri kullanan ve belirli tür iş süreci içinde olan insanların dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar ücretlerin birbirlerine yakınlığını görmek durumundalar.

-O zaman gelişmiş ülkelerde ücretler düşebilir...

Ben de onu demek istiyorum. Ancak bunu o şekilde ele almamak lazım. Çünkü gelişmiş ülkelerde yapılanlarla, az gelişmiş ülkelerde yapılanlar aynı olmayacak. Eğer gelişmiş ülkelerde, şu anda mesela Los Angeles'te veya New York'ta bazı bodrum katlarında ya da gözden irak yerlerde, Hong Kong ücretleriyle çalışmaya razı olan birtakım konfeksiyoncular varsa, bu durum gelişmiş ülkelerde de ücretlerin Hong Kong'takiyle aynı düzeye düştüğünü gösteriyor. Ama gelişmiş ülkelerin formal ekonomilerinde, yani gözden irak olmayan ekonomilerinde, yüksek ücretleri devam ettirmek için yapılan şeylerin artık düşük ücretle aynı teknolojiye yapılan şeylerden farklı olması gerekiyor.

Ücretlerin eşitlenmesi ulusal ekonomiler varken mümkündür. Ulusal ekonomilerin tandansı, ekonominin içindeki ücretlerin eşitlenmesidir her şeyden önce. Dolayısıyla Türkiye, Amerika ya da Almanya içinde belli bir ücret düzeyinden bahsetmek mümkündür.

Bundan sonra ancak aynı kalifikasyon düzeyinde olan ve aynı teknolojileri kullanan insanların bütün dünyadaki ücret eşitliğinden söz etmek mümkün olabilecek. Dolayısıyla iki türlü gelişme olabilir. Birincisi, dünyada ücretlerin aynı işleri yapan işçiler için eşitlenmesi; ikincisi, ulusal ekonomiler içinde ücretlerin çok farklılaşması. Yani 1970'lerin ortasından önce, diyelim Amerika'da en düşük ücret alanla en yüksek ücret alan insan arasındaki oran 10'a 1 ise, şimdi 50'ye 1 olması şaşırtıcı olmaz.

Peki böyle bir dünyada niye Amerika ya da Almanya daha zengin kalıyor? Çünkü en yüksek ücreti alan insanların çok büyük bir çoğunluğu gelişmiş ülkelerde yaşayacaklar, yani o insanların yaptığı işler az gelişmiş ülkelerde yapılamıyor olacak.

-Bu gelişme, bir anlamda üçüncü dünya ülkelerinin rollerini uluslararası işbölümü çerçevesinde farklılaştırıcı bir işlev üstlenebilir mi?

Uluslararası işbölümü de eski bir kavram. O da ulusal ekonomilerin olduğu dönemden kalma bir kavram. Artık bütün dünyayı bir global ekonomi olarak görürse-

niz, çeşitli uluslardaki insanların ne tür iş yaptıkları, hangi sektörlerin oralarda konumlandığıyla ilgili bir şey.

Şimdi tüm bunları muhtemel bir trend olarak anlatıyorum. '93 yılındaki trend globalleşmenin hala devam ettiği bundan sonra da devam edeceği yönünde. Fakat bu demek değildir ki, bundan on sene sonra bir bloklaşma ya da bir karşılıklı korumacılık savaşı olmasın.

-Peki tüm bu anlattıklarınız neo liberallerin haklı çıktığı ya da perspektiflerinin daha güçlü olduğu yönünde yorumlanabilir mi?

Saptamaları doğru, fakat çıkarsadıkları siyasi olsun, toplumsal dengelerle ilişkili olsun, sonuçlar yanlış.

-Bu globalleşme eğiliminin yaratmış olduğu ciddi sorunlar da yaşıyor. Çok pürüzsüz mü görüyorsunuz bu globalleşme trendini? Bloklaşma olasılığı yok mu sizce?

Hayır, pürüzsüz değil şüphesiz. Ancak özellikle şirketlerin dağılımına baktığınız zaman, nerelerde yatırımları var, nereden nereye mal alıp satıyorlar olayına izlediğiniz zaman ve özellikle Doğu Asya'nın Amerika'ya ve Avrupa'ya yönelik ticari bağımlılığını değerlendirdiğiniz zaman, bu bloklaşmanın pek olası bir olay olmadığı görülüyor. Bu koşullarda bloklaşma çok maliyetli bir şey olur ve sermaye bu kadar maliyeti üstlenir mi, bundan emin değilim.

Mesela Avrupa'yı ele alalım. AT, globalleşme karşısında zayıflayan ulus devletlerin üzerinde yeni bir birim yaratma çabasıydı. Yani, globalleşmeye karşı koyabilir miyiz acaba, daha büyük çapta örgütlenirsek gibi bir eğilim vardı ve görüldüğü kadarıyla bu olmuyor. Çünkü sermayenin birleşme düzeyi buna karşı ve para olayından tutun da, çeşitli politikaların birleştirilememesi, İngiltere'nin kaçak oynaması vs. gibi nedenlerden dolayı AT eski ulus devletlerin daha yüksek düzeyde yeniden oluşturulması olarak işlemiyor. AT'nin en olası fonksiyonu, bu bahsettiğimiz yeni Keynesçilik türü, yani devletlerin sosyal politikalarının daha yüksek düzeyde merkezileşmesi olabilir. Fakat sermayenin ulusal devlet ya da AT çerçevesi içinde hapsedilmesi ve birtakım kontrollere mecbur kılınması AT'nin yapacağı bir şey değil gibi gözüküyor.

Bu sözünü ettiğim trende belki de en çok karşı çıkanlar maliyeti çekenler değil de, eski ulus devleti çok sevenler. Yani "devletçi" diyebileceğimiz insanlar, ki bunlar esas olarak devleti kendilerinin zannederler. Bunlar da bu globalleşme karşısında çok direniyorlar ve bu direnme iktisat politikaları çerçevesinde gözüküyor.

Dolayısıyla bu insanlar iktisadi anlamda da, KİT'ler vs. anlamında da çok direniyorlar. Siyasal anlamda direnmelerinin maliyeti ise çok yüksek. Çünkü siyasal anlamda direnmeleri, zaten çok kırılabılır yapısı olan bir dünya ekonomisinin, çok hassas ve ürkek bir dünya sermayesinin çeşitli nedenlerden dolayı Türkiye'yi kenarda bırakması sonucunu doğurabilir. ■

Kurtlar sofrasını düşen Susan ve James Lally'nin hikayesi ABD'de emlak krizi

Amerikan federal vergi yasasındaki boşluklar, pasif yatırımların gayrimenkul piyasasını dolara boğmalarına yol açtı. Bu tür yatırımcıların paralarının geleceği hakkında en ufak bir öngörü ve tasaları yoktu; aslında yatırımlarının diğer gelirlerine yönelik bir vergi indirimi sağlaması amacıyla zarar etmesini arzuluyorlardı. Ama tersi gerçekleşti. Zarar ise sonra geldi.

NEAL SACON

Çeviren:
KAAN ATALAY

Susan ve James Lally, 1987 yılında Massachusetts Eyaleti'ndeki Boston şehrinin kuzeyinde çok birimli ikamet amaçlı bir binayı satın aldıklarında, yatırımlarının, enflasyondan daha hızlı değerlenmesinin yanı sıra, kira gelirleri sayesinde de diğer yatırım araçları ile aynı düzeyde bir getiri sağlayacağına inanıyorlardı. Bu da oldukça gerçekçi ve temelleri sağlam bir öngörü gibi gözüküyordu. Bayan Lally, yerel gayrimenkul piyasalarını iyi tanıyan bir gayrimenkul komisyoncusuydu. Bay Lally ise uzun süredir büyük bir elektronik malzeme üreten firmada çalışıyordu. Bayan Lally'nin yerel piyasalar hakkındaki bilgisini Bay Lally'nin düzenli geliri ile birleştirmek, yaşları 50'yi aşan ve emekliliğe hazırlanan bu çift açısından oldukça makul ve akla yakın bir hareket idi.

Ancak 1991 yılına gelindiğinde, neredeyse tamamıyla boş olan binanın piyasa değeri, yüzde 50'ye yakın azalmış ve Bay Lally de bu arada işten çıkarılmıştı. İpotek bedelini ödeyemeyen Lally'ler bütün yaşamları boyunca biriktirdikleri paranın büyük bir kısmını kaybetmelerine yol açan bir satış anlaşmasını kabullenmek zorunda kaldılar.

Bu hikaye, Amerikan gayrimenkul piyasasında son dönemde yaşananlar hakkında alınması gereken önemli dersler barındırıyor.

Gayrimenkul, pek çok Amerikalı için, 2. Dünya Savaşı sonrası dek gelenekselleşmiş bir yatırım idi. Bu da kıtanın devasallığından kaynaklanıyordu. Sömürge yönetiminin ilk dönemlerinde yaşayanlar pek çok toprak dağıtımına tanık oldular. Ve 20. yüzyılın başlangıcına kadar, "Genç adam, batıya git" sözü, Amerikan sanayi öncesi ekonomik kalkınma hamlesinin tarihsel bir yan ürünü olabilme fırsatının ifadesi olma özelliğini korudu. Her türlü amaca yönelik toprak ucuz ve boldu. Sonuçta gayrimenkule yatırım yapan insanların beklentisi, değer ve gelir artışı anlamında ancak mütevazı bir getiri ile yetinmek olabilirdi. Ayrıca gayrimenkul genelde toprak demekti, konut değil.

Bu durum 2. Dünya Savaşı'ndan sonra dramatik bir şekilde değişti. Hızlı sınai genişleme ve savaş sonrası yaşanan "baby boom", başlıca metropollerin 10-100 mil uzağında yoğunlaşan topluluklardan oluşan, ana nitelikleriyle bir "alt şehir" özelliği taşıyan banliyölerin gelişmesine yol açtı. Banliyölerde, topraktan çok "ev", değeri arz ve talebin basit bir fonksiyonu olan ortak bir mal olarak alınıp satılmaya başlandı. Pek çok farklı yatırım konsorsiyumu, toprağı bir ya da daha fazla aileyi barındıracak "yuva"lara dönüştürmek üzere sürekli büyüyen sermaye havuzlarının musluklarını açtı.

Amerikan hükümeti, yüzlerce yerel küçük kredi havuzunu, yerel bankalardan büyük miktarlarda gayrimenkul kredileri satın alan, böylece bu bankaların daha fazla kredi vermesine olanak sağlayan ulusal bir konsorsiyuma dönüştürerek, gayrimenkul piyasasına sermaye akışını hızlandırmak amacıyla, 1950'lerde ikincil ipotek piyasasını kurdu. 1960'ların başında ise, 1940 ve 50'lerin yeni yetme konsorsiyumları, Amerikan vergi ve yatırım politikalarında önemli değişiklikler talep edebilecek ve bu değişikliklerin gerçekleştirilmesini sağlayacak kadar ciddi bir politik güç haline gelmişlerdi. Değişikliklerin hepsi, oldukça yüksek miktarlarda yatırım sermayesinin gayrimenkul piyasasına akışını kolaylaştırmak amacıyla yönelikti.

1970 ve 80'lerde ise bu yapıya birkaç yenilik eklendi. Amerikan federal vergi yasasındaki boşluklar, pasif yatırımların gayrimenkul piyasasını dolara boğmalarına yol açtı. Bu tür yatırımcıların paralarının geleceği hakkında en ufak bir öngörü ve tasaları yoktu; aslında yatırımlarının diğer gelirlerine yönelik bir vergi indirimi sağlaması amacıyla zarar etmesini arzuluyorlardı. "Vergi korunakları" adı verilen mevzuattaki bu boşluklar, ironik bir şekilde, yatırımcıların olası en yüksek fiyattan mülk edinmelerine yol açtı. Böylece Amerika'da gayrimenkul fiyatlarının yavaş ve helezonik yuka-

Amerika boydan boya satılmayı bekleyen evlerle dolu.. Pekçok kişi emlağını iyi bir fiyata elden çıkarmak istiyor, ama fiyatlar tabana vurmuş durumda

riya tırmanışı başladı.

Uzun süredir (konut) ipotek kredisi vermeleri yasak olan tasarruf ve borç birliklerinin, yüksek karların gerçekleştiği tüketici ipotekleri piyasasına girme iznini elde etmeleriyle, sermaye selinin önündeki son kapaklar da açılmış oldu. Aynı zamanda banka mevzuatı da serbestleştirildi. Kısacası 30 yıllık yoğun sermaye hareketi, kısa süre içerisinde büyük paraların az sayıda ürünün peşinde dolaştığı bir manzaranın ortaya çıkmasına neden oldu.

Bu krize piyasaya yeni ürünler sunularak yanıt verildi. Çok birimli bir binanın her biriminin çoğunlukla sigorta primi fiyatından tüketiciye satılmasına olanak sağlayan yasal düzenleme olan kat mülkiyeti yöntemi de bunlardan biriydi. Kat mülkiyeti kavramının ardında gayrimenkul geliştirilmesinin altın kuralı bulunuyordu: Parçaların toplamı, bütünün kendisinden daha değerlidir. Böylece üç dairesi bir binanın kendisi 100 bin dolar ederken, bu dairelerin 50 bin dolara tek tek satılmasından 150 bin dolarlık bir kazanç elde ediliyordu. 1980'lerde genelde yatırımcılar ve özelden ise tasarruf ve kredi birlikleri varolan binaları kat mülkiyeti yöntemi ile satma ve yenilerinin inşaat yönünde çılgın bir çaba içine girdiler.

1988'de Amerikan gayrimenkul piyasasının iki temel özelliği vardı: Öncelikle, piyasa olağanüstü enflasyonist bir ortamın içine girmişti. Gayrimenkulün değer artışı, tarihsel olarak genel enflasyon oranının altında ya da

bu oranla aynı düzeyde iken, artık bir binanın değeri, onu sadece gelecekte, belirsiz bir tarihte satabileceği fiyatın fonksiyonu olarak gören irrasyonel spekülasyonlar tarafından saptanıyordu.

Böylesi bir totolojik değerlendirme biçimi, gelir potansiyeli gibi geleneksel değer göstergelerinin tamamen bir tarafa atıldığını sergiliyordu.

Alıcılar, binayı gelecekte, belirsiz bir zamanda kârlı bir şekilde satabilecekleri, diğer bir deyişle hem satın alma işlemiyle üstlenilen ipotek bedelini ödeyip, hem de bunun üstüne yüksek bir kazanç elde edebilecekleri spekülasyon bir varsayım ile hareket ediyorlardı. Mülkün sağladığı cari gelir önemsizdi ve cari işletme harcamaları ise alıcıların gayrimenkul yatırımlarının getirdiği zarar sayesinde vergiden koruyabilecekleri ek gelirlerin bulunup bulunmadığına bağlı olarak bir felaket ya da bir lütfâ dönüşüyordu.

İkinci olarak, piyasada çok az yatırıma nakit ödeme yapılıyordu ve yapanlara da şüphayla bakılıyordu. Herhangi bir yasal düzenlemeye tabi olmamaları sayesinde, federal hükümet tarafından sigortalanmış mevduatları korumak amacıyla geçmişten beri (gevşek) borçlanma prosedürlerini sıkı kontrol altında tutan federal banka denetçilerinin müdahalelerine maruz kalmadan, serbestçe bu piyasa genelindeki spekülasyona ortak olabilen kreditorler, gayrimenkul müşterilerinin önüne sağlam ve süreklilik gösteren bir para arzı sunabiliyorlardı.

Kreditorler, kısa süre içerisinde, yeni yapılan binaların ilerideki satışından sağlanacak kârdan pay kapabilmek umuduyla inşaat şirketleriyle ortaklıklar kurdular. Ortaya çıkan farklı düzenekler, şahıs ve projelere, önceki yönetmeliklerin belirlediği çerçevede kesinlikle mümkün olamayacak borçların verilmesi sonucunu doğurdu. Gizli ikinci ipotekler, flipping adı verilen, komisyoncunun aynı gayrimenkulü aynı anda iki alıcıya birden satması, birinci alıcının ikinci satıştan belirli bir kâr sağladığı uygulama, gayrimenkulün cari pazar değerini aşan krediler, piyasada sık rastlanan olaylardı.

Bütün bu faktörlerin birleşmesiyle 1980'lerin sonlarında, Amerikan gayrimenkul piyasasında, en ufak bir

1991'de gazeteler müzayede ve ipotek iptali ilanları ile doluydu. Elleri çok sayıda ev bulunan kreditorlerin ya kredi verecek paraları ya da kredi verebilecekleri müşterileri yoktu. 1980'lerin aşırı ısınmış piyasası artık tam anlamıyla yolun sonuna gelmişti. 1993'de, düşüş öyle bir düzeye gelmişti ki, gayrimenkul sahibi ya da yatırımcı, varlığın değerinde artık negatif bir değerlendirme gözlenmemesinden dolayı bile mutluluk duyuyordu.

sarsıntıya karşı fazlasıyla hassas, kredilerin zorunlu tesiri altındaki aşırı değerlendirilmiş binalarla dolup taşan bir ortam belirmişti. Ve 1980'lerin ikinci yarısında başlayan Amerikan ekonomisindeki durgunluk yapıyı iskam-bil kağıdından yapılmış bir ev gibi çöktü.

Yapının iflas döngüsünü tarif etmek pek zor değil. Azalan tüketici güveni, gerileyen ücretler, yavaş yavaş kendini gösteren işsizlikle birleştiğinde, gayrimenkul piyasasının onyıllardır keyfini çıkardığı fiyatlar üzerindeki artışı sağlayan baskı birden zayıfladı. Artık daha az insan ev satın alıyordu. Daha önce almış olanlar da azalan ya da tamamen ortadan kalkan gelirleri nedeniyle ödeme taahhütlerini yerine getiremiyorlardı.

Örneğin Massachusetts'te, 1980'lerin ortalarında yüzde 4 olan marjinal işsizlik oranı, 1991'de yüzde 14'e fırlamıştı. Geri dönmeyen kredi miktarı hızla arttı ve bankalar, ticari kredilerle tüketici kredilerinde yaşanan talep düşüşünün de etkisiyle kısa süre içinde yüzlerce ev ve binanın mutsuz sahipleri haline geldiler. Gayrimenkul satışı, arzın sürekli talebin üzerinde seyretmesinden dolayı giderek zorlaştı. Doğal olarak fiyatlar hızla düştü ve bazı hesaplamalara göre hâlâ da düşmeye devam ediyor.

1991'de günlük gazeteler sayfalarca müzayede ve ipotek iptali ilanları ile doluydu. Sorun kısa sürede belirginleşti: Elleri çok sayıda ev bulunan kreditorlerin ya kredi verecek paraları ya da kredi verebilecekleri müşterileri yoktu. Diğer bir deyişle, 1980'lerin aşırı ısınmış piyasası artık tam anlamıyla yolun sonuna gelmişti. 1993'de, yıllardır sürekli şişmiş fiyatlardaki düşüş öyle bir düzeye gelmişti ki, gayrimenkul sahibi ya da yatırımcı, varlığın değerinde artık negatif bir değerlendirme gözlenmemesinden dolayı bile mutluluk duyuyordu. Artık piyasa alıcı tarafından belirlenen, yavaş, düzenli bir sürece girdi.

Gelecekteki muhtemel gelişmeler neler olabilir?

Piyasa, sağlıklı bir toparlanmayı mümkün kılacak pek çok yapısal değişim geçirdi. Öncelikle, vergi yasasında yapılan yeni düzenlemeler, 1987 yılından sonra pasif yatırımcıların yavaş yavaş akıllarını başlarına toplama-

larını sağladı. Aslında bu, fiyatlardaki büyük düşüşe de etkide bulunmuş olabilir ve ancak zararı minimize etme yönündeki adımlar ile riski göze alan yatırım yapma kurallarının sonuçta ortaya çıkacak bilançoğu nasıl etkilediklerine (olumlu ya da olumsuz) bakarak anlaşılacak. Fakat, 1970'lerde başlayan pasif yatırım cinnetinin artık sona erdiği ve ne olursa olsun hiçbir zaman eski biçimiyle geri dönmeyeceği apaçık ortada.

İkinci olarak, gayrimenkul sektöründeki çılgınlıktan bankalar da büyük zarar gördüler ve pek az kreditor bunun dışında kalabildi. Enflasyonist bir trend içindeki piyasayı daha da ivmелendiren Tasarruf ve Kredi Birliklerinin büyük bir çoğunluğu değilse de, önemli bir kısmı bugün iflas etmiş ve pek çok birlik yöneticisi hapse girmiş durumda.

Yavaş yavaş kendini toparlayan ve tekrar kâra geçmeye başlayan bankalar, 1980'lerin gayrimenkul piyasasını yeniden yaratma kaygısını hiç mi hiç taşıyorlar. Daha büyük kurumlar da kendilerini "biçimsel ve tözsel" açıdan yeniden yapılandırmakla meşguller, diğer bir deyişle bütün işleyiş mekanizmalarını ve sahip oldukları varlıklarını gözden geçiriyorlar. Ulusal ve ticari bankalar ise birleşerek büyük kreditorlere dönüşüyorlar. Banka, sigorta şirketi ve yatırım fonu gibi finans kurumları arasındaki sınır giderek belirsizleşiyor.

Bütün bu yapısal değişimler, yatırım için artık daha az sermayenin bulunduğunu gösteriyor ve sonuç olarak şu anda piyasada her düzeyde ciddi bir fiyat düşüklüğü yaşanmaya devam ettiği ortaya çıkıyor. Gayrimenkul yatırımcıları, piyasada likiditenin tükenmesinin ötesinde, büyük kreditorlerin daha muhafazakar alan ve kazançlara yönelişlerini acıyla izliyorlar. Amerikan gayrimenkul piyasasının sermaye tarafından belirlendiği ve yukarı doğru tırmanan fiyat yapısına sahip olduğu 1983'deki durumuna tekrar dönebilmesi için, gayrimenkul yatırımları sermaye havuzunun bazı unsurlarının istikrarlı ve tahmin edilebilir bir form içinde birleşmesi gerekiyor.

Sonuç olarak, gayrimenkulde durumun artık sakinleştiği ve sektörün kapsamlı bir toparlanma sürecine girmeye hazır olduğunu gösteren güçlü kanıtlar bulunduğu söylenebilir. Eylül 1993'de yeni başlayan inşaat sayısında 1990'dan bu yana en büyük aylık artış gerçekleşti. Kira bedelleri yavaş yavaş yükseliyor ve kiralık ev ajansları boş ev oranının giderek azaldığını bildiriyorlar. Banka envanterlerindeki gayrimenkul sayısı hâlâ önemli düzeyde, ancak giderek azalıyor ve satıcıların fiyatların belli bir düzeyde kalmasını sağlayacak güveni geri kazanmalarıyla piyasada "pazarlık" her geçen gün daha az rastlanır bir olgu haline geliyor.

Kısacası, gayrimenkul piyasası, Amerikan ekonomisindeki genel gelişmelere paralel kendini toparlıyor ■

Garanti, bünyesinde hizmet kalitesini
düşüren fazlalıklar -gereksiz
bürokrasi, eski teknolojiler vs.-
barındırmaz.

Formunu sürekli koruduğu için
müşterisi adına daha hızlı koşabilir,
daha çok ağırlık kaldırabilir, daha çok
iş yapabilir.

Siz de, sizin için sürekli
formunu koruyan bir bankayı
tercih etmez misiniz?

BU BÜYÜK BİR RANDEVU... YERİNİZİ ALIN!

ISOHA'94

7. Uluslararası
Isıtma, Soğutma,
Havalandırma ve
Doğal Gaz
Teknolojisi Fuarı

ISOHA'94 Sektörün en büyük buluşması.

- Soğutucular
- Dondurucular ve Soğuk Muhafaza Sistemleri
- Kazanlar
- Brülörler ve Isıtıcılar
- Klima Santralleri
- Konut ve Taşıtlar İçin Klima Cihazları
- Otomatik Kontrol, Ölçüm, Emniyet ve Yakıt Tasarruf Sistemleri
- Ve Doğal Gaz Çözümleri İçin En Son Yenilikleriyle Dünya Markaları.

Teknolojik gelişmenin hızla yaşandığı bu sektörde varlığınızı mutlaka kanıtlayın.

Fuarda yerinizi alın.

2 - 6 ŞUBAT

**FM SERGİ MERKEZİ
MECİDİYEKÖY • İSTANBUL**

AFEKS

Tel. (1) 243 15 46 (3 Hat) Faks. (1) 251 61 59

Prof. Dr. Ergun Türkcan

Sorunları Kabus Olmaktan Çıkarıp Avantaja Dönüştürmeli

Türkiye'nin, bâlâ KİT'leri tamamen tasfiye etmek ya da sadece KİT'lerle kalkınmak şeklinde pek incelenmemiş, pek de mantıklı olmayan, sadece bir iddia bazında dile getirilen görüşlerin ötesinde, ciddi bir stratejik yaklaşıma ihtiyacı var.

Geçen sayımızda başlattığımız "Yeni sanayileşme stratejisi" konulu tartışmaya bu sayıda arkadaşımız Mehmet Öngeoğlu'nun "Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler" kitabının koordinatörlerinden Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ergun Türkcan ile yaptığı söyleşi ile sürdürüyoruz.

İktisat- Neden bir sanayileşme stratejisi görüşü ortaya attınız? Türkiye'nin böyle bir stratejiye ihtiyacı var mı?

E. Türkcan: Sanayileşme neredeyse telaffuz edilmesi ayıp sayılan kelimeler arasına girdi. Hem KİT'lerde, hem özel sektörde sanayileşme yerine, hizmet sektörüne yönelmek veya spekülasyon bir takım kazanç yollarına başvurmak felsefesi ağırlık kazandı. Hizmet sektörü elbette önemli, özellikle sanayi ötesi toplumlarda. Ama sanayi temeli olmayan bir toplum da sanayi ötesine geçemez. Bunlar son derece kısır tartışmalar ve halkı, bürokrati, devlet adamını tembelliğe, sanayileşme konusunda eski heyecanlarını kaybetmeye yönelten politikalar.

Öte yandan sanayileşmeyi savunanları da iki gruba ayırabiliriz: Hala devletin ağırlığıyla bu işi götürme taraftarı olanlar ile tamamen özel sektör bazında devlet sistemini, devlet sanayiini tasfiye edip, hatta devleti bile büyük ölçüde tasfiye edip tamamen özel sektöre dayalı bir sanayi yapısı düşünenler. Ama onların da belli başlı bir stratejik görüş etrafında birleştiklerini söylemek çok zor.

Türkiye'nin, hala KİT'leri tamamen tasfiye etmek ya da sadece KİT'lerle kalkınmak şeklinde pek incelenmemiş, pek de mantıklı olmayan, sadece bir iddia bazında dile getirilen görüşlerin ötesinde, ciddi bir stratejik yaklaşıma ihtiyacı var.

KİT'leri ve özel sektörü bu strateji içinde bir yere oturtabilmek, Türkiye'nin kısa ve uzun dönemde neler yapabileceğini ortaya koyabilmek amaçları çerçevesinde bir tartışma başlatmak gerektiğini düşündük ve böyle bir metin hazırladık. Böyle-

ce, sanayileşme stratejisi bir tartışma konusu, bir öneri olarak kamuoyuna sunuldu.

- Önerilen stratejinin temelinde dezavantajların avantaja dönüştürülmesi şeklinde bir anlayış var. KİT'lerin avantaja dönüştürülmesi ne ölçüde mümkün?

Sanayileşme, büyük iktisat politikaları biraz da ütopya, hayal kurmadır. Çubuğu geriye bükme- tir. Yani bugünkü trendlerle, bugünkü yapılarla, bastığınız taşlarla ileriye doğru gitmeye çalışırsanız, gidemeyeceğiniz görülüyor. Zaten gitmiş olsaydınız, giderdiniz. O zaman çok farklı bir şey düşünmek, hayal etmek lazım.

Bugün herkesin methettiği Uzakdoğu ülkeleri 1960'larda son derece zayıf bir yapıya sahipti, bizden daha kötüydü. Ama büyük hayallerle yola çıktılar ve bugüne geldiler. Bunun şartları vardı, yoktu, ayrı konu. Ama büyük hayal kurmazsanız, büyük atılım yapmazsanız, sadece bugün dezavantaj olduğunu zannettiğiniz faktörler üzerinde yığılıp ağılayarak, bunlardan yakınırırsanız, o zaman bir yere varamazsınız.

Mesela genç bir nüfus var ve hızla artıyor. Bunun nasıl avantaja çevrilebileceğini düşünmek lazım. Bizim sanayinin belirli bir altyapısı yok deniliyor. Ağlamak yerine, bunun bize bir avantaj getirip getirmeyeceğini düşünmek, bunun avantajlı tarafını görmek lazım.

Biz kitapta, bugün Türkiye'nin önünde kabus gibi yığılmış bir takım sorunları, biraz da hayal kurarak kabus olmaktan çıkarıp, ilerideki stratejik gelişme için bir avantaj haline getirebilir miyiz sorusuna bir cevap aradık. Bir şekilde de bulmaya çalıştık.

KİT'lere gelince, bunları ideolojik bir mesele haline getirmek son derece zararlı. KİT'ler Türkiye'de bir ideolojiden değil, bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştır.

Yalnız ekonomik değil, sosyal açıdan, gelir dağılımı bakımından da bu böyledir. KİT'ler Türkiye'deki burjuva sınıfının yaratılmasına katkıda bu-

lunmuşlardır. İdareciler, teknik kadrolar için mektep olmuşlar, onları beslemiş ve emzirmişlerdir. Bunlar bir yerde ihtiyarlamıştır. Anne baba da çocuğunu büyütür ve ihtiyarlar. Ama işi bittikten sonra, ihtiyarladı diye anenin babanın öldürülmesi gerekmiyor.

KİT'lerin belki de yeniden bu rolden sıyrılıp gençleştirilmesi gerekiyor. Bu çocukların kendilerine yeterli hale gelmiş oldukları söylenemez. Hala elektriğini kestiginiz zaman ne yapacağını bilemiyorlar. Hala demiri daha ucuza üretemiyorlar.

O yüzden, KİT'leri ortadan kaldırmak yerine, onları piyasa dinamiği içinde, hatta dünya piyasaları dinamiği içinde serbest bırakalım diyoruz. Yaşayan yaşasın, ama KİT'leri öldüreceğiz diye bir ön yargıyla hareket etmeyelim.

- Siz elektroniği kilit sektör olarak gösteriyorsunuz. Mesela neden tekstil ya da demir-çelik değil de elektronik?

Elektronik kilit sektör değil. Belki bir örnek sektör gibi ele alınmış diye düşünebiliriz. Aslında sadece elektronik olayından da öte, genel olarak bir bilişim dünyası, bir enformatik toplum kavramından hareket ediyoruz. Ve alt sektörlerin, belki de bugün bilmediğimiz yarın ortaya çıkacak yüzlerce sektörün kaynağı olduğu için bu sektörü aldık. Bu sektör tamamen araştırmaya, bilgi üretimine dayalı. Bu endüstrinin altyapısı da büyük fabrikalar, büyük alt yapı tesisleri değil, büyük üniversitelerdir.

Zaten dikkat edilirse, bizim uzun dönemli yatırım önerimiz, bir üniversite yatırımı mahiyetinde, insan gücüne yatırımdır. O büyük genç kitleyi dezavantajdan avantaja çevirmeyi de, onları üniversite fabrikasının içine sokarak büyük bir üretici haline getirmek şeklinde düşündük.

Artık bu aşamada devletin yapacağı, fabrikalar kurmak değil, ilerideki fabrikaları kuracak ve teknolojileri üretecek insanları yetiştirecek bir devletçiliktir. Burada bile tam bir devletçilik önermiyoruz. Çünkü artık özel sektör de üniversite kuruyor.

- Sanayileşme politikaları tartışılırken, çoğu zaman gündeme gelen öncelikli sektörler konusundaki yaklaşımınız bir hayli farklı...

İşin kritik noktası da bu zaten. Aslında hem genç kitle, hem de altyapı konusu çok tartışıldı. Bazıları, özellikle klasik plancılar, buradaki varsayımların tersine çevrilmesi stratejisini biraz hayali buldular. Bu klasik plancılar, belli sektörleri beş-on yıllık dönem içinde desteklemek, onlara şimdiden yatırım imkanları hazırlamak, onların diğer sektörlerle olan girdi çıktı bağlantılarını düşünüp, böyle bir yatırım kompozisyonu ya da işgücü ihtiyacı planlamak işlerini iyi bilirler. Bu alışla-

gelmiş bir plancı ya da sanayileşme stratejisi yaklaşımı.

Ama artık bunu istesek de yapamayız. Teknoloji o kadar hızlı değişiyor ki, ürünleri, üretim teknolojilerini, altı ay sonra neyin ne olabileceğini hesap etmeniz mümkün değil.

O yüzden, ürün, üretim ve fabrika, hatta alt sektör bazında, bu işi çözmek yerine bunlara karar verecek adamları yetiştirelim. Bu esnek yapı içinde onlar karar versinler. Yani on sene sonraki yatırım şimdiden ayarlanamaz.

Belki de on sene sonra öyle bir yatırım konusu bile olmayacak. On sene sonra neyin yatırılacağına en iyi karar verecek insan gücü yetiştirilsin.

- Konuyu bir de dış ekonomik ilişkiler açısından değerlendirilebilir misiniz?

Dikkat ederseniz, bu stratejiye biz 'iki paralel strateji' diyoruz. Bu, Türkiye'nin rekabetçi olmasıyla ve dünyadaki o büyük teknolojik devrimi bir yerde yakalamasıyla ilgili. Bu demektir ki, biz zaten dünyanın içine katılmak istiyoruz. Sorun, dünyanın içine nasıl katılırsınızda düğümleniyor.

Klasik iktisadın getirdiği bir paradigma var. Gümrükleri açmak, bir takım sermaye ve mal, hatta işgücü akımlarını serbest bırakmak gibi. Bunları serbest bırakmak gerekli şartlardan sadece bir tanesi.

Ancak kimse teknolojiyi serbest bırakmıyor. Serbest olan teknoloji de var, serbest olmayan da.

Serbest olmayan teknolojiyi ele geçiremezseniz, istediğiniz kadar sermaye hareketlerini, mal hareketlerini serbest bırakın, bu yapı içinde sanayileşemezsiniz.

O halde esas sorun teknolojiyi üretmek noktasında düğümleniyor. Teknoloji, herhangi bir kapının açılması ile içeri girmez. Sizde belirli bir teknolojik altyapı yoksa, teknoloji buraya gelmez. Siz

küçük de olsa birşeyler vereceksiniz ki, birşeyler alabilesiniz.

İşte dünyaya açılmayı biz teknolojik anlamda dünyaya açılmak olarak düşündük. O bakımdan, bu modelin temelinde dünyayla entegrasyon var, ama teknolojik bir entegrasyon.

Tüm bu görüşlerin temel mantığı, kısa dönemle uzun dönem aynı anda düşünülerek önerilmesi. Yani, kısa dönemlerden meydana gelen bir uzun dönem düşünmedik.

Kısa dönemde, hemen şu gün yapılacak olan bazı şeyler vardır. Ama uzun dönemde yapılacak şeyleri de bugünden başlatmak gerekir. İşte bu nedenle iki paralel strateji ileri sürdük.

Bu model, değişen, şartlara kendini uydurmaya müsait bir model. Ama tartışılarak, ciddi operasyonel düzeylerde ele alınarak değerlendirilmesini istiyoruz ■

Artık bu aşamada devletin yapacağı, fabrikalar kurmak değil, ilerideki fabrikaları kuracak ve teknolojileri üretecek insanları yetiştirecek bir devletçiliktir. Burada bile tam bir devletçilik önermiyoruz. Çünkü artık özel sektör de üniversite kuruyor.

Sanayileşme İçin Son Fırsat

"Türkiye gibi ülkeler için sanayileşme politikaları özellikle sanayide ortaya çıkan yeniden yapılanma sürecine ayak uydurma perspektifi içinde değerlendirilmeli. Bu yapılırken uluslararası konjonktürün çizdiği ulusal stratejilerden sıyrılma ve uluslararası rekabet ve üretime katılma perspektifi de unutulmamalı."

Doç. Dr.
NURHAN YENTÜRK*

Uluslararası iktisadi ve siyasi konjonktür, Türkiye ve benzeri birçok ülkenin uygulayabilecekleri sanayileşme politikalarının genel çerçevesini hep belirlemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan beri bunun böyle olduğunu görmek mümkün. Bu, Türkiye'nin 1960'lardan 1980'e kadar uyguladığı ithal ikameci sanayileşme politikaları için olduğu kadar, 1980'den sonra uyguladığı ihracat yönelik sanayileşme politikaları için de geçerli. İçinde bulunduğumuz yılların bu açıdan en ayırdedici özelliği ise, ülkelerin kaçınılmaz bir şekilde bağlayıcı anlaşmalara imza koymuş olmaları. Bunun en temel sonucu, ulusal temelde korumacılığa dayalı, sadece iç talebi ve iç pazarın yapısını dikkate alan stratejilerin yaşama olasılığının olmaması.

Bloklaşma eğilimi belirleyici

Günümüz konjonktürünün sanayileşme politikalarını etkileyen en temel özelliği bloklaşma eğiliminin ortaya çıkmasıdır. Bu gelişme 1970'lerin krizi ile oluşmaya başladı denebilir. Ulusal devletlerin ekonomilerine üretim, gelir dağılımı, kaynak tahsisı yoluyla müdahale ederek sanayileşmeyi yönlendirdikleri, yeniden dağıtım/planlama fonksiyonunu sürdürdükleri Keynesçi politikaların sona ermesi sanayileşmekte olan ülkelerin sermayesi, işgücü ve pazarı ile kendi devleti dışında başka bir şebekeye bağlanmalarını dayattı.

ABD ekonomisinin hegemonyasının sona ermesi ile artan uluslararası rekabet, ABD, Avrupa ve Japonya arasında süren pazar büyütme çabaları, azalan talep ve küçülen pazarlar olgusu karşısında, gittikçe saldırganlaştı. Bloklaşma, blok pazarına blok içinde üretim yapma, kendi hiyerarşisini blok içinde kurma ön plana çıktı ve bloklararası bir ticari korumacılık kendini göstermeye başladı.

Ancak dikkatli yorumlanması gereken bir nokta var. O da koruma-

cılığın sadece mal ticaretine yönelik olması; yani örneğin Türkiye'de ya da Japonya'da üretip ABD'ye satmanız artık güç. Yani, son yıllara kadar uygulanan, ülkelerin belirli sektörlerde uzmanlaşarak ihracat yönelik sanayileşme politikaları, artık mümkün değil. Fakat bunu anlamı sermayenin dünya üzerindeki dolanımının azaldığı değil, tam aksine mal ticareti kısıtlandıkça sermaye dolanımı artıyor. Bunun en iyi örneği ABD ile Japonya arasında 1984 yılında "gönüllü ihracat kısıtlamaları"ndan sonra, Japon sermayesinin ABD pazarı için ABD'de üretim yapmak amacıyla buradaki yatırımlarını arttırmasıdır.

Bu, pazar neredeyse üretimin orada yapılması yaklaşımını pekiştiriyor ve üretim ve yatırımlar blok içinde kalan ülkelerde yoğunlaşıyor. Bu gelişme 1970'li yılların klasik yabancı sermaye anlayışını da baştan aşağıya değiştiriyor.

Bu durumda, blok dışında kalan ülkeler bir yandan ticari korumacılık önlemleriyle karşı karşıya kalacak ve ihracata dayalı bir sanayileşme stratejisi uygulamayacaklar, diğer yandan önemli bir yatırım ve istihdam azalması ile yüz yüze kalabile-

Japonya mikro chip üretiminde dünyanın önde gelen ülkelerinden

*İTÜ
Öğretim Üyesi

“YURTTA ŞEFFAF CİHANDA ŞEFFAF”

Ziraat, bir kez daha dünyanın onayını aldı:

- ✓ **22 Aralık 1993 Standard and Poor's**
- ✓ **15 Kasım 1993 Moody's**

**Ziraat, hesaplarını en üst standartlarda uluslararası "risk değerlendirmesi"ne sunan
ilk ve tek Türk bankası.**

Dünyanın önde gelen "rating" kuruluşları arasında yer alan Standard and Poor's da Moody's firmasından sonra, Ziraat'e Türkiye Cumhuriyeti'ne verdiği puanı verdi. Türk bankacılığında birçok ilklere imzasını atan Ziraat, böylelikle Türk bankacılığını uluslararası alanda bir dönüm noktasına daha ulaştırmış oldu. Ziraat ayrıca, yine Moody's gibi, Standard and Poors'dan da "A" kategorisine dahil ilave bir puan daha aldı. Böylece uluslararası yatırım değerliliği olan

kuruluşlar arasındaki yerini bir kez daha tasdik ettirmiş oldu. 1993 yılında 4 ayrı uluslararası banka daha kuran Ziraat, aldığı bu yüksek puanlarla uluslararası standartlarda ve devlet kadar güvenli bir finans kurumu olduğunu tüm dünyaya bir kez daha kanıtladı.

Artık dünyadaki yerini de, Türkiye'de olduğu gibi tartışılmaz bir şekilde pekiştiren Ziraat, evrensel şeffaflık konusunda attığı bu büyük adımın örnek olmasını diler, diğer Türk bankalarının da kendilerini hem Türkiye'de hem de uluslararası alanda kanıtlatabilmeleri için Ziraat'ın başlattığı bu girişimleri sürdürerek, Türk bankacılık sisteminin uluslararası alanda layık olduğu daha üst seviyelerde yerini alması konusunda katkılarını arzular.

T.C. ZİRAAT BANKASI

B A Ş A R I N I N A D I

Ancak özellikle yoğun uluslararası rekabetin dinamizm kazandırabilmesi sanayinin düzeyi ile yakından ilgilidir. Dinamizm kazanabilecek olan ülkeler sanayileri için sağlam verimlilik temellerini hazırlamış olan ülkelerdir.

cekler. Türkiye gibi ülkelerin sanayileşmeleri ise bloklar içinde yer alabilmelerine doğrudan bağlı olacak ve iç pazara yönelik ulusal stratejilerin yerini bölgesel entegrasyon stratejileri alacak.

Ulusal değil bölgesel stratejiler

Ulusal yerine bölgesel stratejilerin geliştirilmesi ve ticaret bloklarının birinin içinde kalınması, Türkiye'nin sanayileşmesini sürdürebilmesi için de kaçınılmaz. Burada sözü edilen ticari bloklar bilgi-teknoloji-insan gücü açısından kendi kendilerine yeterli, blok içinde kendi paralarının egemen olduğu ve kendi iç hiyerarşilerinin kurulu olduğu bloklar.

Yani Kuzey Amerika bloğu (Dolar Bölgesi), Avrupa bloğu (Alman Markı Bölgesi), Güney,Doğu Asya bloğu (Yen Bölgesi) gibi. Türkiye için AT ve Avrupa ülkeleri ile kurulacak ticari ortaklıklar ve gümrük birlikleri çok önemli ve AT Türkiye'nin dahil olabileceği tek olası blok olarak karşımıza çıkıyor.

Blokların içinde kalmakta, coğrafi ve siyasi faktörlerin etkisi olduğu bilinmektedir. Ancak aday ülkenin sanayi yapısının da blok içinde aranan bir partner olmaya elvermesi çok önemli. Özellikle ortak yatırım, üretimde işbirliği için aday ülkelerin, üretim sisteminde son yıllarda ortaya çıkmakta olan değişimlere ayak uydurmaları için sanayilerinde köklü bir yeniden yapılanmaya gitmeleri kaçınılmaz.

Üretim sistemindeki en köklü değişim mikroelektronik teknolojilerinin kullanılması ile ortaya çıkıyor.

Üretimde kullanılan bu programlanabilir otomasyon teknolojileri değişik ürünleri tanıma, değişik operasyonları ardarda yapma yeteneğine sahipler. Bu nedenle de, bu teknolojiler, günümüzde ürün çeşitliliğine ve kaliteli ürüne yönelen talebe cevap verebilmektedir. Bu teknolojiler ayrıca, aşırı makinalaşmadan tasarruf eder, makinaların boş durma zamanını azaltır, ürün esnekliğine elverişirken, üretim hızını ve kaliteyi de artırırlar. Mikroelektronik teknolojileri, bu özellikleri nedeniyle, konvansiyonel teknolojilere oranla sanayide önemli bir verimlilik sağlamaktalar.

Ayrıca, ilk kez ürün tasarım, stok kontrol, pazarlama, finans, yan sanayi ilişkileri gibi yönetim ve kontrol fonksiyonları enformasyon teknolojilerinin kullanımı ile "otomasyon" uygulamalarının kapsamına giriyor ve organizasyon ve yönetim anlayışında köklü değişimler ortaya çıkıyor.

Bunların dışında yeni üretim sisteminde en temel de-

ğişimlerden biri emek süreci ve işçinin niteliği konusunda ortaya çıkmakta. Üretim sürecinin bütününe ilişkin bilgi sahibi olan, mikroelektronik teknolojileri kullanabilen, ürün yenileme, kalite artışı ve buluş sürecinde aktif katkıda bulunabilecek kapasitedeki nitelikli işgücü, ürün yenileme ve verimlilik artışı için temel ihtiyaç olarak belirlemekte.

Türkiye gibi ülkeler için sanayileşme politikaları özellikle sanayide ortaya çıkan yeniden yapılanma sürecine ayak uydurma perspektifi içinde değerlendirilmeli. Bu yapılırken uluslararası konjonktürün çizdiği ulusal stratejilerden sıyrılma ve uluslararası rekabet ve üretime katılma perspektifi de unutulmamalı. Bu çerçevede üç önemli stratejiyi ve politikayı değerlendirebiliriz; dış ticaret stratejileri, teknoloji ve eğitim politikaları.

Dış ticaret stratejisi

Türk sanayii, kurulduğu günlerden yakın tarihe kadar gerek dış rekabete karşı tümüyle korunmuş, gerekse birçok sektörde birkaç firmanın bulunduğu, iç rekabetin eksik olduğu bir ortamda gelişmiştir. Gerek iç telebin yüksek tutulduğu ithal ikameci dönemde, gerekse büyük teşviklerle ihracatın arttırılmaya çalışıldığı son 13 yılda, ekonominin temel arayışı verimlilik ve rekabet yönünde olmamış, rant arayıcı faaliyetler ekonominin ve sanayinin gelişme çizgisini oluşturmuştur. Bugün Türkiye'de hala bir rekabet yasasının eksikliği çekilmektedir.

Sanayinin bir dinamizm kazanmasında ve verimlilik kaygılarının, faaliyetlerin omurgasını oluşturmasında, rekabet ortamının geliştirilmesinin çok önemli etkisi vardır. Ancak özellikle yoğun uluslararası rekabetin dinamizm kazandırabilmesi sanayinin düzeyi ile yakından ilgilidir. Dinamizm kazanabilecek olan ülkeler sanayileri için sağlam verimlilik temellerini hazırlamış olan ülkelerdir. Uluslararası rekabetle birlikte başarı kazanmış gelişmekte olan ülkeler, sanayisini hiç bir hazırlık dönemi olmaksızın, çok kısa dönemde uluslararası rekabete açmamış ve önemli teşviklerle belirli süreler için sanayisine destek olmuştur.

Uluslararası rekabete aşamalı olarak açılma ise en akla yatkın uygulamadır. Bu uygulamanın en çok rastlanılanı, kısa dönemde rekabete hazır olan sektörlerden elde edilen gelirlerin, uzun dönemli rekabet gücü elde etmek için, yeni sektörlerle yatırım ve teknoloji transferi için aktarılmasıdır.

Türkiye yeniden sıfırdan başlayacak

Bu yöntem Boratav ve Türkcan'ın editörlüğünü yaptıkları "Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler" başlıklı kitabın II. bölümünde önerilmektedir. Ancak Türkiye bu şansını 13 yıldır uygulanan eksik ihracata yönelik sanayileşme politikaları nedeniyle kaybetmiştir.

Türkiye, 13 yıl boyunca var olan kapasiteleri kullanarak, ucuz emek, devalüasyon ve direkt teşviklerle ihracatını hızla artırmıştır. Çok kaynak harcamadan sürdür-

rülen bu ihracat artışının yanısıra, buna paralel olarak, orta/uzun vadeli ihracat artışı sağlamak için yapısal ve teknolojik değişime kaynak ayrılmamıştır.

90'lı yıllardan beri orta vadeli politikalarla desteklenmeyen ihracat artış hızı, kısa vadeli politikaların etkinliklerini kaybetmeye başlamasıyla beraber, yavaşlamaya başlamış gerek ihracatın ithalatı karşılama oranı azalmış gerekse dış ticaret açığı büyümüştür.

İçinde bulunduğumuz yıllarda, artık 1980 yılından bu yana uygulanan kısa vadeli sonuç veren politikalarla ihracatı teşvik etmek mümkün değildir; işçi ücretleri ve iç talebi daha fazla kısmak mümkün olmamakta, sübvansiyonlar verilememekte, mal çeşitlemesine gidilemediği için devalüasyon ihracat üzerinde artık eskisi gibi etkin olamamakta ve tam kapasite sınırına ulaşan, eski teknolojilerle donanmış sektörlerle ihracat artışı sağlamak mümkün olmamaktadır. Kaldı ki yukarıda değinildiği gibi, yeni rekabet koşullarında yeni kuşak mikro-elektronik teknolojilerin kullanılması en basit sektörlerde bile kaçınılmaz olarak yeni yatırımları gerektirmektedir.

Türkiye 1980'den beri uyguladığı politikalarla rekabet gücünü bugünlere hazırlayamamış ve 1980'den bu yana hükümetler uzun vadeli bir sanayileşme stratejisi-
ne olanak verecek fırsatları harcamışlardır.

Türkiye, içinde bulunduğumuz günlerde tekrar sıfırdan başlamakla yüzyüze kalmıştır. Böylece, 1980'lerde bile oldukça geç kalmış ihracat hamlesi için bugün artık oldukça geçtir. Çünkü gümrük birliği arifesinde sektörü

Özetle, Türkiye 1960'lardan beri uyguladığı çeşitli sanayileşme stratejilerinde, uluslararası konjonktürü hep son anda kuyruğundan yakalamakta direnmiştir. Ancak yaşanan değişmelerin bızı, kuyruğun ucundan tutanlara artık hiç şans tanımıyor.

rekabet hazırlamak için kısa vadeli politikalar tükenmiş ve elimizde bir tek dolaylı teşvikler ve tarife dışı engeller kalmıştır.

Gerek dolaylı teşviklerin gerekse tarife dışı engellerin rekabet gücünü geliştirmede önemli katkıları olabilir. Özellikle Türk sanayii gibi dışsal zararlar içinde çalışan bir sanayi için bunların kaldırılması ile rekabet edilecek ülkeler karşısında bir tür eşit düzeye getirilmesi çok önemlidir. Yine aynı şekilde, dışsal yararlar (eğitim, arge, teknolojik danışmanlık, uluslararası pazarlama, enerji-haberleşme maliyetleri vs. gibi yollarla) yaratarak, sanayinin uluslararası pazarlarda varlığını sürdürmesi için teşvik edilmesi günümüzde de başka birçok ülke tarafından uygulanmaktadır.

Tarife dışı engeller ise AT dahil birçok gelişmiş ülke tarafından yerli sanayinin ithal mallar karşısında korunmasında kullanılmaktadır. Türk sanayii de uluslararası rekabete açılırken, şimdiye kadar hiç uygulanmayan, bu tür engelleri uygulamayı mutlaka gündeme almalıdır.

Teknoloji ve teknoloji transferi politikası

Bu konuda altı çizilmesi gereken temel nokta, teknoloji ithali politikaları ile diğer malların ithali politikalarının birbirinden ayrılması gereğidir. Çeşitli tüketim malı sektörlerinde yerli sanayinin korunması için bazı tarife dışı ithalat kısıtlamalarına başvurmak düşünülebilir, ancak teknoloji konusunda böyle bir politika uygulanmasının, yeni teknolojik gelişmelerin rekabet gücünün kazanılmasında bu kadar önemli olduğu bir dönemde, olumsuz etkisi çok daha fazladır. Bu nedenle mal ticareti ile teknoloji ticaretinin ayrı ithalat rejimlerine tabi tutulması kaçınılmazdır.

Teknoloji ithali, sanayici için çok kolay ve uluslararası girdi fiyatlarıyla elde edilebilir olmalıdır. Ancak burada teknoloji transferini diğer malların ithalinden farklı kılan, ulusal bir teknoloji transferi politikasının varlığı çok önemlidir. Bu politikanın amacı, teknolojinin sadece makina ve teçhizat olarak değil, ama üretim/kullanım bilgisi ve satış sonrası hizmetleriyle birlikte ithal edilmesini sağlamasıdır.

Bunun kısa vadede yerine getirilebilecek en temel koşulu, teknoloji üreten firmaların Türkiye'de güçlü temsilciliklerin kurulmasını teknolojinin transferi için ön şart olarak kabul etmektir. Bu şart, kullanım öncesi ve sonrası hizmetlerin güçlü bir teknik kadro ile sunulmasına, yanlış ve eksik kullanım, bakım, yedek parça gibi

teknoloji üretiminde öncülüğü yakalayan ülkeler rekabette avantajlı konumda.

Türkiye birçok sektörde sadece ilk öğretim görmüş ucuz, niteliksiz üretim işçisi kullanmaktadır. Orta dereceli teknik okullarda eğitim görmüş işgücü ise üretim işçiliği için en temel şart haline gelmiştir. Türkiye'de orta dereceli teknik okulların donanımları ve ders programları büyük ölçüde değişikliğe ihtiyaç duymaktadır.

sorunların hızla ve kolayca çözülmesini beraberinde getirecektir. Türkiye gibi kendi teknolojisini üretmeyen ülkelerde önemli sorun olarak ortaya çıkan teknoloji üreticisi ile teknoloji kullanıcıları arasındaki kopukluk bir ölçüde hafifleyecektir.

Günümüzde, uluslararası rekabet gücünü arttırmış ve yeni üretim sistemi arayışını çözmüş ülkelerde, aynı zamanda mikroelektronik ve enformasyon teknolojilerinin üretiminin de yapıldığını görmekteyiz. Bu sektörlerin gelişmiş olması, bu teknolojileri kullanarak üretim yapan sektörlerde verimlilik ve rekabet gücünü artırmaktadır. Bu durumda teknoloji ithaline engel olmadan ve uluslararası fiyatlardan kopmadan bu sektörün ülke içinde kurulması ve güçlenmesi önem kazanmaktadır. Bu uzun vadeli bir ulusal teknoloji politikası ile sağlanabilir. Amacı, teknoloji üretimi konusunda uzmanlaşmış yabancı firmaların Türkiye'de tercihan yerli ortak ya da doğrudan yatırım yapmasını sağlamaktır. Bunu sağlamakta etkili olan faktörlerin başında yerli ya da bölgesel teknoloji talebinin yüksek olması, yani ülkenin hızlı bir yatırım artışı içinde olması gelmektedir.

Buradan da anlaşılabilirceği gibi, teknoloji üretiminde yetkin firmaların Türkiye'de üretimde bulunmalarını sağlamakta en önemli faktör bu mallara olan talebi azaltan makroekonomik dengesizlikleri ve yatırımları engelleyen yapısal bozuklukları ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle uzun vadede enflasyonla mücadele, paranın değerinin istikrara kavuşması gibi konular ulusal teknoloji politikalarından ayrı düşünülemez.

Bilim ve eğitim politikaları

Türk sanayii yeni teknolojilerin yaygınlaşması, teknolojik yenilik ve buluşların yapılmasında etkisi olan kurumsal yapılar ve destekler açısından oldukça zayıftır. Devletin yapısında önemli yasa ve kurum eksiklikleri vardır. Boratav ve Türkcan'ın kitabında bu konularda, devletin yapısından üniversitelerin yapısına kadar, son derece ilginç öneriler bulunmaktadır. Burada iki noktaya değinmekle yetinelim; bunlardan birincisi eğitim sistemi, ikincisi, araştırma geliştirme (ar-ge) kurumları ile ilgili.

Yeniden yapılanma süreci ile ortaya çıkan en önemli değişimlerden birinin, işgücünün niteliğindeki gelişmelerle ilgili olduğu biliniyor. Programcı, teknik eleman, tasarım mühendisi, tepe yönetici gibi kadrolara

olan talep artmaktadır. Birçok konuda uzmanlaşmış, kalite ve verimlilik artışına katkıda bulunan işgücü ön plana çıkmaktadır. Bu işgücünün mikroelektronik teknolojilerini ve enformasyon teknolojilerini kullanacak bilgi sahibi olması önem kazanmaktadır. Firma içi eğitim, nitelikli işgücü yetiştirmek için başvurulan kaynaklardan biridir. Ancak Türkiye'de eğitim sisteminin yeterli olmaması sonucu nitelikli işgücü ihtiyacı önemli bir darboğaz yaratmaktadır. Özellikle yüksek teknik ve işletmecilik eğitiminin yeni teknolojilerin kullanımına göre yeniden düzenlenmesi, yeni teknoloji bilgisi ve yazılım temellerinin kuvvetlendirilmesi önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye birçok sektörde sadece ilk öğretim görmüş ucuz, niteliksiz üretim işçisi kullanmaktadır. Orta dereceli teknik okullarda eğitim görmüş işgücü ise üretim işçiliği için en temel şart haline gelmiştir. Türkiye'de orta dereceli teknik okulların donanımları ve ders programları büyük ölçüde değişikliğe ihtiyaç duymaktadır.

Türkiye'nin temel araştırma geliştirme konusunda katetmesi gereken önemli bir yol vardır. TÜBİTAK, Teknoloji Geliştirme Vakfı, Kosgeb vb. önemli uygulamalardır. Ancak uygulamalı araştırmaların, özellikle sektörel temelde örgütlenmiş ar-ge kurumları aracılığıyla desteklenmesi çok önemlidir. Bu sektörel ar-ge kurumları devletin yönlendiriciliği altında sektörün katkısı ve katılımıyla oluşturulması gereken kurumlardır. Birçok ülkede rekabet gücünün artırılması için, önemsenen sektörlerde devletin yönlendirmesiyle bu tür stratejik ortaklıkların kurulduğu ve araştırma geliştirme çabalarının finansmanının ve koordinasyonunun sağlandığı bilinmektedir. Bu kurumlar kendi sektörlerinde ortaya çıkan teknolojik değişimleri izlemek, bu teknolojileri gerekirse ülke koşullarına göre geliştirmek ya da uyarlamak amacını gütmektedirler. Böylece yeni teknolojiler konusunda bilginin biriktiği, insan kaynağının geliştiği merkezler oluşabilmektedir. Bu merkezler sektörün teknolojik problemlerini çözmek, sektörde yapılacak yabancı evliliklerde yerli ortaklara yardımcı olmak işlevini yerine getirebilirler.

Özetle, Türkiye 1960'lardan beri uyguladığı çeşitli sanayileşme stratejilerinde, uluslararası konjonktürü hep son anda kuyruğundan yakalamakta direnmiştir. Gerek bürokrasinin, gerekse sanayinin geniş bir kesimi, sanayileşme stratejilerindeki değişim ve yeniliklere karşı tutucu davranmış, ağır ve hantal hareket etmiştir.

Günümüzde teknoloji ve rekabet gücünü oluşturan diğer faktörler alanında ortaya çıkan değişimlerin hızı, kuyruğundan tutanlara artık hiç şans tanımıyor. Ayrıca, Türkiye'de, her dönemde, uzun vadeli stratejiler yerine kısa dönemde rant kazandırıcı faaliyetler tercih edilmiştir. Sanırım, önce, gerek sanayide gerekse bürokraside, "başka topraklara göçemeyebiliriz, bari başka işlere göçebilelim" anlayışından vazgeçmek ve uzun vadeli sanayileşmeye karar vermek gerekiyor ■

Bos-

.000
/ ba-
nıyor

akci-

BİLGİSAYAR firmasına şoför-
lüğü olan tecrübeli teknisyen alı-
nacaktır. Tel: 269 76 72

BİLGİSAYAR kullanabilecek
eleman araniyor 353 26 60-
389 15 20

BİLGİSAYARI

DE.

yor.

DES

yan e

DİK:

sekre

Diş

BÜYÜKLÜĞÜ

OS-

—

00

va-

vor

2122.10

BİLGİSAYAR

lüğü olan tecrü
nacaktır. Tel: 26

BİLGİSAYAR

eleman aran

389 15 20

—

—

BİLGİSAYAR

ETK

Yayın tarihi 7 Aralık. Bilgisayarcı aynı gün bulundu, işe başladı.

(Çünkü ilan, Hürriyet'te çıktı.)

masına şoför-
teknisyen alı-
6 72

kullanabilecek
353 26 60-

YARI I

DE
yor. 2
DES
yan el
DİKS
sekre
Diş

isi

Hürriyet
SERİ İLANLAR
KOLAY, EKONOMİK, ETKİLİ.

Sanayiye gerek var mı, yok mu?

Türkiye, gelenekselde ve kaynak işlemeye bağlı olan sektörlerde kalmaz. Gittide farklılaştırılmışlara, üstün beceri yoğunluğu isteyen sektörlerle yönelebilmeleri gereklidir. Üstelik bu genç işgücü de bunu emrediyor adeta.

Bu yazı arkadaşımız Mehmet Öngeoğlu'nun Prof. Dr. Bilsay Kuruç'la yaptığı söyleşiden derlenmiştir.

Prof. Dr. BİLSAY KURUÇ*

Önce kısa da olsa Türkiye'nin sanayileşme tarihine bir göz atmak gerekiyor. 1930'dan sonra başlayan dönemde, ulusal devleti kurmanın sanayiye kurmaya bağlı olduğu düşünülüyordu. Sanayiden anlaşılan ise aşağı yukarı ikinci sanayi devrimi idi. Daha çok kimyaya, makinalara, petrole, motorlu kitle üretimine dayanan sanayiler ve bunların çekirdeği olarak da ağır sanayi düşünülüyordu. Türkiye, 1960'lara kadar bundan farklı bir sanayi politikası oluşturamadı. 1960'lardaki planlarla birlikte sanayi politikası da (ki, buna daha sonra ithal ikamesi denildi) daha gözle görülür bir biçim aldı. Öncelikle tüketim mallarında ithal ikamesi yapalım, hangi ucuz faktörlere dayanabiliyorsak onlara yüklenelim dendi. Böylelikle 1960'ların karma ekonomi dönemine girildi. 1970'lerde esas olarak ara mallara ve yatırım mallarına yüklenerek, ara mallarda ikame yapılması, kabil olduğu kadar da yatırım mallarına yönelmesi benimsendi. Böyle bir stratejide maliyet düşüncesi biraz arka planda kalıyordu. Örneğin tesisleri en ekonomik, maliyeti en düşük şekilde kurmak değil de, bu tesisleri mutlaka kurmak düşüncesi ağır basıyordu.

1980'den sonra ise iş tersine döndü. Ağır sanayi, yatırım malları sanayiye, hatta bazı altyapı projeleri çok maliyetlidir, onun için bunlar yapılmasın, kaynaklar daha fazla maliyet hesabına göre kullanılsın, dolayısıyla tarıma dayalı sanayilere, hizmet sektörüne yönelinsin düşüncesi ağırlık kazandı.

Böylece 1980'den sonra sanayi politikaları kalktı. Türkiye'nin sanayi politikasına ihtiyacı yoktur, denildi. Hatta bu yaklaşımın ideologu olan Turgut Özal, bu fikri zaman zaman değişik biçimlerde vurguladı.

Bu politikaların bir gereği olarak, önce kamu kesiminin imalat sanayiindeki yatırımları durduruldu. Ve kamu kesimi imalat sanayiinden yavaş yavaş çekildi. Son kalanlar için de adeta kapatma denilebilecek özelleştirmeler düşünüldü.

Özel kesim ise sanayi yatırımları bakımından

pek cesaretlendirilmedi. Bu kesim mecburen yabancı ortaklıklara yöneldi. Yabancılar yavaş yavaş Türkiye'deki yatırımların yönünü çizmeye başladılar. Özel kesim yatırımlarının dağılımına baktığımızda, toplam yatırımın yarısından fazlasını turizmin ve konutun oluşturduğunu görürüz. Verilen teşvikler bu yöne doğru olurken, sanayi yatırımlarını teşvik edecek bir politika izlenmedi.

Bugün artık Türkiye'nin 'sanayiye gerek var mı, yok mu?' sorusuna karşılık vermesi gerekiyor. Yaklaşık 15 yıldır yeni alanlara girilmedi, sadece eski alanlarda derinleşildi. Sistematiğe şekilde teşvik edilen yeni yatırımlara girilmedi. Ekonominin dışa açılması sayesinde, dünya konjonktürüne bağlı olarak, makina, demir-çelik, taşıt araçları gibi bazı sektörlerde bir miktar gelişme olurken, bunların da Türkiye'ye yeni bir sanayi profili çizmediği anlaşıldı.

Diğer yandan, 1980'lerin katma değer gelişmesine bakıldığında, ilginç bir tablo çıkıyor ortaya: İmalat sanayiinde katma değer artışı esas olarak 1985'ten sonra hızlı bir gelişme gösterirken, imalat sanayiindeki istihdamda da bir gelişme görülmüş. En yüksek artış dokümacılıkta, yani işçi ücretlerinin düşük ve sendikalaşmanın az olduğu alanda. İmalat sanayiinde işçi başına katma değere, yani verimliliğe bakıldığında, 1980'den 85'e kadar düşüş görünmesine karşın, '85 ile '90 arasında 2,5 katına çıkan bir artış var. Oysa ortalama ücret 1980'de neyse, 1990'da da o. Demek ki, işçi başına katma değer 2,5 katına çıkarken, ortalama ücret olduğu yerde kalmış. (Değerlendirme 1980 doları kuru bazında). Diğer yandan, imalat sanayi içinde ücretlerin payı 1980'de yüzde 11 iken, 1985'te yüzde 7'ye, 1990'da ise yüzde 5'e düşmüş.

Sözünü ettiğimiz dönemde imalat sanayiinde bir gelişme olmuş, ama bu gelişme üretim artışından meydana gelmiş ve mevcut sektör profili hemen hemen aynı kalmış, demek ki, yapısal değişim üretim artışına göre daha yavaş kalmış. Oysa bize gerekli olan şey yapısal değişimdir.

Son 15 yılda dünyada bu alanda önemli bir yapısal değişim başladığı halde, Türkiye sanayiinde önemli bir değişim görülmemiştir. Dünyada 1970'lerin sonlarından başlamak üzere üçüncü

*SBF Öğretim Üyesi

teknoloji devrimi gündemdedir. Bu devrim birçok şeyi temelden değiştiriyor. Ölçekleri değiştiriyor, ürünler yerine projeler yapmayı ön plana getiriyor, insan tipini yavaş yavaş değiştirmeye başlıyor, sanayici tipini değiştiriyor. Bu noktada dünyadan geri kalmış görünüyoruz. Çünkü, sanayicilerin de söylediği gibi teknoloji pahalı. Sanayicimiz pahalı birşeyi almaya niyetlenmiyor, devlet de bunu sanayicinin alması için organize etmiyor.

Şimdi yeni bir ihtiyaç noktasına geliniyor. Bu noktada Türkiye'nin kendisine bir sanayi politikası çizmesi gerekiyor. Yeni bir sanayi politikası benimsenmezse, aşağı yukarı bugünkü profile devam edilir. Ancak bugün dünyadaki teknoloji değişimini izleyecek aktif bir politikaya sahip olunamaz. Oysa dünyada hızla gelişen yeni teknoloji profiline ayak uydurmak isteniyorsa, o zaman en çok önem kazanan şeyin nitelikli emek olduğuna dikkat etmek lazım.

İkinci sanayi devriminde önemli olan, emeği organize edebilmek ve entegre sanayiler kurmaktır. Ama şimdi tek tek işçilerin becerileri ve nitelikli olmaları önemli.

Nitelikli emeği seçmemizin bir nedeni, nüfusun yarısının 25 yaşın altında olması. Yılda bir milyon insan nüfusa katılıyor. O nedenle yeni şeyleri öğrenme şansı yüksek bir toplumuz. Buna karşılık yaşanan Batı toplumları bu şansa sahip değil. Dolayısıyla biz bu emeği nitelikli kılma şansına sahibiz. Yılda bir milyon kişinin küçük bir oranını dahi nitelikli yetiştirebilirsek, dünyanın yeni sanayi profiline uyacak şansa sahip olabiliriz.

Bugün dünyada sanayii aşağı yukarı dört tipe ayırıyorlar. Birincisi, bilime dayanan veya üstün beceri yoğunluğu isteyen ürünler veya sektörler. İkincisi, farklılaştırılmış ürünler. Üçüncüsü, geleneksel ürünler veya sektörler. Dördüncüsü de, kaynak işlemeye bağlı olan ürünler veya sektörler.

Türkiye, gelenekselde ve kaynak işlemeye bağlı olanlarda kalamaz. Gittikçe farklılaştırılmışlara, üstün beceri yoğunluğu isteyenlere yönelebilmeleri gereklidir. Üstelik bu genç işgücü de bunu emrediyor adeta.

Bu pahalı bir işse, o zaman devletin bunu destekleyecek bir sanayi stratejisi çizmesi, bunun için gerekli politikaları planlaması lazım. Bu da devletin kaynak sağlamasıyla olur. Devletin kaynağı kıt olsa da bu işe ayrılmalıdır. 1930'larda da devletin kıt kaynağı sanayie ayrılmıştı.

İkincisi, bu işler düşük ücretle değil, yüksek ücretle olur. Bugüne kadar Türkiye'nin sanayi ekonomisi düşük ücret ekonomisi oldu. Düşük ücret ekonomisi ise daima düşük verim ekonomisidir.

Öte yandan sanayicilikteki teşvik sistemi kesinlikle sermaye sahipliğini veya rantiyeliği desteklememelidir. Oysa 1980 yılından sonra başlayan teşvikler, yani Özal teşvikleri, sermaye sahipliğine ve rantiyeliğe yönelen teşviklerdir. Bunu tamamen değiştirmek gerekiyor.

Mülkiyete değil, girişime önem veren teşvikler gerekiyor. Bu çerçevede içinde sanayi ve yatırım bankacılığı da önem kazanıyor.

Önem kazanan bir başka konu ise mekan boyutu. İki yıl önce bir çalışmada saptadığımız dört eksen den bahsetmek istiyorum: Bunlardan birincisi, Ankara-İstanbul hızlı demiryolu hattıdır.

Türkiye, bilime, üstün beceri yoğunluğuna dayalı sanayileri, en kaliteli emek neredeyse, ancak orada geliştirebilir. O bölgeye de, insanı süratle taşıyabilmek gerekir, ki insandan en iyi şekilde yararlanılabilsin. Bu insan emekçi, nitelikli işçi ya da sanayici olabilir. Büyük bir İstanbul-Ankara-Eskişehir üçgeni düşünelim, bunun içine mevcut Bursa-İzmit-İstanbul üçgenini de yerleştirelim. Ankara-İstanbul arası iki saatte gidilip gelinebilsin ki, bu eksen üzerinde yeni sanayiler kurabilmek mümkün olsun. Zamandan çok kazanılsın ve kullanılan faktör sonuna kadar hakkıyla kullanılsın.

İkinci eksen, Karadeniz'de Tirebolu gibi bir açık deniz limanından GAP bölgesine uzanan bir demiryolu, Doğu Avrupa'yla GAP'ı, yani Orta Doğu'nun petrol bölgesini bağlayacak olan bir eksen. Bu eksenin üzerinde genellikle gıda, tarıma dayalı diğer sanayiler sözkonusu olabilir. Burada hem geleneksel sektörler, hem de kaynağa dayalı sektörlerde gelişmeler olabilir.

Üçüncü eksen, Zonguldak-Ankara hattının Konya'ya ve Silifke'ye indirilmesi. Silifke veya Anamur'da bir açık deniz limanı kurulabilir. Bu eksen üzerinde yine tarıma dayalı sanayiler, imalat sanayinin geleneksel sektörleri olabilir.

Dördüncü olarak da, Sakarya nehriyle İzmit Körfezi'nin Karadeniz'e bağlanmasını sağlayacak bir eksen. Çünkü İstanbul'un deniz trafiği çok yüklendi, bu trafiği hafifletmek gerekiyor.

Tabii başka eksenler de olabilir. Burada herşeyi özel sektör yapsın demiyorum. Devlet, özel sektörün giremeyeceği yeni alanlara cesur örgütlenmelerle girebilmelidir. Yani 'KİT kurmak çok kötü birşeydir' gibi komplekslere kapılmamalıdır.

Eskimiş, fosilleşmiş KİT'ler varsa onları fazla tutmanın bir gerekçesi olamaz, ama yeni alanlara girmek için devletin organizasyonundan başka çare yoksa, devlet cesaretle buna girişebilmeli, peşinden de özel sektörü sürükleyebilmelidir.

Ayrıca bugün Türkiye'nin büyük bir enerji açığı var ve bunu ithalatla kapatıyor. Petrol, kömür, doğalgaz giderleri ihracatın yaklaşık yarısını götürüyor. Bu durum da yakın gelecekte değişmeyecek. Bunu bilerek enerjinin fiyatlanması gerekiyor.

Bugün ekonominin durumu ne olacak, faizler kaç olacak tartışmalarını aşıp, Türkiye'nin gerçekten dünyadaki yeri nedir, 5-6 yıl ya da 10 yıl içinde ne yapması lazım, onları tartışabilmek gerek ■

Son 15 yılda dünyada bu alanda önemli bir yapısal değişim başladığı halde, Türkiye sanayiinde önemli bir değişime görülmemiştir.

Doğu Avrupa'dan Beyin Göçü

İnsanlar Orta ve Doğu Avrupa'yı yalnızca çalışma koşullarını, kendilerinin ve çocuklarının yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla terketmiyorlar. Başarısızlık ve düzensizlikten kaçıyorlar; aradıkları ise kendilerini ifade etmenin, gerçekleştirmenin yeni yolları ve daha parlak bir gelecek.

ANNE DE TINGVY VE
CATHERINE DE WENDEN*

Çeviren:
KAAN ATALAY

Orta ve Doğu Avrupalılar onyıllardır mahrum oldukları bir hakka kavuşur kavuşmaz hızla bu haktan, ülkeyi terketme hakkından yararlanmaya başladılar. Demir Perde'nin çöküşü ile büyük bir göç dalgasının startı verildi. 1987-92 arasında 1 milyondan fazla insan Sovyetler Birliği'ni terketti. Yetkililerin kabul etmemesine rağmen, Romanya'dan kaçanların da bu civarda olduğu tahmin ediliyor.

Bulgaristan ise yüzbinleri kaybetti. Polonya, Macaristan ile Slovak ve Çek Cumhuriyetleri de diğerleri kadar yüksek olmasa da önemli düzeyde göçle karşılaştılar. Politik ve ekonomik reformlarda görece daha ileri bir noktaya varmış bulunan Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'da göç daha azdı. Geçmişten beri göç veren bir ülke olan Polonya, özel bir durum teşkil etmiyor, çünkü bu ülke 1951-55 arası haricinde, ciddi düzeyde göçe tanık oldu.

Ülkelerini terkeden ya da terketmeyi düşünenlerin çoğunluğu gençler ve "beyinler". 1991'de eski Sovyetler Birliği'nden göçen her altı kişiden biri araştırmacı, mühendis ya da doktor; her üç kişiden biri ise beyaz yakalı işçiydi. En karamsar tahminlere göre, 1989'dan bu yana 70 bin bilimsani, diğer bir deyişle ülkedeki araştırmacı ve uzmanların yüzde 10'u Rusya'yı terketti.(2) Diğer daha iyimser tahminler ise göç rakamını 7000 olarak veriyorlar.(3) Aradaki bu büyük fark, göç hakkındaki verilerin ne kadar güvenilirmez olduğunu gösteriyor. Ayrıca 1990-91 arasında, 44 bin mühendis ve mimar, 8 bin 600 sanatçı ve gazeteci Rusya'dan İsrail'e göçetti.(4)

Bulgaristan'da ise bilimsani sayısı 1990 başında 85 bin iken, 1992 sonunda 45 bine inmişti, diğer bir deyişle üç yılda neredeyse yarı yarıya azalmıştı.

Bu gelişmenin bir nedeni göçtü. Şu anda Bulgar mikrobiyologların yüzde 40'ı sibernetikçi-

lerin yüzde 30'u Batı'da çalışıyor.(5)

Azalan varlıklar

Süregiden kaçış oldukça endişe verici. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, toplumlarının en dinamik unsurlarını en çok ihtiyaç duydukları bir anda kaybediyorlar. Bunun sonucunda da çok gurur duydukları bilimsel potansiyelleri ciddi bir şekilde dumura uğrama tehlikesiyle karşı karşıya kalıyor ve bir süre sonra kendilerini fasit bir daire içine hapsolmuş bulabilirler.

Bilimsel araştırma grupları teker teker parçalanıyor; bu da gidemeyenlerin, sıranın kendilerine ne zaman geleceğinin merakı içinde yaşamalarına yol açıyor. Daha da kötüsü, araştırmacılık gençlerin en son meslek tercihleri arasında yer alıyor: Rus Bilimler Akademisi'ne 1985'de 3500 kişi kaydolurken, bu rakam 1990'da 2000'e indi, 1992'de ise binin biraz üzerindeydi. Eğer bu trendin önüne geçilemezse, Rusya'da bilim kendi kendini yok edecek. Ayrıca bu sürecin endişe verici başka sonuçları da var. Batılı hükümetler, eski Sovyetler Birliği'ndeki nükleer

Şanslarını Batı'da deneyenlerin yanı sıra, beyin göçünün bir başka biçimi daha yaşıyor: Pek çok bilimsanı yaşamlarını idame ettirebilmek için bilimi bırakıyor ve iş hayatına atılıyor. Rusya'da 1989'dan bu yana bilimle uğraşanların ve mühendislerin dörtte birinden fazlası ticaret ya da başka bir alanda faaliyet göstermeye başladı.

fizikçilerin üçüncü dünyanın "sabıkalı" devletlerinden gelecek baştan çıkartıcı teklifleri kabul etmeleri olasılığından dolayı büyük tedirginlik içindeler ve böyle bir ihtimali akıllarından çıkaramıyorlar.

Orta ve Doğu Avrupa'daki yeni devletlerin yetkilileri de endişeli, çünkü anketlere göre süregiden kanama önümüzdeki yıllarda da sona ermeyecek. Uluslararası Göç Örgütü tarafından 1992 yılının Kasım ve Aralık aylarında yapılan araştırmaya katılanların Arnavutluk'ta yüzde 70'i, Bulgaristan'da yüzde 20'si, Rusya'da yüzde 18'i, Ukrayna'da da yüzde 20'si çalışmak üzere yurtdışına gitmeye hazır olduklarını söylediler. Bunlar genelde aynı kategoriden insanlardı: Gençler ve iyi eğitimliler.

Kaçışın nedenleri ne?

Sorunun kaynakları, bu ülkelerdeki oldukça istikrarsız politik ve ekonomik ortamla yakından ilgili. Bölge genelinde, araştırma-geliştirme harcamaları, daralan bütçelere paralel önemli düzeyde azaldı ve kriz bilimsanlarını toplumun diğer kesimlerine kıyasla çok daha fazla etkiledi.

Çöküşten bu yana, yaşam standartları sürekli gerileyen bilimsanlarının çalışma koşulları da bozuldu; laboratuvarlarının artık ne ekipman alacak ne de deney yapacak parası var ve bilimin prestiji giderek azalıyor. İnsanlar Orta ve Doğu Avrupa'yı yalnızca çalışma koşullarını, kendilerinin ve çocuklarının yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla terketmiyorlar. Başarısızlık ve düzensizlikten kaçıyorlar; aradıkları ise kendilerini ifade etmenin, gerçekleştirmenin yeni yolları ve daha parlak bir gelecek.

Şanslarını Batı'da deneyenlerin yanı sıra, beyin göçünün bir başka biçimi daha yaşıyor: Pek çok bilimsanı yaşamlarını idame ettirebilmek için bilimi bırakıyor ve iş hayatına atılıyor. Rusya'da 1989'dan bu yana bilimle uğraşanların ve mühendislerin dörtte birinden fazlası ticaret ya da başka bir alanda faaliyet göstermeye başladı.

Bazı durumlarda bu değişiklik başarılı olduysa da, çoğunlukla dramatik sonuçlara yol açtı. Bir yayınevi için çalışmaya başlayan dilbilimci ya da teorik çalışmadan vazgeçip pratik uygulamaya geçmeye karar veren psikolog, başka bir biçimde de olsa, yine yeteneklerini toplumun hizmetine sunmuş oluyor.

Fakat bir biyologun garaj teknisyeni olmak dışında başka bir alternatifinin bulunmadığı durumlarda, başarısızlık ve çöküş duygusu olağanüstü bir noktaya ulaşıyor.(6)

Emeğin mobilitesi olarak beyin göçü

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin en değerli varlığı olan insan sermayesindeki bu erozyonun, reformların uygulanmasını daha da zorlaştıracakı söylenebilir mi? Problem ne kadar ciddiye de, paradoksal bir şekilde, bu soruya "evet" yanıtını vermek yanlış olur.

Öncelikle, beyin göçünü belirli bir perspektif içine yerleştirebilmek gerekiyor. Göç eden, iş hayatına atılan veya sektör değiştiren bilimsanlarının hepsi kayıp olarak görülmemeli. Eski rejim altındaki Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yüksek gelişkinlik düzeyine sahip bilim sektörü, ekonomik potansiyele kıyasla fazlasıyla büyüktür. Nicelik her zaman nitelikle eş anlamlı değildir.

Ayrılan bazı araştırmacılar ender rastlanan yeteneklerdi ve hâlâ öyleler. Ancak yurtdışına gidenlerin önemli bir kısmı, ki bunlar bilimsel kariyerlerinden çok, politik kimliklerinden dolayı ragbet gördüler ve geride arzulanan pek çok şey bıraktılar. Bu araştırmacıların kaybı, ekonomilerin yeniden yapılanmasına ket vurmayacaktır. Aksine, aslında bu zorunlu bir gelişme olarak görülebilir.

Ayrıca, ülkeden ayrılanların hepsi "göç etmiş" değildir. Macaristan'da 1991'de 50 bin, 1992'de 30 bin akademisyen yurtdışına gitti. Fakat 1991'de 600, 1992'de ise sadece 400 kişi ülkeyi geri dönmek üzere terketme izni istedi.(7) Dolayısıyla, bu olguya beyin göçünden çok emeğin mobilitesi, yer değiştirmesi olarak bakıldığında, ortaya bambaşka bir manzara çıkıyor.

Artık bölgedeki pek çok ülke tarafından tanınan geri dönme hakkı, ülkeden ayrılanın önemini birden kökten değiştirdi; insanların "gelip gitmelerini" mümkün kıldı; "yurtdışına çıkabilmek" ve "arzu ettiğinde geri dönmek" gibi gayet makul iki isteği uzlaştırdı. Böylece Orta ve Doğu Avrupalı bilimsanlarının yurtdışına yolculuk etmeleri, orada yaşamaları, tatminkar olmayan hayat standartları ve çalışma koşullarından kurtulmaları ve uluslararası işbirliği programlarına katılmaları mümkün oldu. Ve bütün bunları yapabilmek için "göç etmeleri" de gerekmiyor.

Bu tür bir mobilite fayda da sağlar. Araştırmacıların

ve öğrencilerin yeni bilgilere ulaşmalarını, ilişki ağları kurmalarını ve diğer bilimsel topluluklarla işbirliğini geliştirmelerini sağlar. Bu, gerek bilim, gerekse ekonomi ve toplum için bir dinamizm kaynağı olacaktır. İlelebet kaybetmeyi bırakın, yurtdışına gidenler ülkelerine olumlu katkılarda bile bulunabilirler. Bir kısmı, koşullar elverdiğinde ülkelerine geri dönecektir.

Örneğin, bazı araştırmacılar Polonya'ya geri dönüyor bile. Ancak dönmeler de yeni ilişkiler kuruyorlar. Diğer Baltık ülkeleri gibi, Polonya'nın da çöküş sonrasında bağlantıların hızla yenilendiği geniş bir diasporası var.

Batı'da yaşayan bazı araştırmacılar, birkaç hafta ya da aylığına vatanlarına geri dönerken, diğerleri de yurtdışında kurdukları ilişkiler sayesinde ülkelerinin, kendi bilgi ve bağlantılarından yararlanmasını sağlıyorlar.

OECD Ülkelerinin inisiyatifi

OECD ülkeleri de, Orta ve Doğu Avrupa'lı araştırmacıların hem bilimsel potansiyellerini geliştirmek, hem de bu arada beyin göçünü önlemek amacıyla mobilitelerini artırmak yönünde çaba sarfediyorlar. Özellikle AT (PHARE, TEMPUS ve TACIS programları) çerçevesinde, ayrıca NATO ile UNESCO himayesinde, Batı'lı ülkelerin bireysel ya da kolektif katılımıyla, hayata geçirilmeye çalışılan bu inisiyatifler temelde birbirine oldukça benziyor.

En sık rastlanan, araştırmacıların bir sempozyuma ya da yaz okullarına katılmaları veya bir OECD ülkesinde laboratuvar çalışması yapmaları amacıyla sağlanan mali yardım. Örneğin, 1990'dan bu yana, sadece Fransa, 50 genç araştırmacıya süresi 10 ile 15 ay arasında değişen Fransa'da doktora sonrası çalışma ve 500 daha kıdemli biliminsanına da maksimum süresi 6 ay olan değişim programları için mali destek sağladı. Bu araştırmacıların üçte biri Rusya'dan, yüzde 20'si ise Polonya'dan idi. 1992'de CNRS, 686 yabancı biliminsanına ziyaretçi araştırmacı görevi verdi. Bunların yüzde 30'u Orta Avrupa'dan geldi. Avusturya da Orta Avrupa'lı araştırmacılar için yaz okulları başlattı ve 1991-92 yıllarında 607 araştırmacının bu yaz programlarına katılmasını sağladı.

OECD ülkelerinin bir başka girişimi de "kardeş laboratuvarlar" oluşturmak. Özellikle üç yıldır bu uygulamayı gerçekleştiren Fransa'da "kardeş laboratuvarlar" çok yaygın. Örneğin Moskova'daki Landau Enstitüsü'nde çalışan bazı matematik ve fizikçiler bu "kardeş okul" uygulaması sayesinde şu anda Paris'te, Ecole Normale Supérieure'de (Rue d'Ulm) araştırma yapıyorlar. Ayrıca iki enstitü beraber bir seminer programını gerçekleştirmenin hazırlıklarını yapıyorlar. Fransa'nın Polonya ve Ro-

Macaristan'da 1991'de 50 bin, 1992'de 30 bin akademisyen yurtdışına gitti. Fakat 1991'de 600, 1992'de ise sadece 400 kişi ülkeyi geri dönmek üzere terketme izni istedi. Dolayısıyla, bu olguya beyin göçünden çok emeğin mobilitesi, yer değiştirmesi olarak bakıldığında, ortaya bambaşka bir manzara çıkıyor.

manyası ile de "kardeş okul" uygulaması var.

Öte yandan, biliminsanlarına destek sağlamak amacıyla, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde araştırma merkezleri kuruluyor. Örneğin Viyana İnsan Bilimleri Enstitüsü, bu ülkelerde kurduğu merkezlerle beyin göçünü tersine çevirmeye, çalışmalarını yurtdışında sürdüren araştırmacıları vatanlarına dönmeleri için teşvik etmeye çalışıyor. Diğer girişimler de yolda: Avusturya, demografi gibi çok farklı alanlarda faaliyet gösterecek araştırma merkezleri oluşturma hazırlığında. Hollanda, Macaristan'da bilimi desteklemek amacıyla Budapeşte Collegium'unu kurdu. Fransa da Moskova'da oluşturduğu bir bilim ve teknoloji vakfı ile Rus araştırmacıları ülkelerinde kalmaya teşvik etmeye çalışıyor. Ve son olarak da AT, Rusya, ABD ve Japonya arasında imzalanan bir anlaşma ile Moskova'da Uluslararası Bilim Programları'nın bu kadar çeşitlenmesi, kendiliğinden bir gelişme olduğu kadar, biraz da amaçlanan bir olgu. Bu, kimin ne yaptığını, araştırmacıların ve grupların kalitesini en iyi takdir edebilecek kesin olan bilimsel topluluğun inisiyatifine öncelik tanınması yönündeki tercihin yanısıra, eski rejimlerden miras kalan yapıların atlanarak, araştırmacılar arasında doğrudan bağlar kurulması hedefini de yansıtıyor.

Ancak tabandan tavana yaklaşımın sonucu olarak, çok farklı türde pek çok program bulunması, Doğu Avrupa'lı araştırmacıların, mobilite ve işbirliğini güçlendirmek amacıyla oluşturulan bu projeler hakkında yeterli ve bütünlüklü bilgi sahibi olmalarını fazlasıyla zorlaştırıyor; hele bu insanların uzun bir süre bilgi akışının tavandan tabana doğru olduğu ve politik denetime maruz kaldığı bir sistemde yaşadıkları gözönüne alındığında, zorluğun büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca çok sayıda projenin varlığı, OECD ülkeleri tarafından harcanan çabaların bütünlüklü bir resminin çizilmesini de imkansızlaştırıyor.

Dolayısıyla yanıtız kalan bir takım soruların daha yakından incelenmesi ve çözüm yönünde pratik adımların hızla atılması gerekiyor. Öncelikle, temel araştırmalarda işbirliğinin yanısıra, bilimin, toplumun ve eko-

Çöküşten bu yana, yaşam standartları sürekli gerileyen biliminsanlarının çalışma koşulları da bozuldu. İnsanlar Orta ve Doğu Avrupa'yı yalnızca çalışma koşullarını, kendilerinin ve çocuklarının yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla terk etmiyorlar: Başarısızlık ve düzensizlikten kaçıyorlar

nominin, özelde de sanayinin ihtiyaçlarına yanıt verecek yönde uygulanmasını hedefleyen bir perspektif doğrultusunda işbirliğinin geliştirilmesi için en iyi yöntem olduğu üzerinde düşünülmeli. Temel araştırma ile uygulama arasındaki bağın güçlenmesini sağlayacak yeni yolların aranması zorunlu. İşbirliği de bu amaca yönelik olmalı.

Kısacası, Orta ve Doğu Avrupa'lı biliminsanlarının, araştırmacıların mobilitelerini artırmak amacıyla yoğun çaba sarfediliyor. Bu çabalar, komşu ülkelerin üniversite öğrencilerinin birbirlerini karşılıklı ziyaretlerinden tutun, mobilite ve değişimi desteklemek amacıyla uygulanan programlara kadar geniş bir tayf teşkil ediyor.

"Altıgen inisiyatif" denen, İtalya, Avusturya, eski Yugoslavya, Macaristan, Çek ve Slovak cumhuriyetlerini kapsayan program, ikinci türe bir örnek. Değişim programlarında doğal olarak Batı'ya giden Orta ve Doğu Avrupa'lıların sayısı Doğu'ya giden Batı'lı araştırmacılar- dan çok daha fazla. Ayrıca ilgi alanları ve çıkarların birleştiği konu ve bölgelerde ortak araştırma programlarının geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılıyor. Buna örnek olarak eşsiz bir ekosisteme sahip olan Baykal Gölü kıyısında kurulan Baykal Gölü Araştırma Merkezi verilebilir. Böyle bir merkez bütün dünyadan araştırmacıları bir mknatıs gibi kendine çekebilir. Batı'lı biliminsanlarını Rusya'ya getiren bir başka konu da uzay araştırmaları.

Farklı programlar

Ulusal inisiyatiflerin ortak noktaları, merkezi programların olmaması. Bunun yerine çeşitli bakanlıklar, araştırma konseyleri, ihtisas ajansları ve özel vakıflar tarafından gerçekleştirilen çok çeşitli ve çok sayıda girişim bulunuyor. Örneğin Von Humboldt Vakfı, 688 genç araştırmacının Almanya'ya gelmesini sağladı. Bunların 190'ı eski Sovyetler Birliği'nden, 152'si ise Polonya'dandı. Volkswagen Vakfı ise öğrencilerin pratiklerini geliştirmelerine yardımcı oluyor. Ama akademi, birlik ve dernekler gibi pek çok bilimsel kurum da çoğunlukla kamu fonlarının yardımıyla ve üniversitelerin katılımıyla çeşitli programları uy-

gulamaya koyuyorlar.

Yanıtlanması gereken soru şu: Şu andaki programlar ile fazlasıyla elitist bakış açısının ötesine geçilmesi gerektiğine göre, eğitim ve uygulamanın geliştirilmesi için ne gibi adımlar atılmalı? Eğitim ve uygulama hem yeni "temel araştırma" personelinin eğitimi, hem sanayi yöneticilerinin bilimsel ve teknolojik kültürünün geliştirilmesi için zorunlu. Almanya gibi ülkeler bu yönde bazı çabalar sarfediyorlarsa da, daha etkili adımlar gerekiyor.

Sonuç olarak "Demir Perde"nin çöküşünden bu yana, "göç" artık sürgün demek değil, bir "kopuş" anlamına gelmiyor. Aksine, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin uluslararası bilimsel topluluğa tekrar katılabilmesinin ana yollarından biri ve araştırmacıların uluslararası eğitim almalarını sağlıyor. Bu ülkeleri sahip oldukları en değerli varlıklarından mahrum bırakmasına rağmen, göç aynı zamanda reformların başarısı için de bir önkoşul ■

Dipnotlar:

- 1) Bu yazı, "Biliminsanları ve Mühendislerin Doğu-Batı Arasındaki Mobilitesi Hakkında" Viyana-Luxemburg Konferansı'na katılanların katkılarını temel almıştır. Konferansın içeriği hakkında bir rapor, OECD tarafından 1993 sonunda yayınlanacak.
- 2) T. Valiovkov ve S. Simanovsky tarafından Konferans'ta sunulan bildiriye göre.
- 3) Moskova'daki Bilim Araştırmaları ve İstatistik Merkezi'nden alınan yayınlanmamış veri.
- 4) İsrail'e Göç, Göçmen Bakanlığı, Merkezi İstatistik Bürosu'nun aylık raporu.
- 5) Sofya'da Demokrasi Araştırmaları Merkezi'nde çalışmalarını sürdüren Daniela Bobera tarafından Viyana-Luxemburg Konferansı'nda sunulan bildiriye göre.
- 6) S. Kovprianova ve T. Vichnevskaja ile Anne de Tingvy'un "Les cerveaux de la CEI en France-Qui- sont-ils?" adlı makalesi. Panoramiques'te yayınlanacak.
- 7) Budapeşte'deki Ulusal Teknoloji Geliştirme Komitesi Başkan Vekili Sandor Bottka tarafından Viyana-Luxemburg Konferansı'nda sunulan bildiri.

*Anne de Tingvy ve Catherine de Wenden, *Centres Etudes et de Recherches Internationales, Fondation Nationale des Sciences Politiques'de araştırmacı olarak görev yapıyorlar. Şubat 1993'de Avusturya Federal Bilim ve Araştırma Bakanlığı, Geçiş Sürecindeki Ekonomilerle İşbirliği İçin OECD Merkezi ve Bilim, Teknoloji ve Sanayi Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen "Bilim insanlarının ve Mühendislerin Doğu-Batı Mobilitesi" Hakkındaki Viyana-Luxemburg Konferansı'nın rapor-törleriydiler.*

Dr. Haluk Gerger:

"İnsanlar Sağduyu Arıyor"

Devlet çıldırmış, sistem çıldırmış, herşeyin çivisi çıkmış, işte bundan dolayı insanlar sağduyu arıyor. Yani Türkiye'de Kürt sorununa adil, demokratik bir çözüm bulalım demek, sağduyu arıyorum demek. Çünkü bu savaşta aslında Türkiye halkı kaybediyor. Savaşın politik, ekonomik, demokratikleşmeye ve insan haklarına ilişkin bedelini Türk halkı ödüyor ve giderek bu bedel kaldırılamaz hale geliyor

Kürt sorunu, çözüm yolları, devletin ve toplumun çeşitli kesimlerinin tutumları hakkında Haluk Gerger'le arkadaşımız Saruhan Oluç sohbet ettiler.

İktisat- Yeniden Gündem gazetesinde yazmaya başladın. Hem merkez büroya hem de diğerlerine geçtiğimiz günlerde baskın düzenlenmiş olmasının nedenleri neler olabilir?

Haluk Gerger: Türkiye'de müthiş bir tikanıklık söz konusu. Türkiye çok uzun yıllar bir tür yapısal bunalım yaşıyor, hem de yaşamın her alanında, her boyutunda. Dış politikada, ekonomide, politikada, demokratikleşmede yaşanan ve yapısal diyebileceğimiz bu bunalım, doğal uzantısı olarak bir de yapısal militarizmi içeriyor. Yani on yılda bir darbe yapılıyordu, ama aradaki o dokuz yılda da askerler, Genel Kurmay, Milli Güvenlik Konseyi yaşam üzerinde etkili idi. Şimdi giderek bu yapısal bunalım bir iflasa dönüşüyor.

Sistem tek tek her alanda bu iflası yaşıyor. Bir de her alan sinerjik bir biçimde, bütün boyutları ile iflası yaşıyor. En büyük iflas da tabii ki Kürt sorununda yaşanıyor. Kürt sorunu tek iflas, tek tikanıklık değil bence. Birçok alanda bir dizi problem var, ama hepsinin odak noktasında bugün önemli ölçüde Kürt sorunu bulunuyor.

Öte yandan bütün demokratik kurumlarda önemli bir yıpranma var, insan haklarında gerileme var. Unutmayalım ki, Türkiye'de sosyal demokratlarla liberal demokratların iktidarı döneminde işkence, gözaltında kaybolmalar, faili meçhul cinayetler, yargısız infazlar arttı... Gündem baskınına bunları değerlendirmeden yanıt arayamayız. Böyle bir çerçeveye içinde baktığımızda ise Gündem, iki açıdan tehlike oluşturuyor. Birincisi, Kürt sorunundaki tikanıklığı ve iflası sergiliyor; ikincisi, bir aykırı, bir farklı ses olarak, bu demokratikleşmenin, insan haklarının geriye gittiği bir yerde bir çıban başı olarak kalıyor. İşte bu iki nedenden dolayı Gündem, egemenleri rahatsız ediyor.

- Eskiden de rahatsız ediyordu, ama bu dönemde özellikle bu tür bir saldırı yapmış olmalarının anlamı ne?

Haluk Gerger

MGK toplandı, topyekün savaş dediler. Topyekün savaşın bir boyutu da Gündem gibi farklı bir sesin ortadan kaldırılması.

- Sistem her alanda iflas ediyor dedin, ama tam tersine her alanda muzafferiz, Avrupa sesimizi dinledi, zaten askeri olarak bölgede başarılı operasyonlar yapıyoruz, siyasi olarak da çokertmek üzereyiz, zaferin eşliğindey gibi bir hava estiriliyor. Bu belki bir ölçüde eskiden de yapılan bir şeydi, ama son zamanlarda basının ve televizyonun da desteğiyle çok daha yoğun olarak psikolojik savaş havası estiriliyor.

Şunu bilmek lazım; Türkiye bir yalanlar imparatorluğunda, bir yanılsamalar denizinde boğulup gidiyor ve çoğu kimse farkında değil. Şöyle bir gazeteleri karıştırarak, kaç yıldır PKK'nın beli kırıldı, kaç yıldır son darbe vuruldu...

Şimdi de öyle. Türkiye bir kere kendi halkına moral

vermek, hükümeti pompalamak mecburiyetinde. Çünkü bu hükümet ayakta durmak zorunda. Biraz da, mezardan geçerken korkanların ıslık çalması gibi, korku ile militarizmin borazanı çalınıyor.

Şu günlerce gazetelerin manşetlerini oluşturan Almanya olayı yaşanırken Almanya'daydım. Herşeyden önce 24 saat içinde bürolar açılmaya başlandı. Almanya'nın tutumu geçici idi. Öte yandan mesela Tansu Çiller üç küsur milyar mark bulundu dedi. Almanlar yalanladılar. Ama Türkiye'de bunu Başbakan söyledi, Türk kamuoyu da yuttu ve böylece bir büyük zafer kazanılmış havası yaşanıyor, ama doğru değil.

Vietnam Savaşı sırasında ceset sayılırdı. Önce manga sayar, sonucu time gönderirdi, tim komutanlığından bölük komutanlığına, alay komutanlığına, Washington'a, CIA'ya, Pentagon'a, Başkan'a abartıla abartıla giderdi. Başkanlar da "eh, biz savaşı kazanıyoruz" derlerdi. Sonunda baktılar ki, bilgisayarlar yüklenen bu ceset sayılarına göre Vietnam nüfusundan fazla insan ölmüştü. Ama Amerika savaşı kaybetti.

- Önemli bir döneme girildi. Bu dönemi, sorunun çözülmeğe başlamasından önceki son aşama olarak tarif edebilir miyiz?

Türkiye'nin bu kadar çabuk bir çözüme gideceğini zannetmiyorum. Şu tespit doğru; çözüme giden yolda muazzam bir tırmanma, şiddet tırmanması olur, o da sonuç vermez ve ondan sonra bir eğik düzlem üzerinde bir çözüme, bir yumuşamaya doğru gidilir. Bu tırmanın henüz başlangıcındayız gibime geliyor.

Batı, Türkiye'den PKK'yı ezmesini istiyor, aktif olarak da yardım ediyor. Onlar tabii kendi sömürgeci geçmişlerinden de biliyorlar ki, bir ulusal hareket başladı mı, bunu durdurmak mümkün değildir. Tarihlerinde Asya'dan Afrika'ya kadar bunun birçok örneğini yaşamışlar. Dolayısıyla bu sorunu ortadan kaldırmak mümkün olmadığına göre, bunun uyumlu başka bir şeyle ikame edilmesini istiyorlar. Türkiye'nin sorunları da tam burada.

Birincisi, Türkiye devlet yapısı, kurumları itibariyle böyle bir şeye hazır değil. Yani uyumlu, Talabani türü bir Kürt önderliği çıksa, Türkiye onu dahi kabule hazır değil. Türkiye Talabani'yi kendi dışında diye kabul ediyor.

Eğitiminden, hukuki yapısına kadar müthiş bir yapısal devrim olması lazım Kürt realitesinin içinin doldurulması için. Bir kere devlet ve kurumları buna kesinlikle hazır değil. İkincisi ve daha önemlisi, Kürt realitesinin tanınmasının içinin ufak bir biçimde doldurulması bile Türkiye'de muazzam bir zihni devrimi gerektiriyor. Halktaki korkunç şartlanmışlığı, şövenizmin tırmanmasını düşünürsek, korkarım ki Türk halkı da henüz hazır değil. Üçüncü sorun ise Türkiye'de bu tür bir role soyunacak olan Kürt grupların toplumsal tabanı yok. Yani böyle bir pazarlıkta kendilerine masada yer verecek bir politik güce sahip değiller. Batı'nın kabul edebileceği insanların da bir toplumsal tabanları yok, politik güç

Eğitiminden, hukuki yapısına kadar müthiş bir yapısal devrim olması lazım Kürt realitesinin içinin doldurulması için. Bir kere devlet ve kurumları buna kesinlikle hazır değil. İkincisi ve daha önemlisi, Kürt realitesinin tanınmasının içinin ufak bir biçimde doldurulması bile Türkiye'de muazzam bir zihni devrimi gerektiriyor.

değiller. Dolayısıyla bu çözüm yolu da kapalı.

Türkiye'nin şiddeti tırmandırmakta ve sürdürmekte bir gücü var. Ancak savaşı kazanma gücü yok. Bu sorunu ortadan kaldırma gücü de yok. Ama daha çok kan dökme ve bu şiddeti sürdürme gücü var. Ve korkarım ki, buna bir toplumsal taban da buluyorlar. Bugün şövenizmi, militarizmi geliştirmek isteyen güçler, ya da geliştirenler bir toplumsal taban da buluyorlar.

Türkiye toplumunda bu şartlanmışlıktan doğan bir duyarsızlık var. Kendi yanı başında hem kendi çocukları ölüyor, hem kardeş bir halkın çocukları ölüyor, Vietnam'ı hatırlarsan, Amerikan halkı binlerce kilometre ötede ölen kendi çocukları için bir duyarlılık gösterdi, benim çocuklarım ölmesin ne olduğunu bilmediğimiz bir savaşta dedi. Arkadan Vietnam'lı gençler de ölmesin bu savaşta dedi. Ve savaşın bitmesinde bu duyarlılığın önemli bir etkisi oldu. Türkiye'de bu duyarsızlık zamanla aktif bir dejenerasyona dönüşüyor. Bir aktif şövenizme, yaşamın her alanını zehirleyen "en büyük Türkiye, başka büyük yok" ideolojisine dönüşüyor.

- Türkiye'de soruna yönelik duyarsızlık nereden kaynaklanıyor?

Türkiye'deki bu duyarsızlığın, tepkisizliğin, tarihsel, kültürel, politik kökenleri var. Durumu sadece 12 Eylül'e bağlamamak gerek. Türk halkının ve aydınların eleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum ve bu eleştiriyi açık bir biçimde yapmamız gerekir.

Demirel, aydınlara dedi ki; Türkiye'de istediğiniz düşüncüyü, komünizmi, sosyalizmi savunabilirsiniz.. Size devlet güvencesi veriyorum, kefiliniz benim, hiçbir şey olmayacak dedi. Bir tek şartı vardı, milli birlik ve beraberlik meselesine özen gösterilmesi. Şimdi Demirel biliyor ki, milli birlik ve beraberlik meselesine özen gösterirseniz zaten komünist olamazsınız. Dolayısıyla bir taşla iki kuş vurduğunuz farkında.

Birçok aydın için devlet güvencesinde devrimcilik yapmak, doğrusu reddedilemeyecek bir şeydi. Ve onlar da bunun bedeli olan milli birlik ve beraberliği verdiler. Ancak milli birlik ve beraberlik sadece Kürt sorununa ilişkin bir şey değil. Milli birlik ve beraberlik, sınıfsız, kaynaşmış bir toplum olmak demek aynı zamanda. Sınıfsal ayrışmayı reddettiğiniz zaman emeği de reddediyorsunuz, ama sermayeyi reddetmiş oluyorsunuz. Dolayısıyla o zaman sosyalizm falan da kalmıyor. Mehmetçik profesörler, mehmetçik gazeteciler, mehmetçik

Türk balkı da kendisine yabancı da olsa bir sürü yoz değeri, içselleştirmiş durumda. Bu korkunç yozlaşma, köşe dönmecilik, iş bitiricilik, 900'lü telefonlar, televizyonlar, bütün bunlar Türk halkının gerçekliği.

sendikacılar ortaya çıkıyor.

Psikolojik savaşın en önemli sonuçlarından biri bu oldu. Özellikle iki tane de motif kullandılar. Birincisi, Kürtler emperyalistler tarafından kullanılıyordu; ikincisi, Kürtler sınıfı bölüyordu.

Ankara DGM, bir Kürt yazarı yargılıyor ve mahkum ediyor. Yazar kitabında, Kürt sorunu aynı zamanda sosyalistlerin de sorunudur demiş. DGM kararında aynen şunu söylüyor: "Ne münasebet, sosyalizm enternasyonalist bir şeydir, onu sen nasıl milliyetçiliğe alet edersin". Artık DGM sosyalizmi var, bir sürü aydın için DGM sosyalizmi güvenli bir yol tabii.

Halka gelince...Toplumu yönetenler gayet tabii zihinsel araçlara da sahipler. Ve bunlar kendi çıkarlarından, kendi ihtiyaçlarından, kendi yaşam biçimlerinden ve ekonomik ilişkilerdeki konumlarından kaynaklanan değerlerini topluma dayatıyorlar.

Türk halkı da kendisine yabancı da olsa bir sürü yoz değeri, içselleştirmiş durumda. Bu korkunç yozlaşma, köşe dönmecilik, iş bitiricilik, 900'lü telefonlar, televizyonlar, bütün bunlar Türk halkının gerçekliği.

İşbitiricilik, avanta gibi öne çıkan özellikler Türk toplumunun genlerinde olan birşey değil elbette. Türk toplumunun düşürüldüğü yeri anlatmak açısından bu örnekler önemli. Her toplum belli koşullarda iyi şeyler de üretebilir, kötü şeyler de. Bugün Türkiye'nin yapısında iyi şeyler üremiyor, üretilmiş olumluluklar da kalıcı olmadı. Bu yozlaşmayı Türkiye toplumunda mutlaka görmek ve saptamak mecburiyetindeyiz. Aynayı Türk halkının suratına tutmak gerek. Çünkü geleceği gidiyor.

Türk insanının, emekçisinin, işçi sınıfının ulusal anıları yok, sınıfsal kültürü yok, sınıfsal ayrışmadan kaynaklanan normları, gelenekleri, görenekleri, kurumları oluşmamış. Öyle olunca yaşanan olumlu olaylar sabun köpüğü gibi oluyor, bir iz bırakmıyor.

- Aydınlar ve halk açısından sorunu ele aldın. Peki sol için neler söyleyeceksin?

Türk solu da ciddi yanlışlar yapıyor. Ben Kürt sorununu desteklerim deyip, öyle şartlar koşuluyor ki, şunu sormadan edemiyorsunuz: hangi ulusal kurtuluş savaşına, Cezayir'den Filistin'e, Afrika'dan Latin Amerika'ya bu şartlar koşuldu. Biz FKÖ'yü, Arafat'ı sosyalist diye mi destekliyorduk? Ne ilgisi var. Hiç bir ulusal hareket, sen sosyalist olursan ben seni desteklerim denmez, böyle şartlar koşulmaz. Bizim koştığımız şartlar bununla da bitmiyor. Sosyalistim derse, bu sefer, Maocu musun, Leninci misin, kitabın neresindesin? diye soruluyor. Ona bir cevap bulunsa, gözünün üzerinde kaşın

var demeye başlanıyor.

- Halkta da bir şövenizm dalgası yükselmeye başladı, özellikle Ege Bölgesi'nde ve Orta Anadolu'da bu tür eğilimler, hatta eylemler görülüyor. Batı'da yaşayan Kürt nüfusu da milyonlarla ölçülüyor. Türkiye Sırbistan, Bosna-Hersek çatışması gibi bir gelişmeyi kaldıracabilir mi? 1995'te Avrupa Birliği ile gümrük birliğinin eşğine gelmiş olan Türkiye'nin böyle bir iç savaşı üstlenmesi ya da sürdürmesi gerçekçi mi?

Şimdi kimse bilerek bir Yugoslavya yaratmaz. Fakat gidiş o yönde. Yani Türkiye'yi yönetenler, bu işe 'vur kurtul' mantığı ile bakanlar, gerekirse sıkıyönetim, o olmazsa seferberlik, o olmazsa jenosit diyecek kadar gözü dönmüş vaziyetler. Başka bir çözüm üretmekten aciz olanlar, yani politik, demokratik, barışçıl çözüm üretmekten aciz olanlar, biz bunun sonucunda Yugoslavya yaratırız diye değil, ezeriz, bitiririz diye düşünüyorlar. Ancak ezemezler, hiçbirşey bitmez ve Türkiye eski Yugoslavya'nın durumuna düşer. İşte hayat, tarih böyle yanlışlıklarla dolu.

- Peki soruna sermaye sınıfı açısından bakarsak, gerek Kürt Bölgesi'nde tüketimin düşmüş olmasından, gerekse devletin bu alanda yaptığı harcamalar nedeniyle belli fonları kendilerine çekemiyor olmalarından dolayı çok olumlu gelişmeler yaşanmıyor diyebiliriz. Bir de Avrupa ile gümrük birliği ve bütünleşme süreci gibi sorunları da gözönünde bulundurursak, şu anda militarist kesimin, 'vur kurtul'cuların tutumu aslında sermaye sınıfının andaki çıkarlarıyla ters düşüyor gibi görünüyor.

Objektif olarak evet, ama bunun bir çatışmaya neden olabilemesi bir kaç şeye bağlı. Türkiye'deki burjuvazi olgun bir sınıf olsa, burada kendi aleyhine bir durumun olması nedeniyle bir çelişkiyi yaşaması lazım. Ama ben Türkiye burjuvazisinin olgunluğundan çok şüphe ediyorum. Yani kendi çıkarlarını en iyi koruyan yöntemleri bulmakta epey acze düşmüş bir sınıf olduğu kanaatindeyim. Bunun tarihsel, kültürel, bir sürü nedeni var.

O nedenle Kürt sorununda bu burjuvazinin bir olgunluk göstermesi için yeterli veri yok elimizde.

- Orijinali Özal'a ait olan projeye göre Orta Doğu, Balkanlar ve Orta Asya'da, Adriyatik'ten Çin Denizi'ne kadar "Büyük Türkiye" olmak hedefleniyordu. Bu hedefin gerçekçi ya da olabilir olduğunu bir tarafa bırakalım, çünkü bu ayrı bir tartışma. Ancak Kürt sorununu çözememiş olan Türkiye'nin hem politik hem de ekonomik açıdan böyle bir projenin peşinde koşması da mümkün değil. En azından bir istikrarsızlık sorunu sürekli gündemde olacak. Öte yandan Orta Asya cumhuriyetlerine bakarsak, buralarda büyük ölçüde bir etnik ulusal yapı var. Yani her biri çok uluslu, çok kültürlü toplumlar ve bunlar bütün sorunlara rağmen yıllardır bir arada yaşamayı becerebilmişler. Yani Kazakistan'da Kazaklar azınlıkta, Almanlar, Ruslar, Ukraynalılar var. Tacikistan'da Tacikler dışında Özbekler, Ruslar; Özbekistan'da Özbekler'in dışında Ruslar Tacikler var... Bu açıdan Türkiye, Kürt sorununu çözememiş bir ülke olarak,

UZEL

UZEL Makina Sanayii A.Ş. 80 000 m² lik kısmı kapalı olmak üzere toplam 125 000 m² lik alana yayılmış tesislerinde,

2000'den fazla uzman personeli ve 50 yılı aşan deneyimi ile

- Massey-Ferguson Tarım Traktörleri
 - Perkins Dizel Motorları
 - Yaprak ve Helisel Yaylar
- Her cins Jant, Fren ve Denge Çubukları
- Traktör Direksiyon Kutusu

üreterek Türk çiftçisinin, otomotiv sanayiinin ve yedek parça piyasasının ihtiyacını karşılamakta, ihracatı ile de ulusal ekonomimize güç katmaktadır.

UZEL MAKİNA SANAYİİ A.Ş.

Kışla Cad. No: 5 Rami 34147 İstanbul-Türkiye Tel: (1) 567 08 41 Fax: 576 45 95

çok uluslu çok kültürlü yaşama alışkanlığına ve esnekliğine sahip olmama açısından pek de iyi bir örnek özelliğine sahip değil.

Tabii, söylediklerine katılıyorum, fakat bütün mesele Türkiye'de sağduyunun olmaması. Türkiye emperyalist mi? diye tartışılıyor ya, aslında Türkiye bir emperyalist ülke olmanın, bırakalım sermaye birikimini, teknolojik alt yapısını, politik kültürünü, geleneklerini bir kenara, kültürel inceliklerine bile sahip değil. Türkiye emperyalist bir ülke olmadığı için, bir emperyalist ülkenin yapması gerekenleri de yapmıyor.

Türk burjuvazisi kaba hegemonyacı, vur kaççı özellikler gösteriyor. Yani emperyalizmin militarist müdahalesinin kanatları altında bir yere gidecek, orada kendisine ufak bir müdahale alanı oluştursa oluşturacak, vurup kaçacak, vandal bir oburlukla davranacak. Böyle düşünen bir burjuvazi, bir emperyalist ülke burjuvazisi gibi incelikli düşünmüyor. Öyle bir devlet ve burjuvazi ile karşı karşıya değiliz.

Devlet çıldırmış, sistem çıldırmış, her şeyin çivisi çıkmış, işte bundan dolayı insanlar sağduyu arıyor. Yani Türkiye'de Kürt sorununa adil, demokratik bir çözüm bulalım demek, sağduyu arıyorum demek. Çünkü bu savaşı aslında Türkiye halkı kaybediyor. Savaşın politik, ekonomik, demokratikleşmeye ve insan haklarına ilişkin bedelini Türk halkı ödüyor ve giderek bu bedel kaldıramaz hale geliyor. Ama ne laftan, ne sağduyudan, ne silahtan anlamayan bir katı mermer duvar var karşıda.

- Bu sorun kaçınılmaz olarak Türkiye'de bir kez daha rejim sorununu gündeme getirdi. Şimdilik daha çok 12 Mart'a benzeyen bir süreci yaşıyoruz, adeta muhtırası 12 Mart. Askeri otorite, 170 kûsur olay intikal ettirdik, sonuçlanmadı diyerek yargıya müdahale ediyor. Başbakanı Lice'ye sokmayarak yürütmeye müdahale ediyor. Yerel seçimlerde ortak aday çıkarın diyerek politik partilere müdahale ediyor. Gazetecileri tutuklayarak basını baskı altına alıyor... Belli ki toplumda sivil otoritenin yanısıra bir iktidar odağı meşruiyeti yaratmak için adımlar atılıyor. Bu açıdan 1994 yılı, yeniden bir rejim sorunu gündemli bir yıl mı olacak?

Türkiye'de bu askeri darbeler sivil politikacılarca içselleştirildi. Ve dolayısıyla darbeler sürekli ve yapısal bir özellik kazandı. Şimdi hangi askeri darbe şu koalisyon hükümetinin çıkardığı içişleri bakanlarından daha iyisini bulabilir? Her şey bir yana Erdal İnönü'ye bakın, yani sadece Demirel'ler değil, sosyal demokrat politikacılar da darbeyi içselleştirdi. Sistem de içselleştirdi, halk da içselleştirdi ve böyle bir sürekli yapısal özellik ortaya çıktı. Biz şu anda darbeyi yaşıyoruz zaten. Aradaki fark, Demirel'in 'ben iki defa darbenin kurbanı oldum, şimdi bana dokunmayın' demesi. Bu kez askerler adına darbeyi önce Demirel yaptı. Bir darbenin getireceği bütün düzenlemeleri ve eylemleri yapın, ama bana dokunmayın dedi. Erdal İnönü de bunu benimsedi ve destekledi. Şimdi Tansu Çiller, her şeyi askerlere bıraktığını açık

Türk burjuvazisi kaba hegemonyacı, vur kaççı özellikler gösteriyor. Yani emperyalizmin militarist müdahalesinin kanatları altında bir yere gidecek, orada kendisine ufak bir müdahale alanı oluştursa oluşturacak, vurup kaçacak, vandal bir oburlukla davranacak. Böyle düşünen bir burjuvazi, bir emperyalist ülke burjuvazisi gibi incelikli düşünmüyor.

açık söylüyor.

Şimdi Türkiye'de rejim sorunu şu; Türkiye bonapartist darbeleri veya şu yapısal darbeyi mi yaşayacak, yoksa artık kitle tabanı olan, ideolojisi olan, sivilleşmiş ve daha modern, bildiğimiz klasik bir faşizme doğru mu gidiyor?

Son zamanlarda Türkeş'in kazandığı popülaritenin tesadüf olmadığını düşünüyorum. Tabii Türkiye'de faşizm, modern faşizm derken, bunun Türkiye'ye uyarlanmış, islami öğeler taşıyan biçimi olacak. Türk-İslam sentezi türünden bir şey. Bence tartıştığımız seçenekler bunlar.

- Politik çözümü nasıl tanımlıyorsunuz?

Bir kere bütün söylemek istediklerimi söyleyemiyorum, ya da söylediklerimden ötürü cezai koğuşturmaya uğruyorum. İşte birinci maddesi çıktı politik çözümün; özgürce tartışılabilelim.

İkincisi, tartışmanın sınırını da koyalım, içini dolduralım. Türkiye'de ayrılmak isteyenler de ayrılmak istediklerini söyleyebilmeli. Buraya kadar uzanan bir özgürlük içinde siyasi çözüm anlam kazanır.

Üçüncüsü, Kürtler bu özgür tartışmaya kendi öz örgütleriyle katılma hakkına sahip olabilmeliler. Bunun için eğitimden hukuk düzenine, ceza hukukuna kadar bütün engeller ayıklanmalı, bunun içine kesin koşulsuz bir genel af ilanı da konmalı. Ancak bu özgürlükler dünyasında barışçıl, demokratik, adil bir çözümün unsurları ortaya çıkabilir.

Biliyorsunuz bu sıralarda, kardeşlik lafları çok fazla duyuluyor. Osmanlı herkesin diline, dinine saygı göstermiş diyerek sık sık Osmanlılar örnek gösteriliyor. Ama unutulmasın ki bir şartla, ikinci sınıf olmayı kabul ettikleri için göstermiş. Osmanlı millet sistemini bizim reddetmemiz, kafamızdan silmemiz lazım.

Eskiden bir Kürt ikinci sınıf vatandaş olduğunu kabul ederse devlet onu tanıyordu. Ama iş bu kadarla kalmadı. Şimdi Kürt'ten aktif işbirliği ve dolayısıyla kendisine aktif ihanet isteniyor. Yani, ikinci sınıf vatandaşlığı kabul ettim, ama Kürtlüğüme sahip çıkayım diyen bir Kürdü devlet artık kabul etmiyor. Onu da potansiyel düşman olarak görüyor. Aktif işbirliği yapmayı, kendine ihanet etmeyi talep ediyor. O zaman da zaten Kürtlüğü kabul etmenin bir anlamı kalmıyor ■

SIEMENS

Uluslararası kalitenin temel taşlarından biri olan ISO 9000, kalite güvencesini ürün denetiminin ötesinde üretim ve hizmetlerin tüm aşamalarına yayan bir bütünlük anlayışıdır.

Ve şimdi SIMKO ve TÜRK SIEMENS, Türkiye'de ISO 9000'in ilk üyeleri olmanın gururunu taşıyor.

Kaliteyi yaratan kalite

ISO 9000, kalitede bir gerçeği belgeliyor: Yaratılan kalite şirket çalışanlarının ürünüdür.

Siemens'te biz, çalışanlarımızın kalitesine özen gösterdikçe, gerisi zaten geliyor. Belgeler ve kendini yöneten kalite ile...

SIMKO A.Ş.

Meclisi Mebusan Cad. 125
Fındıklı 80040 İstanbul
Tel : 0 (212) 251 09 00
Fax: 0 (212) 252 41 34

SIMKO FABRİKASI

Yakacık Yolu No: 111
Kartal 81430 İstanbul
Tel : 0 (216) 389 59 40
Fax: 0 (216) 353 66 53

TÜRK SIEMENS

KABLO FABRİKASI

Bursa Yolu, Incirdibi Mevkii No: 1
16941 Mudanya
Tel : 0 (224) 544 18 00
Fax: 0 (224) 544 32 52

Kalite gücümüzdür

Mısır'da köleciliğin doğuşu

Milattan önce 4000'li yılların ortalarında Yukarı Mısır'da da nomlar arası savaş kızıştı. Acımasız savaşta en çok esirler üzerinde duruluyordu. Ele geçirilen esirler bemen büyük toprak sahiplerinin ya da büyük imalatbane sahibi zanaatkarların, kısacası "özgür" vatandaşların işliklerine köle olarak aktarılıyorlardı.

OSMAN ŞENKUL

Memphis'ten yola çıkarken tuhaf bir adam tekneye yakalaşarak nereye gideceğimizi sordu. Son kontrollerle meşgul olan adamlarım, giysileri ve elindeki kocaman papirus tomariyle iyice tuhaf görünen bu adamla pek ilgilenmediler.

"Filistin'e" dedim, "oradan da Ephesus'a."

Filistin'e kadar bizimle gelmesine izin verirsek, orada bize yardımcı olacağını, alışverişte karlı çıkacağımızı söyledi. Tekneye çıkmasını işaret ettikten sonra ben de işimin başına döndüm.

Adının Simonides olduğunu söyledi. Keos'luymuş (Ege'de ada). Şiir söyler, şiir yazarmış ve gezermiş. 12 yıldır Mısır'daymış, çok şey öğrenmiş Mısır hakkında.

Yelken açtıktan sonra güverteye bir sofraya kurduk. Hindistan hakkında dinlediklerimi anımsayınca gezgine döndüm. "Ey Simonides, Mademki bu topraklarda çok kaldın, çok şey öğrenmişsindir. Neden bildiklerini bizimle paylaşmıyorsun?" Simonides sanki ortada hiç böyle bir soru yokmuşçasına, şarabından büyük bir yudum aldıktan sonra başladı anlatmaya:

"Yunanlı gezgin Herodot'un belirttiği şekliyle "Mısır Nil'in bir armağanı"ydı. Milattan Önce 5000 yıllarına kadar Nil nehrinin çevresi ve Sahara bugünkü gibi çöl değil, vahalar ve ormanlıklarla kaplıydı. Bu nedenle ilk Mısırlılar, her yıl su taşkınlarına uğrayan Nil kıyıları yerine Sahara'daki bu vahalar ve ormanlık boylarına yerleşmişlerdi. Bu dönemde Mısır insanları avcılığın yanı sıra, tarım ve hayvancılıkla da uğraşıyorlardı.

Bu sıralarda Mısır klanları tamamen örgütsüz, ortaklaşa avlanma, ortaklaşa tarım ve hayvancılık yapıyor ve ortaklaşa tüketiyorlardı. Hemen tüm klanlar küçük topluluklar halindeydiler ve tamamen birbirlerinden kopuk ortamlarda yaşıyorlardı. Nüfus çoğunlukla Nil'in Akdeniz'e döküldüğü deltanın çevresinde yoğunlaşmış olsa da, antropologlar deltanın başlangıcındaki Memphis ve Yukarı Mısır'daki Teb bölgelerinde de o dönemlere ait uygarlık

izleri buldular.

Mısır'ın Milattan Önce 5000'li yıllardaki bu görünümünü 4000'li yıllara gelindiğinde büyük değişimler gösterdi. Bu gelişmenin en önemli etkenleri arasında ormanlık alanların hızla erimesi üzerine insanların Nil vadisine inmek zorunda kalmaları gösteriliyor. Giderek artan nüfusu besleyecek ölçüde avcılığın yapılamaması ve kısıtlı topraklarda tarımın yetersiz kalması Mısır insanını yeni tarım alanları açmaya zorladı.

Bunun üzerine ormanların azalmasına paralel olarak yağmurların seyrekleşmesi de Nil'e gelen suların ve dolayısıyla taşkınların azalmasına neden oldu. Böylece insanlar, daha önce taşkınlarından dolayı inmediği Nil vadisine yerleşmeye başladılar. Nil vadisi tam bir bereket kaynağıydı. Nil sularının binlerce yıl taşıdığı alüvyonlar, toprağa atılan tohumdan bereket fişkırtıyordu.

Nil çevresindeki özellikle tarımsal üretimin hızla artması dolayısıyla tarım aletlerine olan talebin yükselmesi bir yandan zanaatçılık gibi meslekleri ortaya çıkarırken, bir yandan da "ürün fazlasını" satabilmek (değiş-tokuş) için komşularla ilişkileri doğurdu.

Artık üretim ilişkileri çeşitlenmişti. Klan nüfusları artıyor, bazı klanlar daha hızlı güçleniyorlardı. Engin verimli toprakları işlemeye insan gücü yetmiyordu. Klanların bazı üyeleri daha çok ürün elde ediyor ve bunları kendilerine saklıyorlardı.

Kısacası, klan içinde bir eşitsizlik başgösterdi. Ekonomik eşitsizlik sosyal eşitsizliği, bir başka deyişle "özgür vatandaş ve köleleri" yarattı. Daha çok iş gücü için daha çok insan köleleştiriliyordu. Klan içindeki ortaklaşa üretim-tüketim sistemi yerini yavaş yavaş komşular-arası "su ve toprağın ortaklaşa kullanımı" sistemine bıraktı. Mısır toplumunun bu sosyo-ekonomik aşaması birkaç yüzyıl ara ile Mezopotamya'da yaşandı.

Komşu ortaklığı sistemi, "klan"ın çöküşünü hazırlarken, yeni bir sistemin doğuşunu

müjdeliyordu : Köleciler devlet. Ancak, köleciler devletin ortaya çıkışı ve yerleşmesi sanıldığı kadar kolay olmadı. Mısır'da toprak ve su ortaklığı ilk başlarda küçük birimler şeklindeydi. Bu giderek, "ortaklıkların ortaklıkları" şekline dönüştü. Nom adı verilen bu ortaklıkların en büyükleri, Hiyerankopolis, Abydos, Memphis ve Buto nomlarıydı.

Bu nomlar, köleciler devletin en ilkel biçimleriydi. Kölelerin var olduğu sistem içinde ortaçlık da sürüyordu. Nomları, klandakiler benzeri kabile şefleri yönetiyordu.

Nomlar büyüdükçe, çevre nomların topraklarına ve sularına göz dikmeye başladılar ve savaşlar başladı. Klanın vahşi hayvanlara karşı kullandığı oklar mızraklar artık hemcinslere çevrilir oldu. Savaşlar, şefin ve özgür insanların egemenliğini pekiştirip, topraklarını genişletirken, yenilenleri topraksız köleler durumuna sokuyordu.

Mısır, tarihin ilk devletinin, köleciler devletin doğum sancısını çekiyordu. Delta nomlarından birinin şefi olan Scorpion, tüm delta nomlarını egemenliği altında birleştirdi. Ancak, henüz devlet ortada yoktu. Scorpion ancak, savaşan şeflerin galibi olmuştu. Delta'da sağlanan bu birlik üretici güçlerin çok daha hızlı biçimde gelişmelerine yolaçtı. Artık, bir ekonomik sistem olarak klan ortaklığı üretici güçlerin gelişmesini engeller olmuştu. Ayrıca, Libya, Filistin ve hatta Sümer topraklarındaki klanlarla ticaret ilişkisi kurulmuş ve genişlemişti.

Toprak ve su kavgası hızla büyüdü. Milattan Önce 4000'li yılların ortalarında Yukarı Mısır'da da nomlar arası savaş kızıştı ve burayı da şef Narmer ele geçirdi. Artık savaş, delta bölgesinde kurulu Aşağı Mısır ile Nil'in gövdesinin bulunduğu bölgede kurulu Yukarı Mısır arasında başlamıştı. Acımasız savaşta en çok esirler üzerinde duruluyordu. Ele geçirilen esirler hemen büyük toprak sahiplerinin ya da büyük imalathane sahibi zanaatkarların, kısacası "özgür" vatandaşların işliklerine köle olarak aktarılıyorlardı.

Sonunda doğum gerçekleşti. Köleciler devlet kuruldu. Tarih kayıtları bu doğumun "ebe"si olarak iki kişiyi gösteriyor : Aşağı Mısır'ın şefi Scorpion ve Yukarı Mısır'ın şefi Narmer. Bu iki şeften hangisinin iki Mısır'ı birleştirdiği bilinmese de köleciler devletin ilk imparatorunun Menes olduğu tarih kayıtlarında biçimde anlatılıyor.

Böylece, büyük savaşlar sonunda iki Mısır birleştikten sonra Tinit İmparatorluğu adı verilen ilk Mısır devleti kuruldu. İmparator Menes'in tahta geçmesiyle birlikte devletin kurumları da oluşturulmaya başlandı. Devletin ordusu, vergileri, katipler, devlet görevlileri, tapınaklar ve bağlı rahipleriyle her bir unsuru kısa sürede ortaya çıkararak ekonomik-sosyal yaşamda yerlerini aldılar.

Bu dönemde kölecilik hızla yaygınlaştı. Özellikle devlet kurulduktan sonra gelişen ekonominin her alanında çalıştırılmak üzere çok köleye gereksinim duyuldu. Bu amaçla iki köle kaynağı kullanılıyordu. ▶

Böylece, acemi devlet, soyluların ipleri eline alıp, "katip-rahip-imparator" ittifakını da arkasına almasıyla birlikte "ustalaşverdi". Köle sayısı azken ve özgür vatandaşlar çalıştırılmazken, tarlada, atölyede terlemek zorunda kalan katipler ve rahipler, kölelerin sayılarının arttırılmasına seve seve "katlanıyorlardı"

Birincisi, iç savaş sırasında köleleştirilmiş Mısırlılar ve bunların yeni çocukları ve torunlarıydı. İkinci köle kaynağı da çevredeki Etiyopya, Libya gibi bölgelerde yaşayan klanlardı.

Mısır İmparatoru Menes, iç savaşın sona ermesinden sonra bu bölgelerdeki klanlara savaş açtı. Amaç bu ülkelerin topraklarını ele geçirmek değil, buralarda yaşayan insanları esir edip köleleştirmekti. Gelişen ekonominin şiddetle köle işgücüne ihtiyacı olduğunu ortaya koyan bir başka gösterge de, devletin ilk dönemlerinde soylular ve rahiplerin dahi (!) tarım işlerinde çalışmak zorunda kalmış olmalarıydı.

Doğal olarak devlet henüz acemi olduğundan ve klan döneminin son kalıntıları olan toprak ve suyun ortak kullanımının kısmen de olsa sürüyor olmasından dolayı, ortaklıkta çıkan sorun ve kavgalar ya da miras konuları hala, devlet tarafından değil de, klan döneminden kalma yöntemlerle, ailelerin ileri gelenlerinin katıldığı özel toplantılarda çözümleniyordu.

Mısır devletinin bir başka özelliği de kadın yönetimine açık olmasıydı. Kısacası, Mısır toplumu, anaerkil dönem ile ata erkil dönemi iç içe yaşıyordu.

Soy hala ana tarafından söyleniyordu; kadının oğlu, kadının kızı gibi. Ayrıca, soy ana tarafından sürdürüldüğü için Mısır tahtı da teorik olarak anadan kıza geçiyor, ancak fiilen imparatorluk erkekte oluyordu.

Devletin acemiliği geçtikçe soylular bütün ipleri ellerine almaya başladılar. Yalnız köleleri değil diğer özgür vatandaşları da alabildiğine çalıştırmaya ve karşılığında yalnızca karınlarını doyurabilecek kadar yiyecek vermeye başladılar. Katipler ve rahipler tamamen soyluların denetimine geçti.

Katipler, esir edildikten sonra kölelik yerine asker yapılan, sağlıklı ve güçlü Etiyopialıların kaba gücünü arkalarına alarak, soyluların sahibi bulunduğu atölye ya da topraklarda çalışanları alabildiğine çalıştırıyorlardı. İmparator da soyluların talepleri doğrultusunda ve onların lehine mülkiyeti koruyan, "çalışma hayatını" düzenleyen kurallar koyuyordu.

Böylece, acemi devlet, soyluların ipleri eline alıp, "katip-rahip-imparator" ittifakını da arkasına almasıyla birlikte "ustalaşverdi". Köle sayısı azken ve özgür vatandaşlar çalıştırılmazken, tarlada, atölyede terlemek zorunda kalan katipler ve rahipler, özgür vatandaşların zorla çalıştırılmasına ve kölelerin sayılarının arttırılmasına seve seve "katlanıyorlardı". Artık Mısır'ın köleci devleti doğmuş, emeklemeye bile başlamıştı. "Simonides son cümlesini de söyledikten sonra testisinin dibinde kalan şarabı da bir dikişte bitirerek hemen olduğu yere kıvrıldı ve uyudu. Sonra çevremde herkesin zaten uyumuş olduğunu farkettim. Akdeniz'e doğru yol alırken Simonides'in sesinin ne kadar uzaklardan, bizlerden binlerce yıl, belki de sonsuzluktan geldiğini düşünüyordum. Bütün bu anlattıkları düş müydü? Yoksa biz mi düştük? ■

TC
Millî Eğitim Bakanlığı
ÖZEL
DIALOG
Anlatım İletişim A.Ş.

SPIKERLİK – SUNUCULUK

- Arsen Gürzap
- Haluk Kurtoglu
- Puna Endem
- Ayda Aksel
- Yalçın Boratap
- Can Gürzap

DOĞRU, ETKİLEYİCİ TÜRKÇE VE

İNSAN İLİŞKİLERİ

- Arsen Gürzap
- Haluk Kurtoglu
- Rükzan Günaysu
- Puna Endem
- Ayda Aksel
- Yağız Tanlı
- Hakan Altın
- Can Gürzap

DIALOG
Anlatım İletişim A.Ş.

ANTİK A.Ş.'nin Değerli Katkılarıyla

ANTİKA SEMİNERLERİ

BİRİNCİ AŞAMA

- Resim ve Ressamlar
- Tombak
- Türk Kumaşları
- Türk İşlemeleri
- Oryantalist Ressamlar
- Gümüş, Cam, Porselen

★ ★ ★ ★

İKİNCİ AŞAMA

- Genel Antika
- Cam Sanatı
- İznik – Kütahya
- Tophane ve Çanakkale Seramikleri
- Hat ve Hat Malzemesi
- Stil ve Mobilya
- Türk Süsleme Sanatı

MENKUL DEĞERLER A.Ş.

Biz yalnız hisse senedini biliriz,
bildiğimizi de tam...

Boğazkesen Cad. Aydın Han. No: 61
80020 Tophane - İSTANBUL
Tel: (212) 251 82 22 - 251 18 98 - 251 77 78
Fax: (212) 249 19 19

YOLA DEVAM

Gündem

herşeye rağmen..!

Akademik

BÖLÜM

Doç. Dr. SITKI GÖZLÜ

Verimlilik, Sınai Rekabet ve İleri İmalat Teknolojileri

RIFAT OKÇABOL

Türkiye'de Yetişkin Eğitiminin Sosyolojisi

Dr. IŞIK FATO BATUR

Atatürk ve Köy Kalkınması

Verimlilik, Sınai Rekabet ve İleri İmalat Teknolojileri

Belirli bir mamul hattının rekabetçi konumunu sürdürebilmesi; maliyetlerin düşürülmesine, kalitenin iyileştirilmesine ve mamul işlevlerinin geliştirilmesi ile ilgili çalışmaların sürekliliğine bağlıdır.

Doç. Dr.
SITKI GÖZLÜ*

Çağımızın yüksek teknoloji gerektiren pazarlarında işletmelerin başarılı olabilmeleri, ortaya çıkan yenilikleri kolaylıkla soğurabilmelerine ve uygulayabilmelerine bağlıdır. Son yıllarda imalat süreçlerinde devrim yaparak kendini gösteren ve "ileri imalat teknolojileri" olarak nitelenen "esnek imalat sistemleri" ve daha sonraki aşama olan "bilgisayarla tümleşik imalat", sınai rekabetin elde edilmesinde ve sürekli kılınmasında önemli bir öge olarak kabul edilmektedir. İleri imalat teknolojilerinin temel niteliği, otomasyon ve esneklik kavramlarının birleşmesi biçiminde oluşmaktadır.

ABD, Japonya ve Batı Avrupa ülkelerindeki sınai işletmelerde yapılan araştırmalar; esnek imalat sistemlerinin başlıca ekonomik yararları olarak kabul edilen yüksek esneklik, makina kapasitesinden daha çok yararlanma, düşük envanter düzeyi, iyileşen mamul kapasitesi, vb. hususların sağlanmış olduğunu, ancak yatırımdan beklenen tahmini getirinin elde edilemediğini göstermektedir. İleri imalat sistemlerinin bugün için pahalı olması ve dolayısıyla istenen düzeyde karlılık sağlayamaması, sanayi işletmelerinin uygulamada karşılaştıkları başlıca engellerdir. Ancak gelecekte fiyatlarının ucuzlaması sonucunda işletmelerin ileri imalat teknolojilerini yığama geçirebilmeleri kolaylaşacaktır.

1. Verimlilik, İktisadi Gelişme ve Sınai Rekabet

İnsanoğlu varoluşundan bugüne kadar yaşam koşullarını iyileştirmek ve refahını artırmak için araçlar yaratmış ve bu araçlar zamanla gelişerek daha karmaşık ve yetkin hale gelmiştir.

Üretim yöntem ve tekniklerinde köklü değişimlerin ortaya çıktığı Sanayi Devrimi'nde üretim süreçlerinin mekanizasyonu, en önemli gelişmelerden bir tanesidir. Böylece insan ve ma-

kinaların ilişkisi değişime uğrayarak imalat süreçlerinde büyük verimlilik artışları elde edilmiştir. Sanayide ortaya çıkan daha sonraki gelişmeler, otomasyonun yaygınlaşarak teknolojilerin emek yoğun nitelikten sermaye yoğun niteliğe doğru değişimi yönünde olmuştur.

Enflasyonsuz büyüme, yüksek düzeyde istihdam ve artan nüfus için yüksek yaşam standardı sağlamanın temel koşulu, dış pazarlarda ekonominin rekabetçi konumu kurmak ve sürdürmektir. Bunu sağlayabilmek için uluslararası ekonomide rekabetin yapısının açıklanması ve anlaşılması gerekmektedir. Başarı olasılığı yüksek bir strateji oluşturabilmek ise, bu, teknoloji ve imalat ilişkisinin ortaya konması ve bunların stratejik öneminin anlaşılması ile mümkündür. (24)

Uluslararası rekabeti güdüleyen en önemli etmenlerden bir tanesi teknolojik ilerlemedir. Teknolojik ilerleme sonucunda iş hayatı etkilenmekte, yeni iş alanları ortaya çıkmakta ve rekabette başarılı olabilmenin kurallarının yeniden belirlenmesi gerekmektedir. Belirli bir mamul hattının rekabetçi konumunu sürdürebilmesi; maliyetlerin düşürülmesine, kalitenin iyileştirilmesine ve mamul işlevlerinin geliştirilmesi ile ilgili çalışmaların sürekliliğine bağlıdır.

İçinde bulunduğumuz çağın yüksek teknoloji gerektiren pazarlarında işletmelerin başarılı olabilmeleri için ortaya çıkan yenilikleri kolaylıkla soğurabilmeleri ve uygulayabilmeleri zorunlu olmaktadır. Bu hedefe erişebilmek amacıyla hükümetlerin ne yönde bir politika izlemeleri gerektiği hususu, son zamanlarda üzerinde en çok tartışılan konulardan bir tanesini oluşturmaktadır. (5)

Bugünün dünyasında sınai üretim, kamu politikalarının yeniden düzenlenmesini ve denge-lenmesini gerektiren bir düşünce ve örgütlenme devrimi geçirmektedir. Sınai üretimde başarı el-

*İ.T.Ü. İşletme
Fakültesi

Ekonominin ve sanayinin rekabet edebilen bir konuma ulaşması ve bunu sürekli kılması uzun yıllar gerektiren ve çaba isteyen güç bir çalışmadır. Bu bağlamda mamul ve hizmet pazarları büyük ölçüde birbirinden ayrılmaz ve birbirlerini karşılıklı destekleyen yapıya sahiptirler. Birinde başarılı olmadan diğesinde başarılı olmak mümkün değildir.

de edilebilmesi için kamu politikalarının; üretimde ortaya çıkan gerekleri yansıtan, imalat sürecini güdüleyen, yönlendiren ve denetleyen bir yapıya sahip olması gerekmektedir.

Ekonominin ve sanayinin rekabet edebilen bir konuma ulaşması ve bunu sürekli kılması uzun yıllar gerektiren ve çaba isteyen güç bir çalışmadır. Bu bağlamda mamul ve hizmet pazarları büyük ölçüde birbirinden ayrılmaz ve birbirlerini karşılıklı destekleyen yapıya sahiptirler. Birinde başarılı olmadan diğesinde başarılı olmak mümkün değildir.

Sanayinin rekabet edebilen bir güce kavuşması ve bunu sürdürebilmesi için belli alanlarda yoğunlaşılması ve bunların temel hedefler haline getirilmesi gerekmektedir. Bu hedefleri şöylece sıralayabiliriz:(16)

- a) Gerek mamul ve gerekse süreçler için özgün ve rekabet gücü olan teknolojiler geliştirmek,
- b) Süper iletkenler, opto-elektronik ve yapay zeka gibi yeni ortaya çıkan teknolojilerin ekonomik bakımdan önem kazanmasını sağlamak,
- c) Kalite yönetimi ve iyileştirilmesine ilişkin teknik ve yöntemleri geliştirmek,
- d) Endüstri, üniversite ve hükümet çevreleri arasında işbirliği sağlamak,
- e) Teknoloji transferi çalışmalarını güçlendirmek ve daha ileri boyutlara götürmek.

A.B.D.'nde imalat sanayindeki verimlilik artışları konusunda yapılan bir araştırmada, 1980 yıllarının ikinci yarısında elde edilen verimlilik artışlarıyla yüksek teknoloji, makina ve teçhizat yatırımları arasında ilişki bulunduğu ileri sürülmektedir.(29)

2. İmalatta Otomasyonun Tarihsel Gelişimi

İmalatta otomasyonun tarihsel gelişimini başlıca dört aşama halinde ele almak ve incelemek mümkündür.(6) Bunlardan ilk aşama, insan emeğinin makine ile ikamesi olarak ifade edilen "mekanizasyon" aşamasıdır. 18. yüzyılın son çeyreğinde kullanılmaya başlanan konveyörler, mekanizasyon için ilk örneği oluşturmaktadır.

"Nokta otomasyonu" olarak ifade edilen ikinci aş-

ma, 1950 yıllarının sonu ve 1960 yıllarının başından itibaren ortaya çıkmıştır. Nokta otomasyonunda bazı makinaların insan tarafından denetimi terk edilerek bilgisayar ile denetim uygulanmaya başlanmıştır. İmalatın otomasyonu çerçevesinde malzeme ihtiyaç planlaması sistemi geliştirilerek kullanılmıştır. Bu aşamada işletme örgütü içinde tek makina veya tek işlevin otomasyonu veya bir başka deyişle "nümerik kontrol" yaşama girmiştir.

Üçüncü aşama, 1970 yıllarının başından itibaren ortaya çıkan "otomasyon adaları" kavramı ile nitelenmektedir. Bu aşamada imalat kaynak planlaması, esnek imalat sistemleri, bilgisayar destekli tasarım ve bilgisayar destekli imalat uygulamaları yaygınlaşmıştır. İmalat sürecinin belirli bir bölümü veya belirli bir süreç, "nokta otomasyonu" anlayışı içinde çevresi ile bütünleşmektedir.

Dünyada esnek imalat sistemleri, ilk defa 1970 yılında ABD'nde uygulamaya konmuştur. Japonya'da ilk sistem 1972 yılında kurularak işletmeye alınırken, Avrupa ülkeleri arasında ilk defa İtalya 1978 yılında esnek imalat sistemlerini uygulayan ülke olmuştur. Esnek imalat sistemlerini kullanan diğer ülkeler arasında Almanya, İngiltere, İsveç, Hollanda, İsviçre, Fransa, BDT, Kore ve Tayvan bulunmaktadır. Esnek imalat sistemlerini üreten kuruluşlar, o ülkedeki başlıca takım tezgahı imalatçılarından oluşmaktadır.(1)

"Bilgisayarla tümleşik imalat" olarak nitelenen dördüncü aşama, içinde bulunduğumuz 1990 yıllarının en çok tartışılan ve dikkat çeken imalat konusudur. Bu aşamada imalat sisteminin tüm işlemlerini yönetmek için karar destek sistemleri ve bilgisayar temelli otomasyon uygulamalarının tümleştirilmesi amaçlanmaktadır. Buna göre bir imalat örgütü bütünüyle otomatik hale gelmektedir. Tüm imalat işlemlerinin otomatikleşmesini amaçlayan "bilgisayarla tümleşik imalat" olgusu, insan ve makina ilişkilerinde ve dolayısıyla işletme örgütünde önemli değişimlere yol açmaktadır.

3. İleri İmalat Teknolojilerinin Temel Özellikleri

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başında ortaya çıkan kitle üretimi, lonca üretimine göre çok önemli bir ilerlemedir. Standartlaşmış büyük miktarlarda üretim, düşük maliyette mamuller sağlayan montaj hatları ve köktenci işbölümü, kitle üretiminin başlıca özelliklerini oluşturmaktadır. Kitle üretiminin sanayide yaygınlaşması sonucunda emek verimliliğinde ve toplam çıktıda önemli artışlar elde edilmiş ve kişi başına düşen ulusal gelir yükselmiştir. Kitle üretimi, zamanın bilimsel ve teknolojik gelişmelerinden yararlanarak yaşam standardının ileri düzeylere ulaşmasında başlıca etken olmuş-

tur. Ancak lonca üretiminden kitle üretimine geçiş uzun yıllar sürmüş ve yönetim ile çalışanlar arasında geçen büyük mücadeleler sonunda yerleşmiştir.

1960 yıllarının ortalarından itibaren, kendini gösteren ve başlangıcı kuşkusuz ki çok daha eskiye dayanan "yeni dönem endüstrileşme", ilk meyvelerini 1980 yıllarında vermeye başlamıştır. Yeni dönem endüstrileşmenin başlıca özelliklerini esnek üretim, kısa süreli üretim işlemleri, mamul çeşitliliği ve mamul üretimindeki sık değişimler olarak özetlemek mümkündür. Bu dönemde bilgiye daha çok gereksinim duyulmakta

olup, üretim sistemi içinde daha ileri eşgüdüm gereği ortaya çıkmıştır. Bundan başka imalatçılar arasındaki rekabet; fiyattan çok mamul kalitesine, mamul işlevinin genişliğine ve geliştirilmiş mamullerin zamanında pazara sürümüne bağlıdır. Üretim ve mamul maliyetleri önemini kaybetmemiş olmakla birlikte, mamulün sağladığı yararlar ön plana geçmiştir.(12)

İmalat süreçlerinde devrim yaparak kendini gösteren ve "ileri imalat teknolojileri" olarak nitelenen "esnek imalat sistemleri" ve daha sonraki aşama olan "bilgisayarla tümleşik

imalat" uygulamalarında yönetim kademeleri, başlıca üç tür hedefi göz önünde bulundurmak zorundadırlar. Bunlar; teknik, ekonomik ve politik hedeflerdir.(10) Teknik hedefler, sistemin söz konusu imalat süreci ile ilişkideki teknik performans gereksinimlerinin karşılanmasında başarıyı göz önünde bulundurmaktadır. Ekonomik hedefler, ileri imalat teknolojisinin uygulanması sonucunda işletmenin daha güçlü finansal konuma erişmesini gözetmektedir. Politik hedefler ise sistemin örgütsel biçimde uygulayıcılara ve kullanıcılara doyum sağlamasını göz önünde bulundurmaktadır.

İleri imalat teknolojilerinin temel niteliği, otomasyon ve esneklik kavramlarının birleşmesi biçiminde oluşmaktadır. Bu bağlamda donanım ve yazılım ile ilgili teknolojik ve örgütsel öğelerin başarılı olarak tümleştirilmesi gerekmektedir.(3), (23) İleri teknolojilerin yaşama geçirilmesinde yönetimin çözümlemesi gereken sorunları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.(30)

- Yeni teknolojilerin kanıtlanması,
- Örgütsel hedeflerle uyum sağlanması,
- Teknoloji stratejisinin belirlenmesi,
- Değişimin desteklenmesi,
- Yönetimin değişen rolünün kavranması,
- Örgütsel alt yapının hazırlanması,
- İnsan kaynakları politikalarının belirlenmesi ve uy-

gulanması.

İleri imalat teknolojilerinin uygulamaya konulmasında sağlıklı bir imalat stratejisi ve akılcı teçhizat seçimi yanında işletmecilik becerileri de büyük önem taşımaktadır. Yeni teknoloji satın alan bir işletmenin teknoloji seçiminde doğru karar verebilmesi ne kadar önemli ise yeni teknolojiyi etkili ve etkin kullanabilmek de o kadar önemlidir.(2) Yeni teknolojilerin yaşama geçirilmesinde bir işletmenin etkinliğinin başlıca dört etmen tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür. Bunlar; teknolojinin niçin gerekli olduğu, uygulama zamanı, uygulama yeri ve uygulamaya konuş biçimidir.(25)

İleri imalat teknolojileri aşağıdaki nedenlerden ötürü işletmeler açısından önem kazanmaktadır.(11)

a. Uluslararası rekabet koşulları ve verimliliğin iyileştirilmesi çalışmalarının hızlandırılması, teknolojik yenilikleri zorunlu kılmaktadır.

b. Standart mamullerin kitle üretiminden özel nitelikli mamullerin üretimine geçilmesi, üretim sistemlerinde daha yüksek esneklik gerektirmektedir.

c. Daha kısa süreli ömür çevrimleri olan mamuller için pazardan

gelen talepler nedeniyle üretim sistemlerinin değişimlere kolaylıkla uyulanabilmesi istenmektedir.

d. Bilgisayar teknolojisi ile tümleşen karmaşık imalat nedeniyle üretimde ortaya çıkan sorunlar daha güç hale gelmiştir.

İmalat stratejisi, finansman kuramı, yönetim muhasebesi ve örgütsel karar verme kuramı konusundaki son araştırmalar, ileri imalat teknolojisinin ekonomik bakımdan doğrulanması için bazı çalışmaların yerine getirilmesini gerekli kılmaktadır. Bunlar; ileri imalat teknolojisinin stratejik uyum ve rekabet üstünlüğünün belirlenmesi için stratejik analiz, ileri imalat teknolojisinin finansal bakımdan olabilirliğinin belirlenmesi için ekonomik analiz ve ileri imalat teknolojisinin yaşama gerekli örgütsel karar verme dinamiğinin anlaşılması ile ilgili çalışmalardır.(27), (15), (7)

İleri imalat teknolojilerinin işletmeye alınmasında aşağıdaki etmenlerin etkili olduğu bildirilmektedir.(26)

- Aday teknolojinin satın alma ve işletmeye alınması maliyeti,
- Aday teknolojinin hurda değeri,
- Paramın zaman değeri,
- Gelecekte başarılı olması beklenen teknolojilerin temin olanakları ve olasılıkları,
- Planlama ufkundaki mamul karışımı.

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başında ortaya çıkan kitle üretimi, lonca üretimine göre çok önemli bir ilerlemedir. Standartlaşmış büyük miktarlarda üretim, düşük maliyette mamuller sağlayan montaj hatları ve köktenci işbölümü, kitle üretiminin başlıca özelliklerini oluşturmaktadır.

Dünyada esnek imalat sistemleri, ilk defa 1970 yılında ABD'nde uygulamaya konmuştur. Japonya'da ilk sistem 1972 yılında kurularak işletmeye alınırken, Avrupa ülkeleri arasında ilk defa İtalya 1978 yılında esnek imalat sistemlerini uygulayan ülke olmuştur. Esnek imalat sistemlerini kullanan diğer ülkeler arasında Almanya, İngiltere, İsveç, Hollanda, İsviçre, Fransa, BDT, Kore ve Tayvan bulunmaktadır. Esnek imalat sistemlerini üreten kuruluşlar, o ülkedeki başlıca takım tezgahı imalatçılarından oluşmaktadır

İleri imalat teknolojilerinin uygulanması sonucunda işletmeler önemli kazançlar elde etmekle beraber diğer bazı ciddi sorunlarla uğraşmak zorunda kalmaktadırlar. Elde edilen başlıca üstünlükleri; işçilik maliyetlerinin azalması, malzeme maliyetlerinde tasarruflar, mamul kalitesinin iyileşmesi, üretimde çevrim sürelerinin kısılması, süreç içi stok düzeylerinin ve envanter hazırlık düzeylerinin azalması ve sermayede sağlanan tasarruflar olarak açıklamak mümkündür.(8) Ancak bu kazançlar işletmenin güçlüklerini ortadan kaldırmamakta, sorunları başka alanlara kaydırmaktadır. Bu sorunlar; üretim dışı emek maliyetlerinde, kapasite kullanımında ve pazarlamada ortaya çıkmaktadır.(28)

İleri imalat teknolojilerinden sadece büyük işletmelerin yarar sağlayacağı konusunda düşünceler bulunmakla birlikte küçük işletmelerin de özellikle stratejik alanlarda bu türden teknolojik ilerlemelerden yararlanabilmeleri mümkün görülmektedir.(22) Ancak ileri imalat teknolojilerinin sanayide yaygınlaşması için küçük ve orta ölçekli imalat sanayi kuruluşlarının hükümet politikaları ile desteklenmesi gerekmektedir.(4)

"Bilgisayarla tümleşik imalat" sistemlerinin uygulanmasında başarı sağlanması, büyük ölçüde teknolojik yapı ile sosyal sistem arasındaki ilişkinin açıklanmasına bağlıdır. Bu bağlamda örgütsel yapı ile "bilgisayarla tümleşik imalat" teknolojisinin birbiriyle uyum sağlanması zorunlu olmaktadır. Bu türden sistemlerin uygulanmasında çeşitli imalat öğelerinin esnekliği, bir diğer önemli ilkedir. Bu çerçevede bilgisayarla tümleşik imalat sistemlerinin uygulanması bir örgütsel dönüşüm sürecidir. Dolayısıyla yönetim felsefesi ve yöntemlerinin dönüşümünü de kapsamaktadır. Bilgisayarla tümleşik imalat sadece bir takım çalışması olmayıp, aynı zamanda müşterilerin ve tedarikçilerin de imalat süresine katılımını kapsamaktadır. Bu nedenle bilgisayarla tümle-

şik imalat uygulamasının sürekli bir süreç olarak düşünülmesi gerekmektedir.(31)

4. Uluslararası Rekabette İleri İmalat Teknolojileri

İleri düzeyde sanayileşmiş ülkeler, ileri imalat teknolojilerini rekabet gücünün elde edilmesi ve sürekli kılınmasında önemli bir öğe olarak kabul etmektedir. Bilişim teknolojisinin başlıca sınai uygulamaları arasında bulunan esnek imalat sistemleri: ABD, Japonya ve Batı Avrupa ülkelerindeki hükümetler tarafından destek ve teşvik görmektedir.

ABD hükümetleri bilgisayarla tümleşik imalat sistemlerinin geliştirilmesine özel bir önem vermekte ve bu alanda destek ve teşviklerde bulunmaktadır. Bununla beraber ABD Kongresi Teknoloji Değerlendirme Bürosu (U.S. Congress Office of Technology Assessment) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:(9)

a. Bilgisayarla tümleşik imalat önemli ve yararlı araçlar kümesini oluşturmakla beraber imalat sorunlarının tümünün çözümünde yeterli değildir.

b. Bilgisayarla tümleşik imalat uygulamalarının öntümüzdeki yıllarda istihdam bakımından önemli değişimler ortaya çıkarması beklenmemektedir.

c. Bilgisayarla tümleşik imalat, çalışma ortamı üzerinde önemli bir etki yaratmakla beraber ihmal edilmiş bir konu olarak kalmaktadır.

ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi ileri sanayi ülkelerinde 175 kuruluşu kapsayan bir araştırmada otomobil, elektrik teçhizatı, makina imalat ve havacılık sektörleri ele alınmış ve esnek imalat sistemlerinin difüzyonu incelenmiştir.(20)

Araştırmadan elde edilen kanıtlara dayanarak esnek imalat sistemlerinin sanayide oldukça yavaş bir hız ile yaygınlaştığı bildirilmektedir. Bu sistemler belli bir sektör tarafından ilk defa kullanılmaya başlanmasından itibaren, ortalama beş yıl geçtikten sonra sektördeki belli başlı firmaların yüzde 25'i tarafından uygulamaya konulmaktadır. Yakın zamanda ortaya çıkan diğer sınai yeniliklerle karşılaştırıldığı takdirde, esnek imalat sistemlerinin yayılma hızının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, esnek imalat sistemlerinin sağladığı karlılığın diğer teknolojik yeniliklere göre daha düşük olması şeklinde açıklanmaktadır.

Diğer yandan kabaca yapılan bir değerlendirme ile ABD'ndeki işletmelerde esnek imalat sistemlerinin difüzyon hızının Japonya ve Batı Avrupa ülkelerindeki işletmelere göre daha düşük olduğu ifade edilmektedir. Buna karşın 2000 yılına erişildiğinde ABD, Japonya ve Batı Avrupa ülkelerinde incelenen bu dört sektördeki işletmelerin büyük çoğunluğunun esnek imalat sis-

Esnek imalat sistemleri ve bilgisayarla tümleşik imalat olarak bilinen ileri imalat teknolojilerinin son yıllarda ileri sanayi ülkelerinde önem kazandığı ve uygulanmaya başlandığı saptanmaktadır. Özellikle ABD'nde İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda bazı sektörlerde yitirilen rekabet gücünün, bu teknolojilerin başarı ile uygulanabilmesine bağlı olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Diğer yandan ABD dışındaki ileri sanayi ülkeleri de bu teknolojilerin uygulanmasına büyük önem vermektedir.

temlerini kullanmaya başlayacağı bildirilmektedir.

ABD, Japonya ve Batı Avrupa ülkelerinde 200 işletmeyi kapsayan bir başka araştırmanın sonuçlarına göre esnek imalat sistemlerinin başlıca ekonomik yararları olarak kabul edilen yüksek esneklik, makina kapasitesinden daha çok yararlanma, düşük envanter düzeyi, iyileşen mamul kalitesi, vb. hususlar sağlanmış, ancak yatırımdan beklenen tahmini getiri oranları elde edilememiştir.(19)

Diğer yandan ABD firmalarının tahmini getiri oranlarının ortalaması, Japon firmalarına göre daha düşük bulunmaktadır. Bunun nedeni Japon sistemlerini Amerikan sistemleriyle karşılaştırmanın mümkün olmaması şeklinde kısmen açıklanabilirse de, temel nedeni Amerikan firmalarının Japon ve Alman firmalarına göre daha az sayıda parçayı büyük miktarda üretmekte olduklarından, daha düşük düzeyde kapasite yararlanma oranlarına ulaşabilmeleridir. Bundan başka Amerikan işletmelerinde sistem geliştirme sürelerinin Alman ve Japon işletmelerine göre çok daha uzun olduğu saptanmıştır. Örneğin ABD'nde sistem geliştirme süresi ortalama 20.000 emek-saat iken, Almanya'da 14.000 emek-saat, Japonya'da ise 6.000 emek-saat olarak hesaplanmaktadır.(14)

Yapılan diğer araştırmalar, Japon firmalarının ABD firmalarına göre yeni mamulleri ve imalat süreçlerini daha hızlı uygulamaya koyduklarını ve geliştirdiklerini göstermektedir.

Japon firmalarının bir diğer üstünlüğü, dışarıdan transfer edilen teknolojilerin ticari amaçlara uygun hale getirilmesindeki başarılarıdır. Uygulamalı araştırma çalışmalarında oldukça yüksek getiri sağlayabilen Japon firmalarının, temel araştırma konusunda aynı başarıyı gösterebildiklerini söylemek güçtür. Japon firmaları özellikle süreç geliştirme alanında yoğunlaşmaktadır-

lar. Buna karşın ABD firmaları ise daha çok mamullerin pazarda tanıtımı ve sürümü, üretim araçlarının ve imalat işlemlerinin geliştirilmesi konularında yoğunlaşmaktadırlar.(17), (18), (21)

Bir başka çalışmada nitelikli insan gücü eksikliği bulunan Almanya ve Japonya gibi ileri sanayi ülkelerinin, fabrika otomasyon teknolojilerini uygulama alanında ABD'nden beş ila on yıl daha ileride olduğu bildirilmektedir.(13)

5. Sonuç

Esnek imalat sistemleri ve bilgisayarla tümleşik imalat olarak bilinen ileri imalat teknolojilerinin son yıllarda ileri sanayi ülkelerinde önem kazandığı ve uygulanmaya başlandığı saptanmaktadır. Özellikle ABD'nde İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda bazı sektörlerde yitirilen rekabet gücünün, bu teknolojilerin başarı ile uygulanabilmesine bağlı olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Diğer yandan ABD dışındaki ileri sanayi ülkeleri de bu teknolojilerin uygulanmasına büyük önem vermektedir.

Esnek imalat sistemlerinin uygulanması sonucunda işgücü ve imalat maliyetlerinde azalmalar, üretimde ve esneklikte artışlar ve üretim hazırlık süresinde kısaltmalar elde edildiği, yapılan araştırmalar ile kanıtlanmaktadır. Esnek imalat sistemlerinin sağladığı en büyük yarar, küçük miktardaki üretimin düşük maliyet düzeyinde gerçekleştirilebilmesidir. Düşük miktardaki üretimi, kitle üretiminin ölçek ekonomilerinin sağladığı maliyet düzeyinde elde etmek mümkündür. Bununla beraber esnek imalat sistemlerinden henüz beklenen başarı elde edilememiş olup uygulamada çeşitli sorunlar bulunmaktadır.

İleri imalat sistemlerinin bugün için pahalı olması ve dolayısıyla istenen düzeyde karlılık sağlayamaması, sanayi işletmelerinin uygulamada karşılaştıkları başlıca engellerdir. Ancak gelecekte fiyatlarının ucuzlaması sonucunda işletmelerin ileri imalat teknolojilerini yaşama geçirebilmeleri kolaylaşacaktır. Bu bağlamda uluslararası sınai rekabette güçlü bir konum elde edilebilmesi, ileri imalat sistemlerinin üretimde başarı sağlanması ile yakından ilgilidir. İleri imalat teknolojilerini üreten ve geliştiren ülkelerin sınai rekabette üstünlük sağlaması doğal bir sonuçtur.

Gelişmekte olan ülkelerin de çağdaş teknolojik gelişmelerden uzak kalması düşünülemez. Sanayileşme hamlesi kapsamında ileri teknolojilerin yaşama geçirilmesi ve yaygınlaştırılması, işletmelerin geleceği ve ulusal ekonomi açısından önemli bir hedefi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda gerek hükümetlerin ve gerekse kuruluş yöneticilerinin politika ve hedefler belirlemesi gerekmektedir ■

Kaynaklar:

1. A. Competitive Assessment of the U.S. Flexible Manufacturing Systems Industry, Office of Capital Goods and International Construction Sector Group, International Trade Administration, U.S. Department of Commerce, July 1985.
2. BEATTY, C. A., "Implementing Advanced Manufacturing Technologies: Rules of the Road", Sloan Management Review, Yaz 1992, Cilt: 33, No. 4, s. 49-60.
3. BESSANT, J. ve BILL HAYWOOD, "Flexibility in Manufacturing Systems", OMEGA International Journal of Management Science, Cilt: 14, No. 6, 1986, s. 465-473.
4. BESSANT, J. ve HOWARD RUSH, "Government Support of Manufacturing Innovations: Two Country-Level Case Studies", IEEE Transactions on Engineering Management, Cilt: 40, No.1, Şubat 1993, s. 79-90.
5. BRANSCOMB, L. M., "Does America Need a Technology Policy?", Harvard Business Review, Mart-Nisan 1992, s. 24-31.
6. BROWNE, J. ve diğerleri, Production Management Systems: A CIM Perspective, Addison-Wesley Publishing Company, Wokingham, 1988.
7. CARRASCO, H. ve KHOKIAT KENGSKOOL, "Justification Methodology for New Technology", Technology Management Publication TMI, 1988, s. 719-726.
8. CHEN, F. F. ve EVERETT E. ADAM, Jr. "The Impact of Flexible Manufacturing Systems on Productivity and Quality", IEEE Transactions on Engineering Management, Cilt: 38, No.1, Şubat 1991, s. 33-45.
9. Computerized Manufacturing Automation: Employment, Education, and the Workplace, U.S. Congress, Office of Technology Assessment, Washington D.C., Nisan 1984.
10. DEAN, J. W., Jr. ve diğerleri, "Technical, Economic and Political Factors in Advanced Manufacturing Technology Implementation", Journal of Engineering and Technology Management, Cilt:7, No.2, Eylül 1992, s. 129-144.
11. EVANS, J. R. ve diğerleri, Applied Production and Operations Management, West Publishing Company, St. Paul, 1990.
12. HILL, C. T., "New Manufacturing Paradigms-New Manufacturing Policies?", The Bridge, Yaz 1991, s. 15-24.
13. HUGHES, T. ve DON HEGLAND, "Flexible Manufacturing-The Way to the Winner's Circle", Production and Operations Management: A Productivity Perspective içinde, A. Ahmadian, R. Afifi, W.D. Chandler (Der.), Allyn and Bacon, Boston, 1990, s. 92-110.
14. JAIKUMAR, R., "Postindustrial Manufacturing", Harvard Business Review, Kasım-Aralık 1986, Cilt: 86, No.6, s. 69-76.
15. KAPLAN, R.S., "Must CIM be justified by faith alone?", Harvard Business Review, Cilt: 64, No.2, Mart-Nisan 1986, s. 87-95.
16. LYONS, J. W., "America's Technology Opportunities", The Bridge, Yaz 1991, s. 10-14.
17. MANSFIELD, E., "Industrial Innovation in Japan and the United States", Science, Cilt: 241, No.4874, Eylül 1988, s. 1769-1774.
18. MANSFIELD, E., "Industrial R and D in Japan and the United States: A Comparative Study", American Economic Review, Cilt: 78, No.2, Mayıs 1988, s. 223-228.
19. MANSFIELD, E., "New Evidence on the Economic Effects and Diffusion of FMS", IEEE Transactions on Engineering Management, Cilt: 40, No.1, Şubat 1993, s. 76-78.
20. MANSFIELD, E., "The Diffusion of Flexible Manufacturing Systems in Japan, Europe and the United States", Management Science, Cilt: 39, No.2, Şubat 1993, s. 149-159.
21. MANSFIELD, E., "The Speed and Cost of Industrial Innovation in Japan and the United States: External vs. Internal Technology", Management Science, Cilt: 34, No. 10, ekim 1988, s. 1157-1168.
22. MEREDITH, J. R. ve MARIANNE M. HILL, "Justifying New Manufacturing Systems: A Managerial Approach", Management Information Systems içinde, Andrew C. Boynton ve Robert W. Zmud (Der.), Scott, Foresman/Little, Brown Higher Education, Glenview, Illinois, 1990, s. 370-387.
23. METTLER, R. F., "U.S. Manufacturing in a Global Context", The Bridge, Yaz 1991, s. 4-9.
24. NOORI, H., "Production Policy and the Acquisition of New Technology", Engineering Management International, Cilt: 4, No.3, Eylül 1987, s. 187-196.
25. ÖZATALAY, S., "Adoption of New Technology in a Flexible Manufacturing Environment", Technology Management Publication TMI, 1988, s. 742-748.
26. RAMASESH, R. V. ve M. D. JAYAKUMAR, "Economic Justification of Advanced Manufacturing Technology", OMEGA International Journal of Management Science, Cilt: 21, No.3, Mayıs 1993, s. 289-306.
27. SCHOENBERGER, E., "Some Dilemmas of Automation: Strategic and Operational Aspects of Technological Change in Production", Economic Geography, Cilt: 65, No.3, Temmuz 1989, s. 232-247.
28. STEINDEL, C., "Manufacturing Productivity and High-Tech Investment", Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review, Yaz 1992, Cilt: 17, No.2, s. 39-47.
29. TIPPETT, D. D., "Key Management Factors in Implementing Advanced Technologies: A Manufacturers Survey", Engineering Management Journal, Cilt: 4, No.1, Mart 1992, s. 23-30.
30. ZHAO, B. ve FREDERICK STEIER, "Effective CIM Implementation Using Socio-Technical Principles", Industrial Management, Cilt: 35, No.3, Mayıs/Haziran 1993, s. 27-29.

Türkiye'de yetişkin eğitiminin sosyolojisi

Yukarıdan eğitim baskıcıdır, denetimcidir, ayrımcıdır, katıdır, belirgin olmasa da ırkçıdır, sıkıcıdır, bürokratlaştıracıdır. Bir meslek kazanmak ve işinde ilerlemek için gerekli olan eğitim toplumdaki iş bölümüyle ilgili olduğu için yukarıdan eğitimidir. Eşitlerin eğitimi ise gelişimcidir, yaratıcıdır, buluşçudur, işbirliğine önem verir, demokratiktir, katılımcıdır

RIFAT OKÇABOL*

Bu yazıda yetişkin eğitimiyle ilgili olarak yasalarda, beş yıllık kalkınma planlarında, Milli Eğitim şuralarında ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca (MEB) yayınlanan yönetmeliklerde belirtilen amaçlar ile yetişkin eğitim etkinlikleri (içerik ve hizmet götürülen kitlenin yaş, eğitim düzeyi ve cinsiyet gibi nüfusbilim özellikleri) incelenerek yetişkin eğitiminin "yukardan eğitim" ya da "eşitlerin eğitimi" kapsamında nerede bulunduğu tartışılmaktadır. Önce yetişkin eğitimi kavramı üzerinde durulup, eğitimle sosyoloji ilişkisine değinilmekte, sonra da yetişkin eğitimindeki amaçlar gözden geçirilerek, uygulamaların analizi yapılarak sonuca varılmaya çalışılmaktadır.

Yetişkin Eğitimi

1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, Türk Milli Eğitim sisteminin örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden oluştuğunu belirtmektedir (Madde 18). Yine aynı maddeye göre örgün eğitim, okul öncesi eğitim, temel eğitim, orta öğretim ve yüksek öğretim kurumlarını kapsamaktadır. Yaygın eğitim ise örgün eğitim yanında ya da dışında düzenlenen eğitim etkinliklerinin tümünü içermektedir. MEB'nin yaygın eğitim kurumları yönetmeliğine göre de:

"Yaygın eğitim, örgün eğitim sistemine hiç girmemiş ya da herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden çıkmış bireylere; gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak için örgün eğitimin yanında veya dışında onların; ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini sağlayıcı nitelikte çeşitli süre ve düzeylerde yaşam boyu yapılan eğitim-üretim-rehberlik ve uygulama etkinliklerinin tümüdür (7.8.1979 gün ve 16720 sayılı Resmi Gazete).

Yasal kullanımdaki deyim yaygın eğitim olsa da, güncel yaşamda, halk eğitimi ile yetişkin eği-

timi deyişleri yaygın eğitimle hemen hemen eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise, yaygın eğitim (non-formal education) genellikle okul dışında yürütülen ve katılanların kayıt yaptırmalarını gerektirmeyen eğitsel etkinlikler için kullanılırken, halk eğitimi hemen hiç kullanılmamakta bunun yerine yetişkin eğitimi deyişi benimsenmektedir. Hangi deyişi kullanırsak kullanalım, bu etkinliklere katılan temel kit- le yetişkindir. Bu kullanımda yetişkin, örgün eğitim kurumlarında öğrenci olmayıp, örgün eğitimi tamamlamış ya da herhangi bir aşamada örgün eğitimden ayrılmış, ruhsal olarak yetişkinliğe ulaşmış ve toplum içindeki yeri bakımından da " yetişkin" olan (belirli ölçülerde bağımsızlığını kazanmış, toplumsal sorumluluklar yüklenen, evli ya da bekar) kimsedir. Yetişkinliğin yaşa bağlı tanımı pek ayrımcı olamamakta, kişi, Türkiye'de 18'inde "reşit" olmakta, 21'inde oy kullanabilmekte ve 14-16'sında da (ailenin izniyle de olsa) evlenebilmektedir. Üç temel yetişkinlik işlevi için üç ayrı yaş sınırı vardır. Tanım ve düşünce birliğini sağlamak için çoğu yerde UNESCO ölçütü kullanılmakta, yaşı 15'i geçmiş ve örgün eğitim dışında kalmış kesime yetişkin denmesi benimsenmektedir.

Sosyoloji ve Eğitim

Sosyolojinin toplumdaki düzen ve denetimle ilgilenmesinden hareket eden Dawe (1970) iki sosyolojiden söz etmektedir. Dawe'in birinci sosyolojisi, sosyolojinin düzen sorunuyla ilgili olması ve toplumun var olabilmesi için tüm toplumsal kuralların bireye kabul ettirilmesi gerektiği varsayımına dayanır. Bu sosyolojide toplumsal düzen bireyden önce gelir; birey üzerinde sınırlamalar ve kısıtlamalar olmadığı zaman kişi çığırından çıkabilir ve toplumsal kargaşa doğar; toplumsal düzen, sınırları koruma sistemidir, içinde bulunduğu toplumun güç yapısından

*Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi

destek alır ve aynı zamanda o yapıyı destekler; birey toplumun ürünüdür.

Dawe, bilim ve aydınlanmanın, toplumsal kurumların eksiksiz yaratılmadığını ve insan yapısı olduğunun ayırımına varılmasına yaradığını söyleyerek, özerk bireyin insan yapısı kurumların denetimini ele geçirmek istemesinin ikinci sosyolojinin temel konusu olduğunu belirtmektedir. Birey herhangi bir olayda ya da süreçte değişiklik yapabilecek yetenektedir. Bu sosyolojide toplumsal sistem insan davranışlarının sonucu olarak algılanmaktadır. Toplum insan ürünüdür. Birincisi, toplumsal sistemin sosyolojisi, ikincisi de, toplumsal hareketin sosyolojisi olmaktadır.

Birinci sosyolojide toplumsal sistem bireyden önce gelir ve toplumun iyiliği belirli sınırlamaları gerektirir; birey toplumsal sistemin bir başka deyişle seçkinlerin belirlediği kısıklar içinde; toplumsal düzenin korunması istenir ve değişime karşı çıkılır. İkinci sosyolojide ise belirli sınırlamalardan kurtulan özerk insan kendi yeteneklerini anlamak ve gerçek anlamda insancıl bir düzen kurabilme yeteneğindedir; toplumsal düzen adaleti değildir ve değişime gereksinimi içindedir; değişim köktencilere göre toplum içindeki sınıfların karşılıklarından doğar, yenilikçilere göre de aşamalı olarak gerçekleşir.

Eğitim de sosyoloji gibi insan ve topluma ilgili varsayımlara dayanır. Eğitim kavramı da zamanla ve toplumsal koşullara bağlı olarak değişmektedir. Zaman içinde Durkheim'in "yetişkinlerin çocuklar üzerinde uyguladıkları etki olarak" tanımlanan eğitim kavramından, "katılanların anlamasına ve öğrenmesine yönelik ve insancıl temelleri olan planlanmış olaylar dizisi" olarak tanımlanan eğitim kavramına gelinmiştir (Jarvis, 1985).

Amaçlar öğretim izlencesi (müfredat programı) ve öğretim yöntemleri açısından eğitim de, iki sosyolojiye benzer biçimde, "yukarıdan eğitim" ve "eşitlerin eğitimi" olarak ikiye ayrılabilir. Gelpi'ye (1984) göre yukarıdan eğitim baskıcıdır, denetimcidir, ayrımcıdır, katıdır, belirlirgin olmasa da ırkçıdır, sıkıcıdır, bürokratlaşıcıdır. Bir meslek kazanmak ve işinde ilerlemek için gerekli olan eğitim toplumdaki iş bölümüyle ilgili olduğu için yukarıdan eğitimidir. Eşitlerin eğitimi ise gelişimcidir, yaratıcıdır, buluşçudur, işbirliğine önem verir, demokratiktir, katılımcıdır, öz-gelişmeye önem verir, bireye ve topluluklara kendilerini açıklama özgürlüğü verir, herkesin yararlı/yararsız her türlü gereksinimlerini karşılayıcıdır. Freire'nin (1972 a, b) deyişiyle yukarıdan eğitim yığma-banka işlevi görür. Toplumsal yapı bireye baskı yaparak onu sessiz ve kaderci yapar. Eşitlerin eğitimi ise bireyi özgürlüğe götürür ve birey içinde bulunduğu yapıya karşı çıkarak onu değiştirmeye çalışır.

Eğitim planları ulusal gereksinimlere göre yapıyorsa yukarıdan eğitim, bireylerin gereksinimlerine göre yapı-

lıyorsa eşitlerin eğitimi söz konusu olmaktadır. Yukarıdan eğitimde amaç bireyi toplumsal sistemi koruyacak, toplumu yeniden yaratacak ve sistemin gereksinimlerini karşılayacak biçimde yetiştirmektir. Eğitimin içeriği toplumun güç odaklarının-seçkinlerinin belirlediği bilgi ve davranışları kazandıracak biçimde olur. Öğrenme yöntemi öğretici olup, öğretmenin-seçkinlerin belirlediği ve denetlediği biçimdedir.

Eşitlerin eğitiminde ise amaç bireyi kendi gücüne ulaştırmak ve bireyin gereksinimlerini karşılamaktır. Eğitimin içeriği bireyin ilgi ve gereksinimlerine göre belirlenir. Eğitim yöntemi de öğrenmeyi kolaylaştırıcı biçimde düzenlenir. Belleme ve öğretme yerine öğrenme önemlidir. Öğrenme bireyi toplumda yenileşmeyi sağlayacak kimseye dönüştürür.

Örgün eğitim, eşitlerin eğitiminden örnekler bulunsa da genel yapısıyla yukarıdan eğitim olayıdır. Yetişkin eğitimi ise katılımcıların toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayacak çocuklar değil, yetişkin olmaları nedeniyle,

katılımcıların doğası gereği eşitlerin eğitimi biçiminde yürütülmesi gerekirken, pek çok yönleriyle (hedeflenen amaçlar, yürütülen etkinlikler ve uygulanan yöntemlerle) yukarıdan eğitim niteliğini yansıtmaktadır.

Yetişkin Eğitiminde Amaçlar

Tarihsel gelişim içinde yetişkin eğitiminde öne çıkan amaçlara bakıldığında, temel amacın yetişkinleri belirli

toplumsal görevlere hazırlamak olduğu görülür. Kurtuluş Savaşı sırasında kurulan V. Hükümet (14.8.1923-27.10.1923) "halkın talim ve terbiyesi için" gece dersleri ve çıraklık mektepleri açmak istemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da yetişkin eğitiminde amaç, okuma-yazma öğretmektir. Okur-yazar olanların "daha iyi" vatandaş olacağı düşünülmüştür. 1928 tarihli Harf Devrimi'nden sonra düzenlenen okuma-yazma kampanyasının amacı da bir bakıma devletin işlevini ve devlet-vatandaş ilişkisini kolaylaştırmak üzere vatandaşların yeni harfleri kullanmasını sağlamaktır.

Bir yetişkin eğitimi hareketi olarak gelişen halkevlerinin, 1930'ların başında kurulmasında, eğitsel-kültürel etkinlikler içinde devrimlerin yetişkinlere benimsetilmesi amacı vardır. 1930'ların sonunda başlatılan gezici köy kurslarında ve 1940'larda gelişen Köy Enstitüleri uygulamasında da köylünün üretkenliğini arttıracak bilgilerin verilmesi yanında, devrimlerin benimsetilmesi amaçlanmaktadır. Halkevleri ile Köy Enstitülerinin kapatılması da belki de bu amaçta ileri gidilmesinin ve ulaşılan kitlelerin o yıllardaki seçkinlerin istemediği hızla bilinçlenmelerinin etkisi vardır. Sonradan halk eğitim merkezlerinin açılması da aynı amaca, bilinçlenmenin seçkinlerin denetimi altında olmasına dayanmaktadır.

Yetişkin eğitimindeki gelişmeleri belirli ölçülerde et-

Eğitim de sosyoloji gibi insan ve toplumla ilgili varsayımlara dayanır. Eğitim kavramı da zamanla ve toplumsal koşullara bağlı olarak değişmektedir.

kileyen Milli Eğitim Şuraları'nın kararlarında ve Beş Yıllık Kalkınma Planları hedeflerinde de benzer amaçlar yer almaktadır. 1957'de toplanan VI. Milli Eğitim Şurası, yetişkin eğitiminin başlıca amaçlarının bilgisizliğin giderilmesi, okumuşluğun ilerletilmesi, ulusal birliğin güçlendirilmesi, toplumun kalkınması, hizmet ülküsünün gelişmesi, ahlak eğitimi, tarih ve doğa sevgisi, iç ve dış turizm bilgisi vermek olarak belirtmektedir (MEB, 1990 a, 31-32). 5-15 Şubat 1962 tarihlerinde toplanan Milli Eğitim Şurası'nda da VI. Şura'da olduğu gibi bireysel gereksinimler yerine toplumsal gereksinimleri giderici amaçlar yer almaktadır (MEB, 1990 b, 42).

Ağustos 1958 tarihinde kurulan, Haziran 1959'da tamamlanan ve kamuoyuna 27 Mayıs 1960'dan sonra açıklanan Eğitim Milli Komisyonu Raporu'nda yetişkin eğitimi için:

"Okuma-yazma bilmeyen vatandaşlar için eğitim verir. Aynı zamanda ilk tahsil programlarını ihüva ettiği gibi, ayrıca el sanatları, ticaret, ziraat ve endüstri sahalarında meslek ve teknik bilgiler verir. Kültürel bakımdan vatandaşların ferdi gelişmelerine imkan hazırlayan ve memleketimizin muhtaç olduğu bir yurttaşlık anlayışını kazandıran bir öğretim yayar. Çeşitli meslek mensuplarına kendi sahalarında daha ileri bilgi ve tecrübe kazandıracak yüksek seviyede ve akademik olmayan tahsil imkanları verir." (MEB, 1990 c. 22) denmektedir.

1961 tarih ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu yurttaşların genel bilgileri artırmak ve kendilerini daha iyi bir iş ve üretim ögesi olarak yetiştirilmelerini sağlamak amacıyla özel ve kamu kuruluşlarının kurslar açmalarına izin verilmiştir. Yetişkin eğitiminin amaçları 1739 sayılı yasada da yer almıştır ve bu yasadaki amaç ve ilkeler doğrultusunda MEB'nin 16780 sayılı yönetmeliğinde de belirtilmiştir. Bu yönetmeliğin 8. Maddesi'ne göre:

"Ulusal bütünlüğe ve yurttaşlık görevini bilinçli yapmaya yönelik, Atatürk Devrimleri doğrultusunda özgürlükçü demokrasiyi güçlendirici, herkesin düşüncesini, kişiliğini ve yeteneklerini geliştirici biçimde eğitim çalışmaları yapmak;

Çağımızın bilimsel, teknolojik, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerine uyum sağlayıcı eğitim olanakları hazırlamak;

Ulusal kültür değerlerinin korunması, dünya kültürüne açık olarak geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yardımcı olmak;

Endüstrileşmenin gereksinimi olan işgücünün yetiştirilmesine yardımcı olmak için meslek-teknik içerikli eğitim çalışmaları yapmak;

Çeşitli mesleklerde çalışmakta olanların hizmet içinde ve mesleklerinde gelişmeleri için gerekli bilgi ve becerileri kazandırma olanakları sağlamak;

Boş zamanları sosyal ve kültürel etkinliklerle değerlendirmeye yönelik eğitim çalışmaları yapmak" (S. 14-15) yetişkin eğitiminin amaç ve işlevlerinin başında gelmektedir. Yetişkin eğitimi Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda da yer almaktadır. Birinci Plan'a göre, yetişkin eğitimi toplum kalkınması ile eş anlamlıdır ve sanayi içinde eğitime önem verilmektedir. İkinci Plan'da, yetişkinlere yaşamlarını kazanmaları için yeni olanaklar kazandırılması ve hizmet içi eğitimin önemi vurgulanmaktadır. 1970'lerin sonunda, Üçüncü Plan için kurulan Yaygın Eğitim Özel İhtisas Komisyonu da yetişkin eğitiminin amacını:

"Okul dışında kalan kişilerin ve küçük toplum birimlerinin ekonomik, sosyal ve kültürel alanda, arzu edilen manada ve devamlı bir şekilde gelişmesine, milli kültürümüzün sürekli olarak beslenmesine ve yayılmasına, ulusal kalkınmamızın gereği gibi gerçekleşme ve süreklilik kazanmasına, eğitsel yollarla hizmet etmek" (MEB,

1990, c. 58)

olarak görmektedir. Dördüncü Plan yetişkin eğitiminde mesleki eğitimin istihdam koşullarına göre geliştirilmesini öngörmektedir.

Değişik çevrelerde ve değişik zamanlarda dile getirilen "toplum kalkınması", "hizmet ülküsünün gelişmesi", "ahlak eğitimi", "milli ve insani meziyetleri geliştirmek" ve "kişilerin arzu edilen manada gelişmesi" yetişkinlerin özgür istemleriyle (iradeleriyle), ilgi, istek ve gereksinimleri doğrultusunda belirleyecekleri bir anlayıştan çok, devletin, seçkinlerin yukarıdan belirlediği yurttaşlık anlayışını yansıtmaktadır.

Uygulamaların Analizi

Yetişkin eğitimi alanında en etkin kuruluş Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'dür (ÇYEGM). Bu kuruluş, 1739 sayılı yasayla MEB'na verilen yetişkin eğitiminde eşgüdümü sağlama görevi yanında Çıraklık Eğitim Merkezleri (ÇEM) ve hemen her ilçede bulunan Halk Eğitim Merkezleri (HEM) ile yetişkinlere hizmet vermektedir. MEB'nin değişik birimlerine bağlı olan Yetişkin Eğitim Merkezleri, Pratik Kız Sanat Okulları ile Endüstriyel Pratik Sanat Okulları ile Kur'an Kurslarında ve özel kurs yerlerinde de yetişkin eğitim hizmetleri verilmektedir. Bu hizmetler içinde açılan kurs çeşidi ve katılanların sayısı bakımından en yoğun yük HEM üzerindedir. Bu yük illerin gelişmişlik düzeyi düştükçe daha da artmaktadır (Çizelge 1). Banka ve fabrika gibi işyerlerinde, radyoda, televizyonda ve başka ortamlarda da yetişkin eğitimi yapılmaktadır; ancak bu etkinlikler hakkında istatistiksel veriler toplanmamaktadır ve bu

Yetişkin eğitimi ise katılımcıların toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayacak çocuklar değil, yetişkin olmaları nedeniyle, katılımcıların doğası gereği eşitlerin eğitimi biçiminde yürütülmesi gerekirken, pek çok yönleriyle yukarıdan eğitim niteliğini yansıtmaktadır.

Üç değişik yılda 1. Öncelikli illerle gelişmiş illerde Açılan Kursları Bitirenlerin Sayısal Dağılımı (Çizelge 1)

	1979-1980			1983-1984			1988-1989		
	1. önc		Gelişmiş	1. önc		Gelişmiş	1. önc		Gelişmiş
Kurslar	İller	%	İller	İller	%	İller	İller	%	İller
HEM Kursları	6466	74%	45301	41974	42%	125939	77338	76%	177651
Okuma-Yazma	1138	13%	872	56000	56%	83061	4235	4%	10336
Kur'an kursları	477	5%	11078	1251	1%	20400	2102	2%	32733
CEM Kursları				43	0%	13534	851	1%	40239
Özel Kurslar			6829			22284	15509	15%	104406
Diğer Kurum Ku	629	7%	33933	1342	1%	125779	1919	2%	74427
Toplam	8710		98013	100610		390997	101954		439792
Genel Toplam			106723			491607			541746

1983-84 yılınının 1. öncelikli illerde Okuma-yazma kursu rakamı (56000) tahminidir. Çizelge DİE, 1892; 1986; ve 1992'den derlenmiştir.

nedenle uygulamaların analizi dışında bırakılmışlardır.

HEM'deki kurslar okuma-yazma, genel ve mesleki bilgi ile sosyal-kültürel kurslar olmak üzere genelde üç ayrı kümede sürdürülmektedir. Okuma-yazma kurslarında birinci aşamada, okur-yazarlık öğretilmekte ve ikinci aşamada da ilkökul denkliğinde bir eğitim verilmektedir. Bu kurslara katılanların sayısı belirli bir eğilim göstermemekte ve bir yıldan ötekine değişmektedir. Öteki kurslarda ise katılımcı sayısı genellikle artmakta, genel ve mesleki kurslara katılım, sosyal kültürel kurslara katılımlardan daha çok olmaktadır. Örneğin, yetişkin eğitim hizmetleri içinde HEM'in payı 1979-1980 yılında gelişmiş illerde yüzde 46 ve birinci öncelikli illerde de yüzde 74 kadardır. Özellikle kalkınmada birinci derecede öncelikli iller (10 yıl önceki duruma göre, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Muş, Siirt, Tunceli, Van) bazında açılan kursların yüzde 70'den fazlası HEM kursları olmaktadır.

HEM kurslarına birinci öncelikli illerden katılanların sayıları diğer illerdekilere göre daha hızla artmaktadır. Kursları bitirenlerin sayılarındaki artışlar on yılda gelişmiş illerde (bu yazıda İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Eskişehir, Kocaeli, Kayseri ve Gaziantep gelişmiş iller olarak alınmıştır) dört kat, kalkınmada ikinci ya da üçüncü derecede öncelikli illerde yedişer kat ve birinci derecede öncelikli illerde ise on bir kat kadar olmaktadır. Birinci derecede öncelikli illerde yaşayan nüfusun Türkiye genelindeki oranı gözönüne alındığında, HEM kurslarının son yıllarda bu oranın üzerine çıktığı, okuma-yazma kurslarında bu oranın kimi zaman ikiye katlandığı, Çiraklık Eğitim Merkezleri ile diğer kurumlarca açılan kursların bu oranın çok gerisinde kaldığı görülmektedir. HEM kurslarına katılanlar diğer kurumlarca açılan kurslara katılanlardan çok daha fazla olduğu ve HEM kursları her yerde açıldığı için nüfusbilim (demografik) özellikler, incelenirken yalnızca HEM kursları dikkate alınmıştır.

Birinci öncelikli illerle gelişmiş iller ve Türkiye genelinde okuma-yazma kursları dışındaki kurslara katılıp bitirenlerin cinsiyet, öğrenim düzeyi ve yaş kümelerine dağılımları Çizelge 2'de verilmektedir. Bu dağılımda göze çarpan temel özellik, HEM'deki kurslara genelde

öğretim düzeyi Türkiye ortalamasının üstünde olanlar ve 23 yaşına varmamış kadınların katılmasıdır. İleri yaşlarda olanlarla okuma yazma bilmeyenler, köylerde yaşayanlar ve bir işte çalışanlar kurslara çok az katılmaktadır (Okçabol, 1987). Katılım, kişinin öğrenim düzeyine bağlı olmakta, örgün eğitimden yararlanmış olanların kurslara daha çok katıldıkları görülmektedir. Bu genel özellikler illerin gelişmişlik düzeyine göre de anlamlı olarak değişmemektedir.

1988-1989 öğrenim yılında HEM'de açılan sosyal kültürel kurslar içinde en yoğun katılım yaklaşık 90.000 kişiyle (kültürel kurslara katılanların yüzde 22'si) genel kültür kursudur. Bu kursu yaklaşık 40.000 katılımcıyla besin ve beslenme, sağlık bilgisi (27.000), nüfus planlaması (26.000), matematik, fizik, tarih gibi okullarda okutulan ders konuları (16.000) ve vatandaşlık bilgisi (12.000) gibi kurslar izlemektedir. Yaşı 15'den küçük olanların, henüz ilköğretim yaşını geçmemiş olanların, yoğunlukla katıldıkları kültürel kursların başında folklor (11.000), genel kültür (9.200), parasız yatılı sınavlara hazırlık (4.650), Anadolu Liseleri sınavına hazırlık (4.514), besin ve beslenme (4.000), nüfus planlaması (2.500) ve diğer kurslar gelmektedir.

Genel ve mesleki bilgi kurslarında ise katılanların yüzde 32'si (175.000 kişi) biçki-dikiş kursuna katılmaktadır. Katılımcı sayısı bakımından bu kursu giyim (75.000), makina nakışı (74.000), el nakışı (40.000), el sanatları (29.000), halıcılık (29.000) ve daktilo (26.000) kursları izlemektedir. Daktilo dışında bu kursların hemen hemen tümü kadını ev kadınlığına hazırlayan kurslardır. Erkeklerin çoğunlukta olduğu meslek kurslarının başında kalorifer ateşçiliği (10.800) ve elektronik (2.200) kursları gelmektedir. Bu kurslar da katılanları toplumun gereksinim duyduğu işgücüne hazırlama işlevi görmektedir.

Türkiye genelinde kültürel kurslardaki erkeklerin oranı mesleki kurslardaki erkeklerin oranından daha büyüktür. Bu durum birinci öncelikli illerde de geçerlidir. Mesleki kurslar içinde, yüksekokul ve meslek lisesi mezunlarının bilgisayar, daktilo ve el sanatları kurslarını; 44 yaşından büyük olanların da biçki-dikiş ve el

Üç Değişik Yılda 1.Öncelikli İller, Gelişmiş İller ve Türkiye Genelinde HEM Kurslarını Bitirenlerin Cinsiyet, Öğrenim Düzeyi ve Yaş dağılımları (Çizelge2)

	1979-1980			1983-1984			1988-1989		
	1.önc. iller	Gelişmiş iller	Türkiye Geneli	1.önc. iller	Gelişmiş iller	Türkiye Geneli	1.önc. iller	Gelişmiş iller	Türkiye Geneli
Erkek	39	16	20	18	13	11	19	12	12
Kadın	61	84	80	82	87	89	81	88	88
Okumaz-yazmaz	5	1	1.6	0.5	1	0.6	2	2	0.4
Okur-Yazar	7	3	4	2	6	4	18	6	7
İlkokul	43	63	60	25	34	27.4	62	66	68
Ortaokul	30	18	19	28	26	29	10	12	11
Lise ve Dengi	15	14	15	47	30	38	7.6	15	12.6
Yüksek Okul	0.1	1	0.4	1	2	1	0.4	1	1
7-14 yaş	35	24	27	16	27	23	27	14	17.6
15-22 yaş	44	55	54	47	44	44	63	66	65
23-44 yaş	19	19	17	36	25	31	10	19	17
45 ve üzeri	2	2	2	1	4	2	2	1	0.4

Kaynak: DİE, 1982; 1986; 1992.

sanatları kurslarını yeğledikleri görülmektedir. Kültürel kurslarda ise yaygın seçim her üç küme için de genel kültür ve İngilizce kurslarıdır.

HEM kursları, genelde örgün eğitimin eksik bıraktığı, kız çocuklarını ev işlerine-ev kadınlığına hazırlama işlevini görmekte ve orta ya da orta alt gelir düzeyindeki aile kızlarına yönelik olmaktadır. Sosyal, kültürel kurslar, kurs türü olarak bireyin doğrudan kendisine, ilgi istek gereksinimlerine yönelik kurslar gibi görünse de, açılan kurslara bakıldığında genel kültür ve toplum kalınması gibi pek çok kursun bireyin toplumda istenen ve beklenen rollere hazırlanmasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Mesleki kurslar da tümüyle bu işlevi yerine getirmektedir. Bu arada, folklor, müzik, sağlık ve beslenme gibi bireysel ilgileri karşılayacak kurslar da açılmakta; ancak bu tür kurslar diğer kurslar içinde hem kurs sayısı hem de katılanların sayıları açısından çok az yer tutmaktadır.

Yetişkin eğitiminde var olan öğretim yöntemleri açısından da durum örgün eğitimden ayrı özellikler göstermemektedir. Okçabol (1991): kursiyerlerin kurslardaki öğretim yöntemini örgün eğitimdeki öğrenim yöntemlerinden pek ayrı bulmadıklarını ve yöntemin ayrı olması gerektiğini düşünmediklerini; ayrıca, kurslarda "yetişkin eğitimci" olarak çalışanların da ya bu konuda görüşlerinin olmadığını ya da kurslardaki öğretim yöntemlerinin okullardaki derslerde uygulanan yöntemlerden ayrı olması gerektiğini düşünmediklerini belirtmektedir.

Sonuç

HEM'deki kurslar, bir bakıma, örgün eğitimin devamı olarak ya da örgün eğitimde eksik kalan yönleri tamamlayıcı ve katılımcıları istenen toplumsal işlevlere hazırlayıcı niteliktedir. Bu durumda yetişkin eğitiminin de örgün eğitim gibi yukarıdan eğitim yaklaşımını yansıttığını söylemek yanlış olmamaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana yetişkin eğitiminde ileri sürülen

amaçlar, açılan kurslar ve kursların içeriği ile öğretim yöntemleri, yetişkin eğitiminin "yukarıdan eğitim" niteliklerine daha çok uyduğunu göstermektedir. Belki de devletin kurulması, geliştirilmesi ve toplumun kaynaştırılması çabalarında gerekli olan bu tutumun, 21. yüzyıla girerken ve "bireyin" öne çıktığı bir dönemde, hiç değilse yetişkin eğitiminde "eşitlerin eğitimi" konusunu düşünme ve uygulamaya koyma zamanı gelmiş görünmektedir ■

Kaynakça:

- Dawe, A. (1970) "The Two Sociologies", British Journal of Sociology, Vol 21, 207-218.
- DİE (1982) Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim 1979-1980, Ankara, DİE Yayın No: 983, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DİE (1986) Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim 1983-1984, Ankara, DİE Yayın No: 1202, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DİE (1992) Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın eğitim 1988-1989, Ankara, DİE Yayın No: 1502, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Freire, P. (1972 a) Pedagogy of Oppressed, Harmondsworth Penguin.
- Freire, P. (1972 b) Cultural Action for Freedom, Harmondsworth Penguin.
- Gelpi, B. (1914) "Lifelong Education", International Journal of Lifelong Education, Vol 3, no.2.
- Jarvis, P. (1985) The Sociology of Adult and Continuing Education, London, Croom Helm.
- MEB (1990 a) VI. Milli Eğitim Şurası'nda Yaygın Eğitim, Ankara, Mesleki ve Teknik Açıköğretim Okulu Matbaası.
- MEB (1990 b) VII. Milli Eğitim Şurası'nda Yaygın Eğitim, Ankara, Mesleki ve Teknik Açıköğretim Okulu Matbaası.
- MEB (1990 c) Yaygın Eğitim: Raporlar, Ankara, Mesleki ve Teknik Açıköğretim Okulu Matbaası.
- Okçabol, R. (1987) Halk Eğitimi Merkezleri ve Halk Eğitimciler, Yayınlanmamış Araştırma Raporu, Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Fonu, Proje No: 85DO503.
- Okçabol, R. (1991) Halk (Yetişkin) Eğitimi ve Beceri Kazandırma Kursları, Yayınlanmamış Araştırma Raporu, Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Fonu, Proje No: 88DO201.

Atatürk ve Köy Kalkınması

Ülke kalkınmasının "köy" ve köyün dinamik unsuru olan "köylü"nün kalkınmasıyla mümkün olabileceği görüşünde olan Atatürk, 1920'lerden başlayarak konuyla ilgili istikamet tayin ederek direktifler vermiş ve köylerin şehir olanaklarına kavuşturulmasının tek çözüm olacağına inanmıştır.

Dr. IŞIK FATO BATUR

Türk İnkılabı'nın tek hedefini "tam bağımsızlık"(1) olarak gösteren Atatürk, bunun gerçekleşmesi, devamı ve bir daha tehlikeye düşmemesi için çağdaş ve modern bir toplum haline gelmenin gereğine de her fırsatta önemle işaret etmiştir.

Atatürk'ün çağdaş uygarlık düzeyinden uzak ülkelerin hürriyet ve bağımsızlıklarından yoksun kalacakları gerçeğini görmesi, "çağdaş uygarlık" düzeyine çıkmayı ve onu da aşmayı "ulusal bir ülkü"(2) haline getiren başlıca neden olmuştur.

Bu ülkeye erişmenin yolu ise yenileşme, ilerleme kısacası "Türk Devrimi" denilen köklü değişimdir. Atatürk için Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmış olması yalnızca başlangıçtır. Esas önemli savaş, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine erişme savaşı, yeni başlamıştır(3).

Nitekim Kurtuluş Savaşı'nı başarı ile tamamlayan Mustafa Kemal, "asıl iş şimdi başlıyor" diyerek, bir hayat ve zihniyet değişmesi olarak tanımladığı inkılaplarını, zemin ve zaman içerisinde uygulamaya başlar. İnkılapların gayesi ise 30 Ağustos 1925 Kastamonu konuşmasında şöyle dile getirilir: "Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mâna ve eşkâliyle medeni bir heyeti içtimaiye haline isal etmektir. İnkılabımızın umde-i asliyesi budur."(4)

Daha açık bir deyişle Türkiye bölgesel ve sınıfsal farklılıkların aşıldığı, bağımsız, hür, çalışan ve çalışkan, çağdaş ve mutlu insanların refah ülkesi haline getirilmek istenmektedir.

O tarihlerden itibaren inkılabını, sosyal devlet(5) anlayışına dayandırdığı açıkça gözlenen Atatürk'ün, ülke nüfusunun ancak yüzde 20'sinin okuma-yazma bildiğini, okuma-yazma bilmeyen yüzde 80'inin(6) ise toprağa bağlı çiftçi ve köylüden oluştuğunu ve bunların, köylerde(7) yerleşmiş oldukları gerçeğini dikkate alarak yeni devletin izleyeceği çağdaşlaşma programında köy ve köylünün birinci derecede hedef alınması gerektiği konusunda bilinçli ve kararlı

olduğu görülür.

Özetle ülke kalkınmasının "köy" ve köyün dinamik unsuru olan "köylü"nün kalkınmasıyla mümkün olabileceği görüşünde olan Atatürk, 1920'lerden başlayarak konuyla ilgili istikamet tayin ederek direktifler vermiş ve köylerin şehir olanaklarına kavuşturulmasının tek çözüm olacağına inanmıştır. Bunun için de köy ve köylünün kalkınması, iktisadi ve kültür inkılaplarıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Ancak, iktisat devrimi, kültür devrimini bünyesine alacak vüs'attedir. Bu husus 1923 yılı İktisat Kongresi'nde Atatürk'ün Açış Söylevi'nde şöyle ifade edilir: "...Fakat arkadaşlar, iktisadiyat demek, herşey demektir.... Arkadaşlar, bence yeni devletimizin, yani hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisad programından çıkmalıdır. Çünkü demin dediğim gibi her şey bunun içinde mündemictir... Maarif programlarımız gibi şüabatı devlet için tasavvur olunacak programlar dahi, iktisad programına istinad etmekten kendini kurtaramazlar. Esaslı bir program tatbik etmek ve bu program üzerinde bütün milleti hem ahenk olarak çalıştırmak lâzımdır"(8).

Zaten Atatürk'e göre köylünün geri kalmışlığına neden olan başlıca iki sebepten biri, köylünün iktisadi hayat ve faaliyetlerdeki katkısının anlaşılmamış olması(9), diğeri ise köylünün nur-u maariften mahrum bırakılmış olmasıdır.(10)

Netice olarak Atatürk, ihmal edilmiş köy ve köylünün kalkınmasını genelde iktisadi gelişmeyi gerçekleştirecek yapıda bir takım ekonomik ve kültürel tedbirler ve kurumlarla çizmeye çalışmıştır. Memleketin başlıca insan kaynağını Türk köylüsü oluşturduğuna göre, onun refahının sağlanması bir yerde hükümetin elde edeceği muvaffakiyetin ve dolayısıyla hedeflenen ülke kalkınmasının bir ölçütü sayılacaktır.

Aslında, her konuda ve her zaman son derece akıla, seçici ve pragmatik olan Mustafa Kemal'in ülke kalkınması planlanmasını, ülke nüfusunun ekseriyetini oluşturan kesimden başlat-

ması ve bu konudaki kararlılığı Kurtuluş Savaşı'nın diğer yüzü kabul edilmek gerekir.

Nitekim daha 1 Mart 1922'de, içinde bulunulan durumu: "...Bütün bir millet ölümle göz göze baktığımız mü-tareke günlerinden başlayarak bugüne kadar..."(11) diye-rek özetlediği konuşmasında Mustafa Kemal, geçen 311 gün içindeki 159 iş-tima gününde 381 kanunla iş-tigal edildiğini, kabul edilen 104'ünün arasında köylünün saadet ve refahına müteallik olmak üzere "Baltalık Ka-nunu", "Cephe Zammı Kanunu" ve "Frenginin Men-i Si-rayeti Kanunu" olduğunu bizzat açıklar.(12)

Henüz Kurtuluş Savaşı içindeyken Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin çok daha öncelikli mesele-leri arasında köylüye ait kanunları çıkarmış olması, bu konudaki ciddi yaklaşımın ve devlet desteğinin varlığını gösteren uygulamalardır. Ayrıca 1933-34 yıllarında köy sorunlarımıza ait ya-bancı uzmanlarca hazırlanan ve bilim çevresinde "Amerikan Raporu"(13) ola-rak bilinen belge, Cumhuriyet kurulalı-beri "köyün", ülke kalkınmasının dina-mik kuvvetini oluşturduğu gerçeğini doğrulamaktadır.

1924 yılında çıkarılan Köy Kanunu ile de şehir dışı yaşamının canlı ögesi olan köylünün ve yerleşim alanı olan köylerin yeni Cumhuriyet Türkiye'si idari yapısı içinde yerlerini almaları sağ-lanmıştır.

Genelde Atatürk köy kalkınmasını, köylünün köyünde geliştirilmesi şeklinde algılamıştır ve hiç bir şekilde köyden şehire göçü çözüm olarak dü-şünmemiştir. Bu konuyu bütünüyle ekonomik, sosyal ve eğitim politikaları içersinde halletme yolları geliştiren Atatürk, köye eleman, teknik, gerekli hizmet ve ku-rumların götürülmesi halinde köylünün de gayreti ve çalışmasıyla olumlu sonuç elde edileceğinden kuşkusuz emindir.

Ancak, bir yanda ülkenin geri kalmışlığını sembolize eden, öte yanda yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş-laşmaya doğru çabasında kendinden büyük ölçüde gö-rev beklenen Türk köylüsünü tanımak, Atatürk'ün köy kalkınması hakkında görüş ve önerilerini anlamak ba-kımından gereklidir. Türk köylüsü kimdir, toplum içinde-ki yeri nerededir...

Benzeri soru, dolaylı biçimde 1 Mart 1922'de Mustafa Kemal tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, "Türkiye'nin sahibi efendisi, kimdir?" olarak yöneltilir. "Köylüler" sadaları ile verilen cevaba daha açıklık getir-mek maksadıyla Mustafa Kemal şöyle devam eder: "Türkiye'nin sahibi-i hakikisi ve efendisi, hakiki müstah-sil olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür. Bi-naenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin siyaset-i iktisadiyesi bu gaye-i asliye-i istihsale mâtuf-tur."(14)

Aynı konuşmanın devamında Mustafa Kemal, özel-likle o günkü felaketin ve sefaletin sebebinin yukarıda ifade etmiş olduğu hakikatin gafili bulunulmuş olunma-sına bağlayarak köylüye hiç de haketmediği bir gözle bakıldığının sebeplerini şu cümlelerle açıklar: "Filhaki-ka; yedi asırdan beri cihanın muhtelif aktarına sevk ede-rek, kanlarını aktığımız, kemiklerini topraklarında bı-raktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna mukabil daima tahkir ve tezlil ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlık ve ih-sanlarına karşı nankörlük, küstahlık, cebbarlıkla uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu sahib-i aslinin hu-zurunda bugün kemali hicap ve ihtiramla vaz-ı hakiki-mizi alalım."(15)

Mustafa Kemal'in 16 Mart 1923'de Adana'da Türk Ocağı'nda "Muhterem çiftçiler, sizler hepimizin babasisiniz, hepimizin efen-dimizsiniz"(16) şeklindeki hitabı köylü-nün sosyal ve ekonomik yapı içindeki yerini ve önemini adeta duyurmaktadı-r.

İşte Kurtuluş Savaşı yıllarından baş-layarak ölümüne kadar geçen bu süre içinde bu inancından ve hedefinden hiç bir şey kaybetmeyen Atatürk, Tü-tengil'e göre Sokratik yöntemle konuya girmiş, köylü karşısında alınması gere-ken gerçek tutumu belirledikten sonra izlenmesi gereken politikanın ilkelerini de ortaya koymuştur.(17)

Nitekim 1935'lere gelindiğinde 5. Dönem, Birinci Toplantı açış konuşmasında Atatürk değişmeyen istika-meti bir kere daha tekrarlar: "...Türk ülkesi içinde köyle-re varıncaya kadar küçük büyük bütün şehirlerimiz birer genlik ve bayındırlık görevi olması önde tuttuğumuz amaçlardandır. Türk'e ev bark olan her yer sağ-lığın, temizliğin, güzelliğin, modern kültürün örneği ola-caktır... Bir de Arkadaşlar, köylümüzün, genlik düzeyi-nin yükselmesi tedbirlerine daha geniş ölçüde önemle devam edeceğiz."(18)

Bundan üç yıl sonra 1 Kasım 1938'de Atatürk adına Meclis'te yapılan açılış konuşmasında bu direktif son defa tekrarlanır: "...Cumhuriyetin onbeşinci yılı planlı, sistemli, ziraat ve köy kalkınmasının mebd-i olmalıdır."(19)

Aksiyon ve teoriyi daima birarada yürütmüş olan Atatürk, ziraati milli ekonominin temeli olarak gördüğünden,(20) bu konuda da hareket noktası olarak zira-atten başlamıştır. Köy ve ülke kalkınmasında başarı için, ciddi çalışmalara dayalı bir ziraat siyaseti tesbit edilip her köylünün ve bütün vatandaşların kavrayabi-leceği ve severek takip edebileceği bir ziraat rejiminin kurulması düşünülmüştür.

Bu önerinin özünü ise memlekette topraksız köylü bırakılmaması meselesi oluşturur. Toprak Reformu(21) olarak bilinen bu uygulamanın bir bakıma "Halk köyle-

Köy ve ülke kalkınmasında başarı için, ciddi çalışmalara dayalı bir ziraat siyaseti tesbit edilip her köylünün ve bütün vatandaşların kavrayabileceği ve severek takip edebileceği bir ziraat rejiminin kurulması düşünülmüştür.

ri" ve "Ağa köyleri"(22) oluşumunu köylünün lehine çevirmeyi amaçladığı söylenebilir.

Ancak Atatürk bu özlemini daha on yıl önce 1 Kasım 1928'de şu sözlerle ortaya atmıştır: "...Yeni faaliyet devrimizde, gerek bu havalide gerek memleketin diğer kısımlarında toprağı olmayan çiftçilere toprak tedarik etmek meselesiyle ehemmiyetli olarak işgal buyuracaksınız. Hükümetin şimdiye kadar bu yolda devam eden gayretine yeni tedbirlerimizle daha ziyade vüsat vermeye muvaffakiyetinizi temenni ederim."(23)

Uygulamaya başlanmıştır ki, 1929 1 Kasım'ında Atatürk şöyle bir ifade kullanır, "Kezâlik çiftçiye arazi vermek de hükümetin mütemadiyen takip etmesi lâzım gelen bir keyfiyettir. Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak temin etmek memleketin istihsalâtını zenginleştirecek başlıca çarelerdendir."(24)

Aynı konu 1936 1 Kasım'ında, Toprak Kanunu'nun bir neticeye varmasının, vatanın sağlam temeli ve imarı için şart olduğu anlamında tekrarlanmaktadır.(25)

Genelde Atatürk, köylerin ve köylülerin ihtiyaçlarını ve sıkıntılarını tek tek tesbit etmiş ve bunları hemen her vesileyle yaptığı konuşmalarına yansıtmıştır. Özellikle hükümet olarak yapılan ve yapılması gerekenlerin dile getirildiği Meclis konuşmalarında şu sorunların ağırlıklı olarak ele alındığı dikkatleri çeker: sulama, tohum temini, modern araç ve gereç ihtiyacı, ulaşım, ormancılık, çiçek, sıtma, verem, frengi, veba gibi salgın hastalıklara karşı mücadele, hayvan, tohum ve nebatta cins tasrihi ve nesil islahı, vergi yükünün azaltılması, aşar vergisinin kaldırılması gibi, temizlik sorunu ve bunların hepsinde başarılı olunabilmesi için köylünün eğitimi yani cehaletten kurtarılması.

Zirai sorunlarda köylüye yardım maksadıyla önce Zirai Kooperatif Teşkilatları kurulur ve bunların memleketin her tarafına yayılması amaçlanır. Ayrıca da Zirai Enstitülerin bir an önce vücuda getirilmesi zarureti-ne 1929'da Atatürk tarafından Meclis'de işaret edilir.

Aslında köy kalkınmasının zirai program çerçevesi içinde plânlanması daha 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya atılan bazı ilkelerle yakından ilgilidir.(26)

Örneğin Kongre'de bir çiftçi grubunun oluşturulması ve bunun öncülüğüyle "Türkiye Çiftçilik Birliği" adlı bir cemiyetin kurulması gibi "Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları" başlığıyla düzenlenen mazbata bu anlamdadır. Mazbata incelendiğinde Cumhuriyet Hükümeti'nin genel iktisat politikasında, bu grupça belirtilmiş meselelere ağırlık verildiği izlenebilir.

Diğer yandan Ziraat Bankası, Ziraat Mektepleri ve Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin öncülüğüyle toplanan "1931 Birinci Ziraat Kongresi" ile 1938'deki devlet öncülüğünde ilk kongre olan "Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi" yukarıda sözü edilen sorunları

bünyesinde toplayan ve çözüm getirmeyi amaçlayan girişimlerdir.

Büyük ölçüde Atatürk'e maledebileceğimiz bu görüş ve gelişmeler Ozankaya'ya göre "kırdı, emeğin toprağı ve araç gerecin verimliliğini hızla ve köklü biçimde yükseltmek ilkesinde toplanmakta olup, gerçekte toplumsal-ekonomik kalkınmaya yönelik önerilerdir.(27)

Köy kalkınmasının ülke kalkınmasındaki önemi ve işlevinin yüzeye çıkmasıyla bu görüş daha da yaygınlaşmış, bu inancın savunucuları tarafından, amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir takım modeller ve örgütler

geliştirerek "Halkçılığın köye ve köy sorunlarına eğilişi" olarak tanımlanan "Köycülük" akımı başlatılmıştır.(28)

Daha önemli sorun olan köylünün cehaletten kurtarılması ise Atatürk'e göre ancak ülke sathına yaygın bir maarif politikası içinde programlı olarak eğitimleriyle mümkündür.

Nitekim 1 Mart 1922 yılı Üçüncü Toplanma açış konuşması bu konuda oldukça açıktır. Mustafa Kemal konuşmasında, insanların sadece maddi değil, manevi kuvvete de sahip olduğunu,

bu manevi cephenin ise ilim ve iman ile âli bir surette inkişaf ettiğini, dolayısıyla bir hükümetin en feyizli ve en mühim vazifesinin kuvve-i maneviyeyi güçlendirecek maarif umuru olduğunu beyan eder; ancak nêdense bu konularda şarkı ve garbı taklit etmekten kurtulamadığını belirterek şöyle devam eder: "Bu hazin hakikat karşısında, bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin hududu esasiyesi şöyle olmalıdır. Demiştik ki; bu memleketin sahib-i aslisi ve heyeti içtimaiyemizin unsur-u esasisi köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne kadar nur-u maariften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh, bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvela mevcut cehli izale etmektir. Teferruata girmekten iştinaben, bu fikrimi bir kaç kelime ile tavih için diyebilirim ki, alehtlak umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtmak kadar coğrafi, tarihi, dini ve ahlâki malûmat vermek ve âmal-i erbaayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir...Bir taraftan izale-i cehle uğraşırken, bir taraftan da memleket evlâdını hayat-ı içtimaiye ve iktisadiyede fiilen müessir ve müsmir kılabilmek için elzem olan iptidai malûmatı ameli bir tarzda vermek usul-u maarifimizin esasını teşkil etmelidir."(29)

Bu amaç doğrultusunda Anadolu'nun 15 Darülmualimin mintukasına ayrılarak, bu merkezlerde öğretmenlerin aktif rol olması kadar, din görevlilerinin köy kalkınmasında engelleyici etkilerine meydan vermemek düşüncesiyle mektep tatillerinde olmak üzere yirmibeş otuz merkezde bütün köy imamlarının cem edilerek kendilerine üçer aylık tatbikat dersi verilmesi Maarif Vekaleti'nin o yılki faaliyet programına dahil edilir.(30)

Toplum ve ülke kalkınmasıyla eş anlam taşıyan köy-

Aksiyon ve teoriyi daima birarada yürütmüş olan Atatürk, ziraati milli ekonominin temeli olarak gördüğünden, bu konuda da bereket noktası olarak ziraatten başlamıştır.

lünün ve köylerimizin kalkınmasıyla ilgili bütün sözü edilen dilekleri ve direktifleri neticede memleket şathına yaygın Millet Mektepleri,(31) bedava basılan devlet kitapları, 19 Şubat 1923'de kurulan fakat 8 Ağustos 1951'de kapatılan Halk Evleri ve onların köylerdeki uzantısı olan ve sayıları 4.500'e yaklaşan Halk Odaları, Köy Eğitim Kursları ve Köy Öğretmen Okulları ile bunların yeniden düzenlenmeleriyle oluşturulan "Köy Enstitüleri"(32) şeklinde gelişmiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki, bütün bu çabaların Atatürk'ten sonra da en azından aynı kapsam, anlayış ve bilinçle sürdürülmüş olması halinde, bugün köy-şehir ilişkisinin iyiden iyiye arttığı, hatta şehirlerin köyleştiği bir toplumsal yapı içinde bocalamayan, köylüsünü yabancı ülkelerin beyaz kölesi durumuna sokmayan, ülkenin bütünlüğünü ve üniter yapısını rahatsız edecek boyuta varan bölgesel farklılıkları aşmış ve Atatürk'ün gösterdiği hedefleri yakalamış, insanına önem veren, çağdaş ve refah içinde bir ülke insanı olmak hiç de zor olmazdı ■

Dipnotlar

- 1)Atatürk'ün tam bağımsızlık anlayışı: "Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin özüdür. Bu görev, bütün ulusa ve tarihe karşı yüklenilmiştir. Tam bağımsızlık demek elbette siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, harsî ve ilahî... "Atatürk, Söylev II, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1964, s. 430-431.
- 2)Ceyhan Atif Kansu, Atatürkçü Olmak, İstanbul, 1966, s. 45.
- 3)Ergun Aybars, "Atatürk Eğitim İlkeleri", Uluslararası Atatürk Konferansı-Tebliğler (9-13 Kasım 1981), C. I, 12. Tebliğ, s. 2.
- 4)Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-III), C. II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 4. Baskı, Ankara, 1989, s. 224.
- 5)"Sosyal devlet" ya da "refah devleti"nin amacı, ekonomik eşitlik sağlamak değil, ekonomik eşitsizliklerin toplum hayatını dengelemeyi, birey hayatını da yaşanmaz duruma sokmasına engel olmaktır. Mümtaz Sosyal, Anayasaya Giriş, Ankara, 1968, s. 65-66. Ayrıca benzeri yaklaşım ve açıklamaya Münici Kapanı' de yer vermiştir. Münici Kapanı, Kamu Hürriyetleri, 5. Baskı, Ankara, 1976, s. 59, 116, 118.
- 6)Cevdet Perin, Atatürk Kültür Devrimi, 4. Baskı, İstanbul, 1987, s. 79 -81. Atatürk'e göre Türk toplumunun bu durumu Türk diline ve Türkçe'ye gereken önemin verilmemiş olması ve Arapça, Farsça gibi kültürlerin isilmasına uğramasından kaynaklanmış olup, sorumlusu bunu göremeyenler, düşüneyemeyenlerdir. bkz. a.g.e.
- 7)1924 tarihli Köy Kanunu'nun 1. Maddesi'nden aktarıldığına göre, nüfusu 2 binden aşağı yurtlara (köy) denir. Aynı yasanın 2. Maddesi'ne göre, cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak

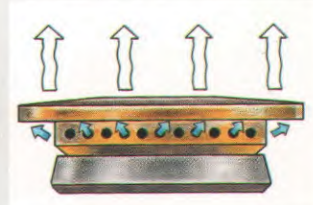
malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy oluşturur. Köylerimizi, Cumhuriyet Türkiye'si idari yapısı içinde belirginleştiren bu tanımlar için bkz. Cavit Orhan Tütengil, 100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, 3. Baskı, İstanbul, 1975, s. 26-29. Ancak yazara göre 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın nüfusu 10.000'e kadar olan yerleşim bölgelerini "köy" kabul eden tanımı daha gerçekçi ve gerekli bir yaklaşımdır. Bkz. a.g.e., s. 28. Sözlük anlamına göre ise köy; halkı, belli bir toprak bütününi işleyen kır yerleşmesi düzeninde konutlar topluluğudur. Kır yerleşmesi şehir dışı yerleşmedir. Bkz., a.g.e., s.7. Ancak Cumhuriyet öncesi köylerimiz hakkında ilginç bir araştırma için bkz. Gündüz Ökçün, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Yeni Köylerin Kurulmasına ve Köylerde Çevre Sağlığına İlişkin Tüzel Düzenlemeler", Prof.Dr. Fehmi Yavuz'a Armağan, Ankara, 1983, s.171 vd.

- 8)Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, s.114-115.
- 9)Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, s. 240.
- 10)a.g.e., s. 245.
- 11)Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, s.183.
- 12)a.g.e., s. 181.
- 13)Rapor'dan kısa alıntılar için bkz. Tütengil, a.g.e., s.62-64.
- 14)Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, s.129.
- 15)a.g.e.
- 16)Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, s.129
- 17)Tütengil, a.g.e. s. 62.
- 18)Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, s. 402 - 403.
- 19)a.g.e., s.425.
- 20)a.g.e.
- 21)Toprak Reformu ile ilgili olarak bkz. Fehmi Yavuz, "Toprak ya da Tarım Reformu", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XXII, s. 1, Ankara, 1967.
- 22)"Halk Köyleri", "Ağa köyleri" ve diğer köy modelleri için bkz. Tütengil, a.g.e., s.99 - 101; Ayrıca bkz. Aybars, a.g.m., s.10.
- 23)Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, s. 373.
- 24)a.g.e., s. 380.
- 25)a.g.e., s. 407.
- 26)Tütengil, a.g.e., s. 76.
- 27)Özer Ozankaya, "Atatürk'te Ekonomi-Demokrasi İlişkileri", Prof. Dr. İbrahim Yasa'ya Armağan, Ank. Siy. Bil. Fak. Yay., Ankara, 1983, s. 379.
- 28)"Köycülük" tanımı, köycülüğün önde gelen savunucuları ve bu alanda geliştirilen "romantik görüş", "1925 görüşü", "kadrocu görüş", "ülkücu görüş", ayrımı ve "Köy Enstitüsü Köycülüğü", "Halkevi Köycülüğü", "Planlı dönem köycülüğü" için bkz. Tütengil, a.g.e., s. 79-90; Ziya Gökalp'ın, "Halka Doğru" formülü için bkz. Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları, İstanbul, 1940, s. 27-40.
- 29)Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, s. 245
- 30)a.g.e., s. 316 - 317.
- 31)Harf Devrimi sonrası 1 Ocak 1929'da Türkiye'de eğitim bayramı ilan edilerek Millet Mektepleri kurulmuştur. Beklenen sonucu vermeyen bu okullar kapanıncaya kadar 2.5 milyon kişiye diploma vermiştir. Bkz. Aybars, a.g.m., s.10.
- 32)Şevket Gedikoğlu, Köy Enstitüleri, Ankara, 1971.

Artık yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor!

Aygaz

Mijoplatlı

fırın...

Artık yanmasın diye yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor. İşte mijoplatlı fırın.

Türkiye'de ilk kez. Aygaz'dan. Mijoplat gözü, özen isteyen yemekler için özellikle yapıldı.

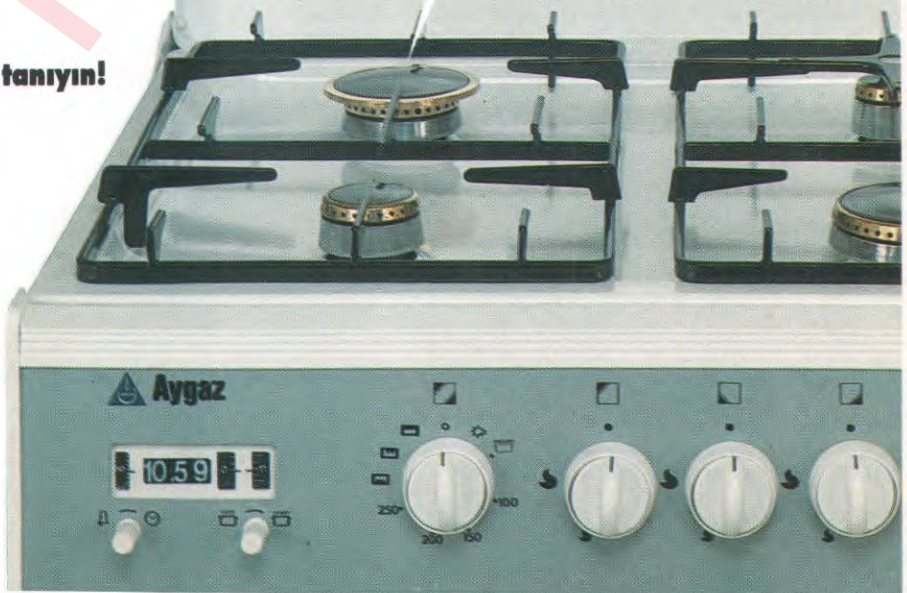
Alev tencereyle temas etmiyor. Isı her yana eşit olarak dağılıyor. Yemek yanmıyor. Isıtırken ilk lezzetini koruyor.

Aygaz mijoplatlı fırın. Kolaylığı tanıyın!

**TÜRKİYE'DE
İLK DEFA**

Aygaz

BİZ SÖYLERSEK REKLAM OLUR.

EN İYİSİ

PORTFÖY YÖNETİMİ' NİN NE KADAR KAZANDIRDIĞINI

ATA İLE ÇALIŞAN BİR DOSTUNUZA SORUN.

**ATA Portföy Yönetimi' ne
katılmak isteyen yatırımcılar
Ata Menkul Kıymetler' i arayabilir
ve detaylı bilgi alabilirler.**

ATA MENKUL KIYMETLER A.Ş.

Emirhan Cad. No: 145 Atakule 80 700 Balmumcu, İstanbul

SANTRAL: Tel: (212) 258 85 25 **PORTFÖY YÖNETİMİ:** Tel: (212) 227 24 00 Fax: (212) 258 99 49